UNIVERSITATEA LIBERĂ

ALEXANDRU IOAN CUZA

1859 — 1866

CONFERINTE ȚINUTE LA FUNDAȚIA CAROL I.
BUCUREȘTI — 1930

UNIVERSITATEA LIBERĂ
1930

ALEXANDRU IOAN CUZA

1859—1866

PATRU CONFERINȚE ISTORICE ȚINUTE LA FUNDAȚIUNEA CAROL I DE D-nii ALEX. LĂPĂDATU, RAOUL BOSSY, ANDREI RĂDULESCU ȘI G. MARINESCU

BUCUREȘTI — 1932

ALEXANDRU IOAN CUZA
1859—1866

Conferinţe ţinute în 1930

Epoca înfăptuirilor succesive pentru realizarea unității noastre naționale (1821—1918), care ne-a dus dela cele două Principate vasale la România întregită de azi și dela regimul oligarhic și absolutist de atunci la regimul democratic și constituțional de acum, presintă un deosebit interes pentru cunoașterea și înțelegerea vieții politice de azi și de mâine a Statului român. Căci fără a cunoaște principiile fundamentale pe care s'a constituit acest Stat și năzuințele constante ce au călăuzit pe conducătorii săi în desvoltarea lui ae mai apoi, nu se pot înțelege problemele sale de viitor.

In particular, generațiile postbelice trebuie să se indentifice cu aceste probleme din cunoașterea cât mai largă și mai temeinică a istoriei noastre moderne. Generațiile antebelice au trăit, au făcut însăși aceasta istorie. Ele cunoșteau deci direct, prin faptele lor, evoluția Statului român. Nu era trebuință să fie instruite și documentate în chip special. De aceia și mai toată orientarea studiilor de istorie națională din acest răstimp era îndreptată spre epocile mai vechi ale trecutului nostru.

Pentru generațiile postbelice înfăptuirile marilor precursori fac parte din domeniul istoric. Ele trebuesc cunoscute, învățate. Necesitatea aceasta se vădește tot mai mult și ea a fost afirmată recent de chiar acei ce mai înainte căutau îndeletnicirile lor istorice cu predilecție în epocile mai vechi ale vieții neamului. Universitatea Liberă a văzut și ea această necesitate. Interesul mare pe care l-au provocat în lumea cultă conferințele făcute în 1927 asupra războiului de independență, i-au arătat calea pe care trebuie să meargă în activitatea sa, în această direcție.

De aceia, în toamna anului 1930 a organizat un ciclu de conferințe care să privească întreaga desvoltare a Statului român dela 1821 la 1914. Ciclul a fost împărțit în mai multe epoci, din care acea privitoare la anii 1859—1866, ai domniei lui Cuza-Vodă, conferințele D-lor Alex. Lăpădatu, Raoul Bossy, Andrei Rădulescu și G. Marinescu, se tipăresc în paginile ce urmează cu speranța că în curând se vor putea publica și conferințele privitoare la celelalte epoci ale ciclului.

ALEX. LĂPĂDATU

VIAȚA POLITICĂ INTERNĂ

I

Cu îndoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Moldovei şi al Munteniei nu se realiză, de fapt, de cât o unire personală a celor două Principate române, întru cât ele trebuiau să se guverneze şi mai departe tot separat. Totuşi însufleţirea pentru faptul îndeplinit fu la culme. Căci ceea ce se aclamase, la 5 şi 24 Ianuarie 1859, cum prea bine observase atunci Victor Place, nu era un om, ci un principiu: principiul unirei. Iar câştigul acesta moral, politic şi naţional era socotit—şi cu drept cuvânt!—atât de însemnat că toate celelalte acte ce trebuiau să mai urmeze pentru desăvârşirea unirei depline şi definitive erau privite ca fireşti şi lesne de realizat.

Problemele ce se impuneau, dela început, noului Domn şi colaboratorilor săi, în politica internă a Principatelor, erau:

1. Aplicarea noii constituţiuni dată ţărilor române de puterile garante prin Convenţia dela Paris din 19 August 1858,—constituţiune menită să înlocuiască Regulamentele organice ale fostului Protectorat rusesc, cari constituiau, se ştie, piedica de căpetenie pentru organizarea şi desvoltarea, în sens liberal şi naţional, a unui Stat român modern.

2. Organizarea Principatelor potrivit principiilor şi dispoziţiilor din noua constituţiune, prin revizuirea întregii legislaţii anterioare, oligarhice şi reacţionare, a ţărilor române şi prin regularea raporturilor dintre proprietari şi lucrători de pământ, dintre boieri şi săteni, prin o lege specială, expres prevăzută în Convenţie.

3. Pregătirea unirii depline, nu numai pe căi şi prin mijloace diplomatice, faţă de Curtea suverană şi de puterile garante, ci şi prin legiuiri şi măsuri de ordin intern, cari să ducă cât

mai repede şi mai sigur la îndepărtarea piedicelor ce stăteau în calea acestei uniri,—la cufundarea şi contopirea ambelor Principate în una şi aceeaşi organizaţiune de Stat.

In adevăr, înlăturând protectoratul rusesc, dar menţinând suveranitatea turcească, cu dispoziţiuni ce făceau însă imposibil ori ce amestec direct al Porţii otomane în afacerile interne ale Principatelor, puterile garante dădură acestor Principate, prin Convenţia amintită dela Paris, o nouă constituţiune.

Constituţiunea aceasta era concepută şi întocmită, principiar, în spiritul modern, liberal şi democratic, al vremii. Căci ea —

a) desfiinţa rangurile, pronomiile şi privilegiile, de tot felul, ale clasei conducătoare, decretând egalitatea politică şi civilă a tuturor, de ori ce clasă şi categorie socială, înaintea legilor, atât ce priveşte sarcinile, cât şi drepturile;

b) instaura un adevărat regim constituţional reprezentativ, cu domni aleşi pe viaţă şi învestiţi cu prerogativele cuvenite suveranităţii lor, cu guverne răspunzătoare, numite şi revocate de domnitori şi cu adunări legiuitoare alese de un corp electoral bine stabilit prin stipulaţiuni speciale alăturate la Convenţie;

c) prescria modul de constituire şi funcţionare al organelor puterii legiuitoare (cu o Comisie centrală la Focşani), puterii judecătoreşti (cu o Curte de Casaţie, comună, tot acolo) şi puterii executive (cu instituţiuni pe cât se putea similare ambelor ţări).

Evident că în cadrele unei asemenea constituţiuni, Principatele se puteau organiza şi desvolta potrivit dorinţelor şi aspiraţiunilor ce animau atunci pe toţi patrioţii luminaţi ai neamului. De aceea, din punct de vedere al principiilor şi dispoziţiilor ce conţinea, ea fu privită ca cel mai însemnat bun pe care puterile garante, europene, l-au putut da poporului român pentru întocmirea şi asigurarea noii vieţi de Stat a Principatelor. Nu trebuia, se credea, în primele zile de entusiasm şi optinism, decât aplicarea sinceră şi onestă a acestei constituţiuni ca rosturile lor să se îndrumeze pe calea cea mai bună şi folositoare.

Şi—totuşi, dificultăţi, dificultăţi serioase, de ordin tehnic şi politic, se iviră, chiar dela început, în calea acestei aplicări. Cauza acestor dificultăţi fu modul cum puterile garante, necunoscătoare a împrejurărilor noastre, statuaseră şi formulaseră, sub anumite

raporturi, organizarea concretă şi conducerea efectivă a celor două Principate române.

In adevăr, neputând conveni asupra unirii depline şi definitive, puterile voiră să creeze o stare de transiţie, care, pentru unele, pentru cele favorabile nouă, avea să ducă la unire, pentru altele, pentru cele nefavorabile nouă, avea să întoarcă la separaţiune. In acest scop ele recurseră, cu prilejul întocmirii Convenţiei dela 1858, la un compromis hibrid între uniune şi separaţiune, care se dovedi şi imposibil de ţinut şi dăunător intereselor lor, ale Principatelor.

Căci menţinerea fiinţei lor politice deosebite, cu doi domni, cu două adunări legiuitoare şi cu două ordine publice,—una pentru fiecare Principat, constituia o mare piedică, nu numai pentru pregătirea viitoarei uniri depline, dar chiar pentru conducerea tehnică a Statului: Domnitorul nu putea fi în acelaşi timp în contact direct şi intim cu ambele guverne, cu ambele adunări şi cu ambele administraţii publice, aşa cum ar fi trebuit să fie într'o vreme ca aceea, de mari şi radicale prefaceri sociale şi politice ale poporului şi Statului român.

Afară de aceasta, el nu avea mijlocul şi putinţa să coordoneze lucrările celor două adunări. Căci Comisia centrală dela Focşani, departe de a fi, cum se intenţionase, veriga de legătură între ele, ca să promoveze tendinţele unirii depline,—prin modul cum trebuia să lucreze şi prin spiritul de care era condusă, Comisia aceasta, zic, care împărţia cu Domnul şi cu adunările sale, puterea legiuitoare, mai mult zădărnicia şi paraliza, de cât ajuta şi înlesnia opera legiuitoare a Principatelor.

Aceasta pentru că Convenţia prevedea două soiuri de legi —legi comune ambelor ţări şi legi speciale fiecăreia. Iniţiativa celor dintâi era numai la Comisie, iar a celor din urmă la Domn şi la adunările respective. Dar nici acestea nu puteau fi promulgate fără să treacă prin revizia Comisiei centrale, care avea să le examineze dacă nu cumva conţin dispoziţiuni protivnice Convenţiei. Ori pentru coordonarea acestor lucrări se prevedea o întreagă procedură de trimiteri şi retrimiteri dela Comisie la adunări şi de la acestea la Comisie, cari, sub raport tehnic, complica şi îngreuna foarte mult lucrările legiuitoare.

Dacă la aceasta adăogăm împrejurarea că Comisia centrală,

ca emanaţiune a adunărilor legiuitoare (din cei opt reprezentanţi ai fiecărei ţări, patru erau delegaţi de adunări, iar patru numiţi de domnitor), era compusă din oameni cu aceeaşi mentalitate şi spirit şi supuşi aceloraşi interese şi influenţe, ca şi majoritatea membrilor celor două adunări, ne vom da şi mai bine seama că, cu caracterul său quasi-autonom, Comisia centrală constituia nu numai un impediment tehnic, ci şi unul politic la opera de organizare şi conducere a Statului.

Căci Convenţia lăsase puterea legiuitoare exclusiv pe seama fostei clase stăpânitoare şi conducătoare, a marilor proprietari de pământ, a boerimei conservatoare şi reacţionare, întru cât, după stipulaţiile electorale, pe baza cărora trebuiau să se constituească cele două adunări legiuitoare ale Principatelor, numai marii proprietari funciari şi cei cu venituri însemnate aveau drept de vot. Numărul lor era extrem de redus: Şi anume, după A. D. Xenopol, în Moldova, la 2 milioane locuitori, numai 1700 alegători, iar în Muntenia, la $2\ ^1/_2$ milioane locuitori, numai 2000 alegători.

Cu un astfel de regim electoral, negreşit că adunările legiuitoare erau lăsate, cum am zis, pe seama fostei clase stăpânitoare şi conducătoare, a boerimei, cu sentimente şi năzuinţe, e drept, naţionale, dar cu mentalitate şi cu spirit oligarhic. Căci tineretul, care se emancipase de sub această mentalitate şi de sub acest spirit, însuşindu-şi ideile şi principiile de egalitate socială şi de libertate politică ale Apusului, — tineretul acesta, nedispunând încă de averile părinteşti, nu putea figura în număr mai mare în listele electorale. De aci prezenţa şi influenţa lui mai redusă în adunările legiuitoare, de a căror majoritate au dispus, din capul locului, tot oamenii trecutului.

Cu atari adunări era foarte greu, imposibil chiar, cum s'a dovedit ulterior, să se revizuească, fără înverşunată rezistenţă, vechea legislaţie în spiritul egalitar, liberal şi democratic al noii constituţiuni şi, mai ales, să se întocmească o lege pentru regularea raporturilor dintre proprietari şi lucrătorii de pământ, o reformă agrară radicală, favorabilă sătenilor, ţărănimei, aşa cum doria şi voia, din convingere şi sentiment, Domnul şi cu aderenţii săi.

Dar oricâte inconveniente ar fi presentat, sub raporturile mai sus arătate, Convenţia, ea trebuia aplicată. O modificare a ei,

atunci, la început, înainte de a se fi făcut, în mod practic, dovada acestei necesități, era cu neputință. In primul loc pentrucă această Convenție dădea Principatelor române cea dintâi constituțiune, sub care se puteau rândui și desvolta, pe baze autonome, ca Stat modern, în sens liberal și național. O încercare de revizuire, în mod prematur, ar fi putut periclita însăși ființa ei.

In al doilea loc, pentrucă, prin îndoita alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, se călcaseră deja dispozițiile formale ale acestei Convenții, punându-se puterile în fața unui fapt împlinit. Iar puterile nu recunoscuseră alegerea dela 5 și 24 Ianuarie, de cât sub condiția să nu se mai aducă vre-o altă atingere Convenției. Era imprudent deci să se meargă mai departe pe o asemenea cale. Aceasta cu atât mai mult cu cât însuși Impăratul Napoleon, marele și puternicul protector al poporului român, făcuse deja noului Domn, prin Vasile Alecsandri, recomandațiuni categorice în această privință: să nu mai pună puterile în fața faptelor împlinite, întru cât prin aceasta s'ar indispune chiar cei mai sinceri și mai statornici amici ai Principatelor și ai lui Cuza.

In această situație era deci absolut necesar:

a) să se încerce a se guverna cu instrumentul, cu mijloacele ce ni se dăduseră, oricâte piedici s'ar fi ivit în cale, și

b) să se găsească, în acelaș timp, remediile și modalitățile pentru înlăturarea cât mai grabnică a acestor piedici.

La legi noi, oameni noi! Nu era numai o figură retorică, o formulă patetică, de efect, a lui Mihail Kogălniceanu, ci și o necesitate, o lozincă a vieții de Stat. Noua domnie însemna, de fapt, în evoluția istorică a țărilor române, un nou regim. Căci față 'n față erau, în ce privește concepțiile și metodele de guvernământ, două mentalități, două curente — al oamenilor vechi, ai trecutului, a celor ce credeau că se pot menține încă, firește în forme schimbate, stările anterioare, cu privilegiile clasei conducătoare și cu șerbia sătenilor, și al oamenilor noi, ai prezentului sau, mai bine zis, ai viitorului, a celor ce luptau să se întroneze cât mai iute și mai complect noul regim social și politic, de egalitate și libertate, să se organizeze țara pe temeiul constituțional al Convenției și să scoată țărănimea de sub robia seculară a clăcii, a iobăgiei.

Cei dintâi constituiau partida conservatoare, de dreapta, cei din urmă partida progresistă, de stânga: albii și roșii de mai târziu. Deosebirea se făcuse dela început, îndată după unire, nu atât pe chestiunea modului de organizare a noului Stat, cât pe chestiunea felului de rezolvare a problemei agrare. Ne-o spune, clar și precis, Mihail Kogălniceanu. Domnul era, firește, partizanul, sincer și hotărît, al curentului nou, progresist, liberal și democrat. Căci, ca și aderenții acestui curent, el voia reformele mari și radicale, prin care Statul trebuia să se transforme sub raport social și politic și să se organizeze în spiritul cel nou al Convenției. Și voia aceste reforme cât mai grabnic și cât mai complect și — dacă s'ar fi putut — cu sprijinul, cu concursul tuturora.

Ori tocmai aci era greutatea. Căci în ambele adunări majoritatea aparținea partidei conservatoare, de dreapta, — partida progresistă, de stânga, fiind în minoritate. Constituțional, Domnul ar fi trebuit deci să-și ia guvernul, guvernele, din majorități. Dar, decis să facă cu orice preț reformele impuse de necesitățile de organizare și de consolidare ale noului Stat, el vedea bine că nu putea să-și constituie guvernele cu membrii unor majorități ostile acestor reforme — în deosebi acelor prin care urma să se schimbe întreaga structură socială și politică a țărilor: reforma electorală și reforma rurală, pe cari partida conservatoare le voia cât mai cumpătate și moderate, ca să nu-și distrugă cu totul preponderența politică și baza materială a situației ei sociale.

De aceea, în dorința de a-și asocia la opera de guvernare ambele partide și pe toți oamenii politici capabili, Cuza-Vodă făcu apel, pentru constituirea ministeriilor sale, și la minoritate și la majoritate, ba încercă chiar guverne de fuziune între unii și alții, nu numai cu elementele moderate din o parte și din alta, dar chiar și cu cele extremiste. Fuziunele acestea nu se putură menține însă, cum nu se putură menține nici guvernele din minoritate față de adunări și nici cele din majoritate față de Domn, pentru că nici unul din ele nu isbuti să obțină, în acelaș timp, încrederea celor doi factori constituționali. — Astfel, cu toate, rând pe rând, au ajuns în conflict, fie cu adunările, fie cu Domnul.

De aci necesitatea schimbării lor atât de dese în cei dintâi trei ani de domnie ai lui Cuza-Vodă (1859—61). Și anume: *opt*

guverne în Muntenia (1. Ioan I. Filipescu: dela 25 Ianuarie 1859, 2. Const. Kretzulescu: dela 23 Martie 1859, 3. Ion Ghica: dela 11 Octomvrie 1859, 4. Nic. Golescu: dela 28 Mai 1860, 5. M. K. Epureanu: dela 13 Iulie 1860, 6. Barbu Catargiu: dela 30 Aprilie 1861, 7. Șt. Golescu: dela 12 Mai 1861, 8. Dim. Ghica: dela 19 Iulie 1861) și *șase* în Moldova (1. Vasile Sturza: până la 8 Martie 1859, 2. Ion Ghica: până la 28 Aprilie 1859, 3. M. K. Epureanu: până la 3 Mai 1860, 4. M. Kogălniceanu: până la 17 Ianuarie 1861, 5. At. Panu: până la 5 Octomvrie 1861, 6. A. C. Moruzzi: până la 11 Decemvrie 1861). De aci, apoi, necesitatea, pentru Domn, a dizolvării adunărilor (două în trei ani), dizolvări fără efect însă, întru cât, dat fiind regimul electoral sub care se făceau alegerile, noile adunări se reconstituiau la fel ca cele dizolvate. Și de aci, în fine, zădărnicirea lucrărilor lor legislative. Căci reformele capitale pe care le-am amintit—legea electorală și legea rurală—nu puteau fi abordate. Se votau numai legi mărunte, fără deosebită însemnătate organică. Ba chiar și astfel de reforme mai mici, nu se puteau întroduce totdeauna pe cale legislativă, ci trebuiau impuse, adesea, prin măsuri autoritare de guvernământ.

Aparatul Statului funcționa așa dar greu și rău, neîndestulitor și nemulțumitor. Comisia centrală dela Focșani sabota și ea această funcționare, refuzând proectul de lege electoral propus de partida progresistă, întocmind un proect de constituțiune pe care Domnul trebui să-l respingă și alcătuind o reformă rurală în spirit reacționar, potrivit tendențelor partidei conservatoare. Rezultatul operei de organizare și de consolidare a Statului nu se vedea.

In fața acestei situațiuni, imposibile și păgubitoare Domnul trebui, cum am văzut, să ia poziție deschisă, fățișe, împotriva adunărilor, atât prin dizolvarea lor, cât și prin reconstituirea guvernelor pe care ele le răsturnau. Cum însă coflictul acesta înăspria raporturile politice înlăuntru, fără a duce la nici un capăt, Cuza-Vodă și aderenții săi înțelesără că soluția radicală—modificarea Convenției—fie prin acte împlinite, fie prin persuasiunea puterilor, în vederea unificării depline, nu se mai putea amâna: un singur guvern și o singură adunare legiuitoare, fără incomoda Comisie

centrală, apoi o altă lege electorală, de cadre mai largi şi în spirit mai democratic, pe baza căreia să se poată constitui o singură adunare legislativă, favorabilă reformelor şi în special reformei agrare şi cu care să se poată lucra normal şi constituţional.

Necesitatea unirii depline era un postulat naţional, era dorinţa vie şi fierbinte, era voinţa hotărîtă şi nestrămutată a tuturor, nu numai a Domnului şi partizanilor săi, aderenţi ai noului regim şi ai marilor reforme, ci chiar şi a adversarilor acestor reforme. Câtă vreme însă la aceşti din urmă unirea deplină era numai un scop, la cei dintâi ea era şi un mijloc—mijlocul prin care se putea merge, mai lesne şi mai sigur, la noua organizare a ţării şi la realizarea marilor reforme. Ea ajunse să domine toate celelalte probleme ale vieţii publice, să fie unica şi statornica preocupare a tuturor bunilor patrioţi. De aceea, în acţiunea sa pentru realizarea unirii depline, Cuza-Vodă a fost susţinut, în mod sincer şi hotărît, de toţi fiii patriei, fără deosebire. Şi aceasta adesea cu propuneri şi îndemnuri cari tindeau să pună din nou puterile garante în faţa faptelor împlinite.

Astfel, îndată după alegerea lui Cuza în Muntenia, Mihail Kogălniceanu reclamă, în cuvinte patetice, întrunirea ambelor adunări legiuitoare la Focşani, iar Atanasie Panu, mai radical, cerea Domnului să desăvârşească unirea cu forţa, plecând la Bucureşti în mijlocul guvernului şi armatei sale. Proiectul de constituţiune al Comisiei centrale prevedea realizarea unirii prin contopirea adunărilor şi ocârmuirilor şi prin stabilirea unei singure capitale. Deputaţii din adunarea moldovenească cereau ca desbaterea proiectului de lege al Curţii de Casaţie să se facă împreună cu adunarea muntenească. Iar la 27 Martie 1861, aceeaşi adunare propunea, pentru discuţia reformei rurale, ca ambele adunări să se întrunească la Bucureşti în sesiune comună.

Toate aceste acţiuni şi manifestaţiuni în politica internă a Statului dovedesc că dispoziţiunile pentru realizarea unirii depline pe calea faptelor împlinite erau generale, unanime. Impins să acţioneze urgent şi energic în acest sens, Domnul îşi dădea seama că nu trebuie să se precipiteze, ci să lucreze cu multă chibzuinţă. Deşi, poate, mai mult de cât ori care altul interesat

ca unirea deplină să se realizeze cu un ceas mai degrabă, Cuza-Vodă dădu şi în această chestiune, ca şi în multe altele, dovadă nu numai de înțelepciune patriotică, ci şi de remarcabil tact diplomatic. Căci, rezistând în aparență injoncțiunilor din lăuntru, aşa cum convenia puterilor, ale căror atitudini singur le cunoştea, ca unul ce concentrase în mâinele sale întreaga politică externă a Principatelor, el lucra, în realitate, cu toată stăruința şi ardoarea, pentru îndeplinirea scopului urmărit, aşa cum o voia națiunea şi cum o reclamau interesele vitale ale patriei.

Două erau căile pe care putea şi trebuia să activeze pentru pregătirea unirii depline—cea externă, prin mijloace diplomatice, pe lângă Poarta otomană şi puterile garante, şi cea internă, prin legiuiri şi măsuri politice şi administrative. In aceasta din urmă direcție, Domnul luă o serie de dispozițiuni menite să contribue la unificarea sufletească şi efectivă a celor două Principate. Astfel, un muntean, Ion Ghica, fu făcut preşedinte de Consiliu în Moldova, iar un moldovan, M. K. Iepureanu, în Muntenia.— Moldovenii Gr. Cuza, At. Panu şi V. Alecsandri fură candidați la alegeri în Muntenia, iar munteanul Al. Golescu în Moldova.— Aceiaşi agenți reprezentau ambele țării în străinătate: C. Negri la Constantinopol şi I. Alecsandri la Paris.—La Iaşi se trimise garnizoană muntenească, iar la Bucureşti moldovenească.—In lagărul dela Floreşti fură concentrate ambele oştiri.—Uniformele şi legiuirile militare—a gradelor şi de recrutare—fură unificate.— Se înființă o şcoală militară comună şi un Minister de Războiu unic. — Se unifică apoi administrația poştelor şi telegrafelor (1859) şi aceea a vămilor (1860). — La fel administrația municipală şi polițenească din cei doi Focşani.—Autoritățile celor două țări sunt autorizate să corespondeze direct, nu prin mijlocirea guvernelor. — Bucureştii, ca viitoare capitală, îşi combină o pecete din stemele ambelor țări: vulturul şi zimbru. — M. Kogălniceanu propune să nu se mai serbeze, ca aniversară a unirii Principatelor, ziua de 5, ci numai aceea de 24 Ianuarie.

Mult mai importantă, mai eficace şi mai hotărîtoare pentru realizarea unirii depline fu însă acțiunea diplomatică a lui Cuza-Vodă. Ea constitue un strălucit capitol al domniei lui şi pune în

evidență eminentele sale calități ca Şef de Stat. Deşi chestiunea aceasta nu intră în cadrul conferinței mele, totuşi, expunerea ei, cât de sumară, mi se impune, pentru relevarea meritelor pe cari Domnul, personal, şi le-a câştigat în rezolvarea ei.

Inclinat să realizeze unirea deplină pe aceeaşi cale pe care se realizase unirea personală, pe calea faptelor împlinite, Cuza-Vodă voi să vadă mai întâiu dacă pentru aceasta ar putea conta pe sprijinul marelui şi puternicului său protector, al lui Napoleon. Arătându-i-se rizicul unei astfel de acțiuni, Domnul român se resignă, scriind Impăratului (August 1859) că scopul lui final rămâne unirea deplină, dar că va căuta să-l realizeze în cadrele Convenției. In acest înțeles, la recomandarea diplomației franceze (Thouvenel), năzueşte să câştige bunăvoința şi adesiunea Porții pentru înfăptuirea planului său. Inaintează deci Sultanului, în vara anului 1860, un documentat memoriu, prin care, arătând piedicele politice şi tehnice ce stau în calea organizării şi desvoltării Principatelor, conform principiilor şi dispozițiilor Convenției, solicită modificările absolut necesare acesteia în vederea realizării unirii depline şi definitive.

Mai mult, ca să forțeze mâna Turcilor şi a puterilor, el intenționă să facă, din aprobarea acestei cereri, o condiție sine qua non a vizitei sale la Constantinopol pentru învestitură (Octomvrie 1860). Dar, tot la recomandarea diplomației franceze (Lavalette, ambasadorul francez din Constantinopol), renunță la această intenție, mulțumindu-se a discuta numai chestiunea cu conducătorii puterii suverane. Nu primi însă nici un răspuns precis şi nu obținu nici un angajament din partea lor, ceea ce îl determină ca, întors în țară — unde ştirea despre intervenția Domnului pentru modificarea Convenției provocase mare şi generală satisfacție—să spună că chestiunea aceasta este o afacere internă a Principatelor şi, ca atare, atârnă numai dela ele să fie resolvată potrivit intereselor naționale.

Presat de situațiunea politică lăuntrică tot mai imposibilă şi mai dăunătoare şi convins—după vizita pentru învestitură la Constantinopol—că numai prin Turci nu va putea ajunge la nici un resultat în acțiunea sa şi că tot la Franța trebue să caute sprijin şi ajutor, acolo fiind „isvoarele de viață ale tinerei Românii“,

el scrie, în Octomvrie 1860, acestea lui Napoleon. Apoi, după sfatul lui Lavallete, trimite Impăratului, în copie, memoriul înaintat Porții, cu o scrisoare lămuritoare (mai sus citată), foarte prețioasă ca document istoric. Căci în ea se arată din nou dificultățile situației și imposibilitatea organizării și propășirei țării sub regimul stabilit de Convenție.

Impăratul dădu ordin să se sprijine acțiunea Domnului român, iar diplomația franceză fu îndrumată să lucreze pentru aprobarea cererii. Admirabil secondat de C. Negri, Lavalette pune toată priceperea și dibăcia personală, toată autoritatea și prestigiul țării pe care o represinta, ca chestiunea să fie acceptată de Turci și deferită puterilor. Ca totdeauna însă, Turcii tărăgănau lucrurile, ca să câștige timp. Se fac noi și stăruitoare intervenții. Negri nu numai că amenință Poarta, în numele Domnului său, că unirea va fi proclamată și înfăptuită, fără să se mai aștepte hotărârea ei, dar îndeamnă chiar pe Cuza să procedeze cu toată hotărîrea la acest pas.

Totuși Turcii nu se decid. In țară starea de lucruri devine intenabilă. Adunările votează — în Aprilie 1861 — întrunirea lor la București pentru desbaterea legii rurale. Faptul fu împărtășit și comentat de Domn lui Lavalette într'o scrisoare mai lungă, în care el pune din nou întreaga problemă, arătând că orice întârziere îl va împinge să recurgă la acțiuni independente de ori ce alte interese și considerațiuni de cât ale țării sale. Lavalette și Negri depun noi stăruințe. Turcii admit în principiu modificările cerute la Convenție, dar nu se grăbesc să facă încă nimic pentru resolvarea concretă a chestiunei.

Exasperat de atâta tergiversare, Domnul, împins de colaboratorii săi, se hotărăște să proclame unirea la 15 August (1861), ziua de naștere a lui Napoleon, să pună astfel faptul împlinit sub auspiciile, protegiuirea Impăratului. El face în acest scop toate pregătirile. Se elaborează chiar proclamația pentru unire. Inainte însă de a o da, ține să anunțe pe Napoleon de intențiile sale. Redactează o serie de scrisori — Impăratului, lui V. Alecsandri, trimisul său la Paris, și Ministrului de Externe francez, — scrisori în cari explică necesitatea imperioasă în care se află de a proclama, cu dela sine autoritate, peste capul Curții

suverane şi al puterilor europene, unirea deplină a Principatelor.

Dar ştirile venite, între timp, dela Constantinopol, cum că intervenţiile diplomatice sunt pe calea cea mai bună şi cu şanse de completă reuşită, ca şi teama, de sigur, ca prin acţiunea sa să nu compromită chestiunea, ţinu pe loc executarea planului. Scrisorile nu mai fură expediate. Ele ni s'au păstrat însă şi constituesc documente foarte preţioase. Căci reflectează starea de spirit a Domnului şi a ţării, dau icoana fidelă a situaţiei politice: neputinţa de organisare şi propăşire sub regimul Convenţiei şi, deci, necesitatea absolută de modificare a acesteia prin realisarea unirii depline.

In adevăr, strânsă din toate părţile, Poarta se decide a deferi chestiunea puterilor garante. Ca să înlesnească rezolvarea ei, Cuza-Vodă renunţă la revizuirea legii electorale, pe care de asemenea o ceruse dela puteri. Ministerul de Externe frances propune ca aceste să nu se mai întrunească în conferinţă, ci să se resolve chestiunea pe cale de corespondenţă între Cabinetele interesate. Propunerea se primeşte. Unirea deplină este aprobată, dar, ca şi îndoita alegere a lui Cuza-Vodă, condiţionat: numai pentru timpul domniei lui, urmând ca după aceea să se revină la regimul stabilit prin Convenţia de la 1858.

Hotărîrea se aduse la cunoştinţa Domnului printr'un firman împărătesc (26 Noemvrie 1861), iar Domnul o aduse la cunoştinţa ţării printr'o scurtă dar însufleţită proclamaţie (11 Decemvrie 1861). Bucuria, satisfacţia, fu nespusă. Unirea deplină era acum asigurată. Se institue un singur guvern central, iar adunările sunt convocate la Bucureşti (de acum înainte singura Capitală a ţării) pentru ziua de 24 Ianuarie 1862, a treia aniversare a îndoitei alegere, să constitue un singur Parlament.

In mijlocul entusiasmului general, Cuza-Vodă, trecând peste hotărîrile Porţii şi ale puterilor, proclamă, în acea zi, unirea deplină şi definitivă a Principatelor. Prin glasul celor mai autorisaţi representanţi, fostele adunări recunosc, la rândul lor, meritul, marele merit, pe care Domnul, personal, şi l-a câştigat în rezolvarea acestei chestiuni. Cu drept cuvânt dar putea el spune, în mesagiul adresat deputaţilor: „Alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie!“

II

Piedicile tehnice pentru o guvernare şi o legiferare mai lesnicioasă şi mai rodnică fură aşa dar înlăturate. Un singur guvern şi o singură adunare legiuitoare, fără incomoda Comisie centrală, vor putea mai uşor şi mai cu folos lucra. Dar piedicile politice mai rămaseră. Căci adunarea întrunită avea aceeaşi alcătuire — majoritatea ei o formau aceiaşi reprezentanţi ai fostelor adunări separate dela Iaşi şi Bucureşti, ostili reformelor pe cari le voia Domnul şi le aştepta ţara.

Totuşi Cuza-Vodă îşi luă întâiul guvern al unirii din această majoritate. Barbu Catargiu, şeful partidei conservatoare, fu însărcinat cu constituirea Cabinetului. Faptul nemulţumi şi nelinişti profund partida progresistă, care vedea, în această însărcinare, periclitată realizarea reformelor în spirit liberal şi democratic. O întinsă şi intensă agitaţie se porni în masele orăşăneşti (pentru reforma electorală) şi în cele ţărăneşti (pentru reforma rurală): sătenii din Buzău porniră chiar, în cete tumultuoase, spre Capitală...

Dar Barbu Catargiu, care părăsise prima sa guvernare în Muntenia, pe urma unui grav conflict de atribuţii cu Domnul, nu era omul care să se lase impresionat de atari agitaţii şi mişcări. Deosebit de capabil şi cu mare autoritate, nestrămutat în convingeri şi hotărît în acţiuni, de voinţă neînfrântă şi de caracter inflexibil, el era bine fixat asupra spiritului şi modului cum trebuia, după concepţia sa conservatoare, organizat Statul şi realizate reformele. Ştia bine unde trebuie să ajungă şi avea, pentru aceasta, şi mijloacele la dispoziţie — Parlamentul.

Incepu guvernarea cu înfăptuirea schimbărilor pe cari le impusese modificarea Convenţiei: constituí Consiliul legislativ (în locul Comisiei centrale, care fu, nu suspendată, cum deciseseră puterile, ci deadreptul desfiinţată) şi mută Curtea de Casaţie dela Focşani la Bucureşti. Apoi abordă, cu hotărîre, chestiunea rurală, prezentând Parlamentului proiectul de lege întocmit de fosta Comisie centrală, proiect de lege pe care Domnul îl respinsese, dar pe care Guvernul acum şi-l însuşise.

Era marea problemă a vremii, care avea să domine a doua etapă a domniei lui Cuza Vodă (1862—64), după cum întâia etapă

a acestei domnii (1859—62) fusese dominată de problema unirii depline și definitive. Și era problema pentru care țara, țara legală, se divizase în partide, luptând între ele cu pasiune și înverșunare, și pentru care aceste partide s'au paralizat în lucrările lor, timp de trei ani, unul pe altul, neputând înfăptui nimic mai temeinic, mai durabil pentru organizarea internă a Statului.

Disensiunile pe chestiunea rurală, între conservatori și liberali, între reacționari și progresiști, între dreapta și stânga, între albi și roșii, erau mari și profunde, atât ce privește concepția, sub raport juridic, a dreptului de proprietate, cât și ce privește soluția, sub raport practic, a reformei rurale. Unii considerau proprietatea deplină și absolută, ceilalți limitată și condiționată. La fel, țăranii nu erau, cum susțineau cei dintâi, numai stăpânii brațelor lor, ci, cum susțineau cei din urmă, uzufructuarii pământului pe care locuiau și pe care-l munciau de secole. Nu putea fi deci vorba ca raporturile dintre ei și proprietari să fie lăsate la libera înțelegere reciprocă. Ele trebuiau așezate, prin intervenția legii, care, în interesul armoniei sociale și a progresului țării, trebuia să salvgardeze nu numai cererile, legitime, ale proprietarilor, ci și drepturile, incontestabile, ale țăranilor.

Tezele opuse fură reprezentate prin personalitățile cele mai proeminente ale vremii — teza liberală, progresistă, prin Mihail Kogălniceanu, iar teza conservatoare, reacționară, prin Barbu Catargiu. Când deci legea fu adusă în discuția Parlamentului, taberele adverse ținură să-și exprime fiecare punctul său de vedere și să-și precizeze atitudinea prin acești străluciți exponenți ai lor. Kăgălniceanu vorbi în ședințele dela 25 Mai și 1 Iunie, iar Catargiu în ședințele dela 29 Mai, 2, 4 și 8 Iunie 1862. Cuvântul celui dintâi, care expuse problema sub toate aspectele — istoric, social, economic, politic, și național — este un adevărat monument de elocință politică. Cuvintele celui din urmă, deși nu la înălțimea celui al adversarului său, reflectează toată convincțiunea, tot curajul și tot talentul autorului lor.

De altfel, Barbu Catargiu nu avea prea multă nevoie de pledoarie și de prea mare elocință pentru a câștiga de partea tezei sale majoritatea. Căci aceasta era a sa — în concepțiile, convingerile și sentimentele sale, ca și în năzuințele și țelurile sale

politice. Robia mai departe a ţărănimei era deci ca şi pecetluită. Căci prin legea ce urma să se voteze se nimiceau toate drepturile clăcaşilor şi li se luau din mâini ogoarele muncite de secole, dându-li-se în schimb, drept mângâiere — spunea Kogălniceanu, după treizeci de ani — ca pământ comunal, trei pogoane la câmp, două la deal, şi unul şi jumătate la munte, iar aceasta nu ca proprietate absolută, ci numai ca arendă, cu o chirie perpetuă.

Văzând că legea va trece prin Parlament, opoziţia porni o violentă campanie, prin presă şi adunări publice, pentru lărgirea dreptului de vot şi pentru zădărnicirea legei rurale a lui Barbu Catargiu. Liberalii moderaţi (M. Kogălniceauu) îşi dădură mâna cu liberalii radicali (I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti). Dar Guvernul şi Parlamentul înţelegeau să sfideze opoziţia. Se colportau tot felul de svonuri calomnioase şi alarmante. Se vorbia de comploturi, de depozite de arme, de mişcări sediţioase şi se cerea restrângerea libertăţii de presă şi reprimarea energică a agitaţiilor politice. Ca urmare, legea de presă din Moldova fu extinsă şi în Muntenia şi se luară măsuri pentru oprirea adunărilor publice. Se creia astfel o stare de spirit supra-excitată, o atmosferă politică supra-încărcată, cari aveau să ducă la un desnodământ fatal.

In adevăr, pentru aniversarea revoluţiei dela 1848, opoziţia pregăti o mare serbare pe ziua de 11 Iunie, la Filaret. Temându-se ca din acest prilej să nu se producă turburări — era timpul când avea să se voteze legea rurală — Parlamentul ceru Guvernului să interzică serbarea. O moţiune fu votată de Cameră în acest sens, pe urma unei interpelări la care Barbu Catargiu răspunsese fără să se fi făcut desvoltarea ei. El îşi termină răspunsul cu fatidicele cuvinte: „Pacea, domnilor, pacea şi odihna e scăparea ţării. Voiu prefera moartea mai înainte de a călca sau lăsa să se calce vreuna din instituţiile ţării". O jumătate de ceas în urmă, Primul ministru părăsi localul Adunării Deputaţilor în trăsura cu Nic. Bibescu, Prefectul Poliţiei. Când trăsura trecu pe sub clopotniţa Mitropoliei, un glonte, tras foarte de aproape, îi răpuse viaţa.

Era în ziua de 8 Iunie, pe seară. Vestea asasinatului se răs-

pândi cu iuţeală în Capitală şi se transmise îndată în toate părţile ţării. Emoţia şi turburarea fură, bine 'nţeles, mari. Sub imperiul lor, se trecu, din nenorocire, la acte şi măsuri pripite şi provocatoare. A doua zi, Parlamentul dădu Guvernului, reconstituit sub presidenţia interimară a lui Ap. Arsachi, puteri discreţionare şi votă ridicarea unei statui lui Barbu Catargiu în Piaţa Teatrului din Capitală. Iar două zile în urmă, la 11 Iunie „ca o batjocură a aniversării zilei în care s'a decretat, la 1848, marile principii politice şi sociale reclamate de poporul român, — majoritatea Adunării, împinsă de ură şi de răzbunare către ţărani, întru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici pregătit, nici săvârşit de ei" votă legea nefastă a lui Barbu Catargiu.

Din fericire nu toată lumea alunecă însă pe panta actelor şi măsurilor reacţionare. In mijlocul surescitării generale, bărbaţi politici de mare autoritate şi cu înalt simţ de răspundere, păstrându-şi calmul şi cumpătul, arătară greşelile ce se fac prin stăvilirea libertăţilor publice şi prin introducerea mijloacelor represive în guvernare. Iar Domnul, chemat să vegheze cu grije asupra intereselor viitoare ale naţiunii, luă şi el atitudine: puterile discreţionare acordate de Parlament Guvernului nu fură aprobate, iar legea rurală nu fu sancţionată. In faţa acestei situaţiuni, Guvernul trebui să demisioneze. La 23 Iunie, Nic. Kretzulescu fu însărcinat cu constituirea noului Cabinet.

Lucrurile se liniştiră. Trebuia însă un timp de destindere. Domnul îl oferi prin noul Guvern, care avea să conducă afacerile curente ale Statului, fără să mai abordeze marile reforme. Aceasta pentru că Parlamentul era şi rămase tot ostil — în conflict cu Guvernul şi cu Domnul. Dar reformele nu puteau fi prea mult timp amânate. Era însă cert acum că, pe cale legală, ele nu se puteau face. Cuza-Vodă sperase, la început, că, după unirea deplină, după constituirea unei singure adunări, se va putea alcătui o majoritate favorabilă reformelor, în special celei agrare şi celei electorale, din elementele progresiste ale celor două adunări. Credinţa aceasta îl făcuse să renunţe — cum am văzut — la cererea ce adresase puterilor pentru lărgirea regimului electoral al Convenţiei.

Acum însă el văzuse că se înşelase. O asemenea majoritate

nu se putuse alcătui. Trebuia deci neapărat modificată legea electorală. Dar aceasta cu Parlamentul Convenției era peste putință. Astfel, încetul cu încetul, în conștiința Domnului, a colaboratorilor săi, a opiniei publice chiar, își făcu loc convingerea că numai cu mijloace tari, pe cale autoritară, în afară de lege, se poate ajunge la acest scop. Ideia loviturei de Stat — de la Napoleon III curentă în Europa — prindea consistență din ce în ce mai mult în opiniunea generală. La ea îl povățuia dealminterea pe Domn să recurgă cei mai intimi și devotați sfetnici a[1] săi — C. Negri și N. Kretzulescu.

Se vedea bine că într'acolo se merge. Temerile față de o lovitură de Stat erau tot mai accentuate și mai justificate. Ele se manifestară public. Spiritele liberale înaintate se îngrijorau sincer la gândul că regimul constituțional al Convenției ar putea fi periclitat. Cele conservatoare, reacționare, nemulțumite de atitudinea Domnului în chestiunea legii rurale, arătau aceeași îngrijorare, firește mai puțin sinceră. Agitația se îndrepta, peste capul Guvernului, asupra Domnului. El fu atacat direct, în țară și în afară. In țară, în Parlament, prin o serie de capete de acuzațiune. In afară, printr'un memoriu, în care era învinuit, pentru atitudinele sale în afacerea armelor sârbești și în afacerea dela Constangalia, de rusofilie, de abandonare a politicei franceze.

M. Kogălniceanu îi luă apărarea. Moderat și insinuant în formă, dar hotărît și categoric în fond, el arată că nu Domnul poate fi și trebue făcut răspunzător pentru situația grea în care ajunsese Statul, pentru neputința de a se organiza și consolida, ci toți cei ce împiedică, prin toate mijloacele, această operă de organizare și consolidare. Această pledoarie a sa pentru Cuza-Vodă constituie una din paginile cele mai drepte de apreciere a activității politice a Domnului unirii și din cele mai frumoase, prin obiectivitate și lealitate, ale elocinței patriotice a autorului. Din acel moment era vădită, pentru toți, legătura dintre Domn și Kogălniceanu, perfecta comunitate de idei și sentimente ale acestor doi oameni, în ce privește nu numai necesitatea realizării reformelor, dar și a mijloacelor prin care acestea trebuiau impuse.

In adevăr, la 11 Octomvrie 1863, M. Kogălniceanu fu însărcinat să constitue guvernul. Scopul era neîndoios: realizarea, cu

orice preţ, a reformelor. Noul Preşedinte de Consiliu era de altfel, atunci, singurul om de guvern prin care aceste reforme se puteau înfăptui. Mai convins de cât oricine de necesitatea lor, el fusese silit să se retragă din prima sa guvernare în Moldova pe chestiunea ţărănească, iar sub guvernul Barbu Catargiu, fusese, în marea desbatere a reformei rurale, cel mai documentat şi însufleţit apărător al acestei reforme, în folosul ţărănimei. Era, apoi, moderat în acţiune, dar abil şi diplomat în forme şi mijloace. Putea să încerce, deci, încă odată, realizarea reformelor pe cale legală, parlamentară, dar putea să le şi impună, cu hotărîre şi energie, prin mijloace extra-legale. Ţara întreagă ştia aceasta. De aceea temerea fu generală şi justificată în lagărul adversarilor. Toţi se ridicară împotriva acestui guvern personal. Liberalii de teamă să nu se modifice regimul constituţional al Convenţiei. Conservatorii de teama unei reforme rurale, radicale, în folosul clăcaşilor, prin expropiere şi împroprietărire fără despăgubire. Astfel cele două partide, totdeauna rivale şi înverşunate unul împotriva celuilalt în luptele politice de până acum, se găsiră laolaltă, contra Domnului şi Guvernului său. Alianţa aceasta, nefirească şi nebănuită, este ceea ce s'a numit încă de atunci şi cu drept cuvânt: coaliţia monstruasă.

Dar Kogălniceanu avea să meargă la scop. Parlamentul fu convocat. El fu deschis printr'un mesagiu al Domnului (3 Noemvrie 1863) în care, condamnând neînţelegerile anterioare, conflictul dăunător dintre Guvern şi reprezentanţii naţiunii, făcea apel la toţi să se unească şi să lucreze pentru realizarea reformelor pe cari le anunţa: legea rurală, legea electorală, legea de secularizare, legea învăţământului, legea de unificare a Bisericii, codurile etc. Din toate însă una singură trecu în sesiunea aceea şi trecu numai după un ceas de discuţiuni şi cu unanimitate de voturi. Era legea de secularizare a averilor mânăstirilor închinate. Faptul dovedeşte că problema era privită ca o chestiune de ordin naţional, faţă de care toţi aveau aceeaşi atitudine. Trebuia recuperat, neîntârziat, pentru patrimoniul Statului, $^1/_5$ din teritoriul ţării. Şi trebuia pus capăt, neapărat, amestecului strein, Grecilor, Turcilor şi Ruşilor, în afacerile lăuntrice ale noastre, cu lezarea aşa de jignitoare a suveranităţii noastre naţionale.

De aceea, chestiunea aceasta, atât de veche și de dificilă, fu rezolvată totuși așa de grabă și de radical.

Celelalte reforme nu fură însă acceptate. Căci Parlamentul — cu toate silințele lui Kogălniceanu de a-l determina la o atitudine mai conciliantă și mai patriotică—rămase tot așa de intransigent și ostil lor și Guvernului ce le cerea. Când Președintele Consiliului prezintă proiectul de lege rurală (Aprilie 1864), întocmit de opoziția liberală ca răspuns la proiectul Comisiei centrale, el căpătă vot de blam. Demisia nu-i fu acceptată. Domnul îi reînoi încrederea și-l însărcină să prezinte Parlamentului proiectul reformei electorale. Prin aceasta voia să arate țării că face ultima încercare ca să obțină, pe cale normală, parlamentară, revizuirea sistemului electoral, în scop de a se putea constitui, pe baze mai largi, un Parlament favorabil reformelor. Aceasta deși cunoștea bine rezultatul. De aceea, sub cuvânt că încep muncile câmpului și deputații, mai toți mari proprietari, trebuie să fie pe la moșiile lor, odată cu prezentarea acestui proiect de lege, Domnul prorogă și Parlamentul până la 2 Mai (1864).

In ziua aceasta, sortită să rămână istorică, Kogălniceanu se prezintă Parlamentului cu un mesagiu al Domnului, prin care se limitau lucrările la votarea reformei electorale și a creditelor necesare pentru funcționarea Statului. Parlamentul nu refuză să discute reforma și să voteze creditele cerute, dar în fața unui guvern constituțional. Căci, zicea moțiunea de neîncredere prezentată: după ce i s'a dat vot de blam, Domnul n'a primit demisia Guvernului. Era în dreptul său. Trebuia însă să dizolve adunarea, să facă un nou apel la corpul electoral. N'a făcut-o însă, menținându-l împotriva normelor constituționale și practicei parlamentare. Nu poate discuta deci legea cu acest Guvern, ci cu un altul, pe care-l așteaptă. Ca răspuns, Kogălniceanu arată că, în situațiunea dată, Domnul trebuie să facă apel la națiune, ca ea să judece între dânsul și Parlament. Apoi, fără a mai da timp să se discute această declarațiune, ceti decretul de disolvare a Parlamentului. Un detașament de soldați evacuează adunarea. Cel din urmă părăsi locul său, Președintele, Lascar Catargiu.

Lovitura era dată. Deși toți o presimțiră și o prevăzură, nu o putură evita. Căci fiecare parte în conflict stătu neclintit

pe poziţia sa, nevoind să se plece înaintea celeilalte. O proclamaţie dată de Cuza-Vodă motiva şi justifica faţă de ţară această procedură şi făcea apel la naţiune să judece între Domn şi reprezentanţii săi în Parlament. In acelaş timp se publică un nou Statut de organizare a Statului, care avea să înlocuiască constituţiunea Convenţiei dela 1858, cum şi o nouă lege electorală, de cadre mai largi şi în spirit mai democratic, care avea să înlocuească dispoziţiile electorale ale aceleeaşi Convenţii. Asupra lor obştea poporului trebuia să hotărască cu da sau ba.

Prin noua lege electorală, întocmită pe principiul votului obştesc, direct şi indirect, se măria considerabil numărul alegătorilor din celelalte clase sociale şi din toate categoriile profesionale. Puterea trecea din mânile oligarhiei în acele ale poporului. Iar prin noul Statut, se constituia, pe lângă Adunarea Deputaţilor, aleasă pe noile baze electorale şi cu un număr mult mai mare de membri, un al doilea corp legiuitor: un Senat, numit Corp ponderator, care avea să fie, nu ales, ci numit: jumătate (32 membri) direct de Domn, după chibzuinţa şi alegerea sa liberă, iar jumătate (alţi 32 membri) tot de dânsul, însă aleşi de pe listele de membri ai Consiliilor judeţene. Drepturile şi prerogativele Domnului faţă de cele două corpuri legiuitoare fură asemenea mărite. El avea să numească pe Preşedintele Adunării Deputaţilor şi pe vice-preşedinţii Corpului ponderator, Preşedintele acestuia fiind, de drept, Mitropolitul ţării. Se instituie, peste aceste adunări, un Consiliu de Stat, cu atribuţii legiuitoare, pentru întocmirea legilor. In modul acesta, Domnul şi Guvernul puteau dispune de un Parlament, care nu mai avea nici o putere şi nici o independenţă, devenit un instrument docil şi servil al puterii executive. El, Domnul, putea chiar promulga direct legi, cari trebuiau să fie în urmă ratificate de Parlament.

Noul Statut şi noua lege electorală fură aprobate în zilele de 10-14 Mai cu 682.621 voturi pentru şi 1.307 contra. Domnul merse la Constantinopol cu rezultatul plebiscitului. Acolo lucrurile fură aşa de bine pregătite că el obţinu fără nici o dificultate aprobarea lor. Mai mult. Prin hotărîrea dată de Curtea suzerană şi de puterile garante se recunoscu ţării (la 28 Iunie) dreptul deplin de legiferare în chestiunile interne, fără prealabilă autorizare sau ulterioară aprobare a lor. Era completa au-

tonomie. Un nou şi important câştig politic, care contrabalansă întru câtva efectul dezastros al octroării noului Statut de organizare a Statului. Un mare pas spre independenţa viitoare... Pe noua cale legală, Consiliul legislativ desbătu şi aprobă legea rurală a lui Kogălniceanu după proiectul opoziţiei liberale dela 1862. Se ivi însă între Domn şi primul său sfetnic un dezacord cu privire la data aplicării ei. Domnul, şovăitor şi temător, ar fi vrut ca legea să se aplice numai după trei ani. Kogălniceanu însă, hotărît şi prevăzător, cerea aplicarea ei imediată. Dezacordul se aplană, din fericire, în favorul marelui om al zilei. Cuza-Vodă promulgă—la 14 August—legea prin decret domnesc, iar Parlamentul o ratifică ulterior şi el.

Astfel marea problemă pentru care timp de cinci ani partidele îşi istoviseră forţele în silinţe zădarnice pentru organizarea Statului, era acum rezolvată. Ţărănimea eliberată de clacă, stăpână pe braţele ei şi împroprietărită pe pământurile muncite de veacuri. Câteva milioane de hectare de pământ intrară în proprietatea absolută a câtorva sute de mii de familii ţărăneşti. O frumoasă şi mişcătoare proclamaţie le aduse la cunoştinţă evenimentul prin care avea să se transforme structura socială şi să se schimbe faţa economică a ţării. Kogălniceanu o atribuie Domnului, spunând despre dânsa că este testamentul politic al lui Cuza-Vodă. Evident, formal, aşa e. Sufletul din această proclamaţie e însă al marelui său colaborator. Se vede cuvânt de cuvânt. E, cum am zis, cea mai frumoasă şi cea mai mişcătoare pagină politică oficială a sa, scrisă cu conştiinţa că fixează pentru posteritate un important moment al istoriei noastre contimporane.

In adevăr, nodul gordian fusese tăiat. Calea pentru realizarea celorlalte reforme era deschisă. Ele nici nu întârziară a lua fiinţă. Prin codicele de legi, reforma învăţământului şi celelalte ce se mai întocmiră se puse temelii solide noii Românii,—temelii pe care se putea clădi, sigur, viitorul ei. E opera grandioasă şi glorioasă a lui Cuza-Vodă şi a marelui său sfetnic. Prin ea, ambii au intrat, înfrăţiţi pentru toate timpurile, în istoria neamului. Din nefericire însă armonica înţelegere şi rodnica colaborare nu dură peste ceea ce fusese strict necesar. Intrigele camarilei din jurul Domnului şi, poate, gelozia acestuia duseră

la separaţiunea lor. Motivul: entusiasta primire făcută lui Kogălniceanu într'o călătorie prin Oltenia. Căci, deşi el, leal şi onest, cum înţelegea să-şi servească Suveranul, nu-şi atribuia sieşi câtuşi de puţin meritul reformei, lăsându-l, întreg, pe seama lui Cuza-Vodă, totuşi teama unei prea mari popularităţi a colaboratorului său, făcu pe Domn, adesea necugetat şi nestăpânit, să arunce lui Kogălniceanu, la întoarcere, într'un Consiliu de Miniştri, cele mai grele şi mai nemeritate cuvinte.

Aceasta duse, fireşte, la demisia celui mai priceput, mai hotărît şi mai devotat sfetnic. După o scurtă trecere pela Guvern a lui C. Bozianu, Nic. Kretzulescu, cel ce luase succesiunea Cabinetului lui Barbu Catargiu, fu însărcinat să ia şi succesiunea lui Kogălniceanu. In scrisoarea de retragere, de demisie, resignarea şi nobleţa sufletului său apar în toată splendoarea lor:

„Depunând, respectuos, în mânile Inălţimii Voastre demisiunea mea, eu mă retrag cu desăvârşire în viaţa privată, eu pun piatră pe cariera mea publică. Vă rog dar să nu credeţi că, ca mulţi alţii, voiu reintra în rândurile opoziţiunii. Intre aceasta şi între mine este o prăpastie. Ş'apoi, Prea Inălţate Doamne, V'am ajutat a Vă creia o autoritate, astfel în cât nu aveţi a Vă mai îngriji de opoziţiunea nimănui. Prin demisiunea mea, eu mă pedepsesc însu-mi de ori ce din parte-mi aş fi putut contribui a Vă face să uitaţi o oră întreagă că unui Domn îi este permis tot, afară de insultă, pe simpla raţiune că insultatul nu-i poate răspunde. Punînd astăzi capăt carierii mele politice, eu prin aceasta tot nu uit amiciţia ce mulţi ani m'a legat cu Colonelul Cuza, nici devotamentul nealterabil ce am avut şi voiu avea pentru Domnul Alexandru Ioan I, în toate ocaziile dependinte de mine".

Ce-l priveşte pe Cuza-Vodă, Kogălniceanu s'a ţinut de cuvânt: el n'a intrat în rândurile adversarilor Domnului şi i-a păstrat într'adevăr, până la sfârşit, un devotament inalterabil. Ce-l priveşte pe sine, Kogălniceanu nu s'a ţinut de cuvânt: căci, pentru binele şi norocul ţării, el nu s'a retras din viaţa publică şi n'a pus capăt carierii sale politice, ci a continuat să aducă încă multe şi mari servicii României.

III.

Plecarea lui Kogălniceanu dela Guvern nu prejudicie marea sa operă. Căci, din fericire, ea s'a produs (Ianuarie 1865) numai după ce reformele sale au fost puse în aplicare și când deci nu mai puteau fi abolite sau lăsate în părăsire. In schimb însă poziția Domnului se sdruncină mult. Căci trecerea dela un regim la altul, dela regimul Convenției din 1858, cu adunările sale legiuitoare, independente și de un nivel social și cultural superior, la regimul Statutului dela 1864, cu cele două Corpuri legiuitoare, lipsite, prin felul cum erau constituite și cum trebuiau să funcționeze, de independența necesară unor adevărate organe constituționale și cu un nivel social și cultural mult inferior celor anterioare, trecerea aceasta bruscă și cutezătoare, provocă o legitimă și justificată reacțiune în lumea politică a țării.

In adevăr, ceea ce hotărîse pe Cuza-Vodă și sfetnicii săi să recurgă la lovitura de Stat era, cum am arătat, faptul că nu putuse trece reforma agrară prin Adunările legiuitoare constituite pe baza stipulațiilor electorale ale Convenției și că nu putea, cu Parlamentul marilor proprietari, să modifice aceste stipulațiuni, dând țării o nouă lege electorală, de cadre mai largi și în spirit mai democratic. Dar Domnul nu s'a mulțumit numai să octroeze, pe cale de plebiscit, o asemenea lege, ci a mers mai departe: a dat țării și un nou Statut constituțional, cu scopul de a pune Parlamentul direct sub tutela sa. Căci, necontenit împiedecat, cum fusese, în opera de organizare a Statului, de atitudinea fermă și hotărîtă a fostelor adunări legislative, Cuza-Vodă socoti aceasta ca absolut necesar. Trecând deci peste principiile fundamentale ale constituționalismului reprezentativ, el introduse, prin noul Statut, dispozițiuni de natură să anihileze drepturile și prerogativele esențiale ale celor doua Corpuri legiuitoare.

Cu aceasta, poziția Domnului, compromisă deja față de partida conservatoare prin reforma rurală a lui Kogălniceanu, se compromise și față de partida progresistă. Căci membrii acestei partide, îndoctrinați cu ideile liberale și democratice ale Apusului nu puteau concepe viața Statului român de cât sub un regim

de adevărat constituţionalism, sincer şi onest aplicat. Ei vedeau în noul Statut al lui Cuza-Vodă desfiinţarea vieţii constituţionale a ţării şi reîntoarcerea la absolutismul nefast de care abia scăpaseră fostele Principate. Şi unii şi alţii deci—conservatori şi liberali—se uniră împotriva noii forme de organizare a Statului şi a noului sistem de guvernare al Domnului. Obiectivul tuturor era acelaşi: restituirea regimulni constituţional pe bazele statorite în Convenţia dela 1858.

*

După ridicarea partidelor împotriva sa şi după retragerea lui Kogălniceanu, Cuza-Vodă nu mai avea în jurul său de cât oameni politici fără multă autoritate şi mare prestigiu şi, din nenorocire, o camarilă detestabilă, care exercita o nenorocită influenţă în conducerea afacerilor publice. Numele favoriţilor ce alcătuiau această camarilă erau general cunoscute. Se ştia cum şi ce fel ei abuzează de încrederea şi simpatia Domnului şi cum prin actele lor arbitrare şi abusive îl descoperiau tot mai mult, iar prin atitudinea lor interesată şi nesinceră îi ascundeau adevărata situaţie.

Rezultatele se văzură curând. Guvernul Nic. Kretzulescu, slab şi fără autoritate, nu putea împiedeca abuzurile şi nerânduelile de tot felul în administraţiile publice şi nici nu putea pune ordine în Visteria, în finanţele Statului. Parlamentul, la rândul său, nu mai era o frână pentru Guvern şi nici nu mai exercita asupră-i controlul necesar. Oameni noi, din straturile largi ale poporului, nepregătiţi încă pentru viaţa publică, luară locul, în acest Parlament, celor mai aleşi şi meritoşi reprezentanţi ai clasei conducătoare, din mijlocul căreia se recrutau membrii fostului Parlament al Convenţiei. A. D. Xenopol pune faţă în faţă numele unora şi al altora, spre a învedera marea deosebire de situaţie, de cultură şi de educaţie dintre ei si arată, apoi, cu fapte şi împrejurări concrete, cum cei mai mulţi din noii reprezentanţi ai naţiunii erau cu totul nepregătiţi, inproprii chiar, pentru o activitate parlamentară.

La acestea se mai adaose o greşală, o mare greşală a Domnului: recunoaşterea celor doi fii naturali ai săi cu Principesa Obrenovici. Faptul fu un nou motiv de nemulţumire şi un puternic mijloc de agitaţie împotriva lui Cuza-Vodă, căruia i se

atribuia intenţiunea constituirii unei dinastii a familiei sale. Prin aceasta, chestiunea Principelui strein, ca postulat naţional al Divanurilor adhoc, reveni pe tapet cu mai multă pasiune. Ea nu încetase de altfel a fi ţinută mereu la suprafaţă. Căci, prin alegerea lui Alexandru Ioan I ca Domn al Principatelor-Unite, ţara nu renunţase la acest ultim postulat neîmplinit al său. Domnul era socotit numai ca un depozitar al Coroanei până în momentul când se va putea alege un Principe strein. Adunările legiuitoare şi Comisia centrală nu odată au ţinut să i-o spună aceasta, deschis, une ori chiar în mod şi ton jignitor.

Cu cât lucrurile mergeau mai rău, cu atât curentul pentru Princepele strein se înteţia. Când deci se anunţă, oficial, recunoaşterea celor doi fii naturali ai lui Cuza-Vodă, nemulţumirea şi îngrijorarea în lumea politică fu generală. Totuşi, Domnul, înconjurat şi adulat de favoriţi, nu vedea compromiterea situaţiei sale. El se credea tare pe popularitatea câştigată prin reforma agrară în mijlocul maselor ţărăneşti, pe indiferenţa claselor producătoare orăşeneşti pentru problemele vieţii constituţionale şi dinastice şi pe devotamentul armatei. In adevăr, ţărănimea idolatriza pe Domnul dezrobirei ei. Dar această ţărănime nu avea nici putea să aibă încă rol precumpănitor în viaţa publică. Clasele producătoare orăşeneşti puteau fi uşor scoase din indiferentismul lor, pe dată ce chestiuni de interes vital le-ar fi împins la aceasta. Ce priveşte, în sfârşit, armata, putea şi ea să fie atrasă, prin conducătorii săi, în rândurile celor nemulţumiţi.

In adevăr, lumea politică era împotriva nu numai a modului cum se făcuse noua organizare a Statului, ci şi împotriva sistemului de guvernare introdus şi practicat de Cuza-Vodă. Ambele partide se înţeleseră deci pentru o acţiune comună — în ţară şi în afară — în vederea restabilirii vieţii constituţionale şi pentru aducerea unui Principe strein pe tronul României. Inţelegerea se făcu pe dată ce se vădiră intenţiunile dictatoriale ale Domnului. E „coaliţia monstruasă“ dela 1863, de care am vorbit. Ea luă forme mai precise, când Cuza-Vodă traduse în fapt intenţiunile sale. Incă înainte de lovitura de Stat, se constitui, din fruntaşi al vieţii publice, fără deosebire de partid,

o asociaţiune literară şi politică al cărui scop era apărarea regimului constituţional prin rezistenţa la tendinţele de despotism ale Domnului, iar, în Iunie 1865, toţi oamenii politici de seamă ai ţării, conservatori şi liberali, se legară, în secret, pe cuvânt de onoare, ca pentru cazul de vacanţă a tronului să susţină candidatura unui Principe strein, aşa cum hotărîseră Divanurile adhoc şi cum nu încetase a cere ţara.

Dar ca să producă o asemenea eventualitate, adecă vacanţa la tron, trebuia provocată şi grăbită abdicarea Domnului. Se puse deci la cale o acţiune în acest scop. Pentru aceasta trebuiau lămurite Puterile garante, în deosebi Franţa marelui protector al Principatelor, Napoleon III, asupra situaţiei create în ţară prin modul de guvernare din ultimul timp al lui Cuza-Vodă, asupra imposibilităţii rămânerii lui mai departe pe tron şi asupra necesităţii alegerii la domnie a unui Principe strein. O imprejurare nouă — pe lângă cele mai vechi, de care am vorbit deja: chestiunea armelor sârbeşti şi acea a voluntarilor poloni—veni să dovedească străinătăţii pe deoparte nemulţumirile ce frământau şi agitau anumite clase ale societăţii, iar pe de alta faptul că Domnul şi Guvernul nu mai aveau autoritatea necesară de a domina situaţia.

Imprejurarea aceasta fu mişcarea revoluţionară din Bucureşti, din August 1865, prilejită de întroducerea monopolului la tutun şi de o ordonanţă a Primăriei în chestiunea vânzării fructelor, ambele de natură a leza multe interese şi a provoca o mare agitaţie în lumea micilor negustori. Fireşte că opoziţia profită de aceste nemulţumiri şi agitaţii pentru a instiga poporul împotriva Guvernului. Lucrul nu fu greu. Mulţimea revoltată şi îndârjită se dădu la manifestaţiuni sgomotoase şi acţiuni turburătoare. Primăria fu invadată de răsculaţi, iar autorităţile maltratate de ei. Pentru reprimarea mişcării se făcu apel la forţa armată, care năbuşi în sânge răscoala. Lupta între răsvrătiţi şi oaste ţinu toată ziua. Morţi şi răniţi căzură de ambe părţile.

Mişcarea aceasta revoluţionară avu un mare răsunet în ţară şi în afară. In Ţară, Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti şi Eugen Carada fură arestaţi ca autori ai ei, iar în afară presa străină se alarmă şi o comentă ca început al unor mişcări revoluţionare mai serioase şi mai întinse, cari ar putea primejdui

ordinea în întreg Orientul. Poarta otomană interveni. Marele Vizir făcu remonstraţiuni aspre Domnului şi Guvernului. Cuza-Vodă, care se afla la băi, la Ems, fu nevoit să întrerupă cura şi să vină acasă. Actul său de clemenţă faţă da turburătorii vinovaţi fu privit ca slăbiciune. Şi deşi Domnul dădu Marelui Vizir un răspuns demn şi hotărît, contestându-i dreptul de a se amesteca în afacerile interne ale ţării, situaţia sa şi a Guvernului său, după această mişcare, fură adânc sdruncinate.

In acest timp, Ion C. Brătianu, trimis în Apus, la Paris, să lămurească Impăratului şi cercurilor hotărîtoare de acolo situaţia ţării şi a Domnului, convinse pe toţi că naţiunea se înşelase în Cuza, că nădejdile puse într'ânsul nu s'au realizat şi că, prin politica sa, nesinceră şi nehotărîtă, prin modul de guvernare inaugurat, tiranic şi despotic, prin restrângerea libertăţilor publice şi falşificarea regimului constituţional, el compromite opera stabilită prin Convenţia dela 1858 şi periclitează însăşi viitorul noului Stat român. Mai departe că, infeudat cu totul politicei ruseşti, pune în joc chiar pacea în Orientul european. Brătianu cerea ca prin intervenţia Puterilor să se restabilească stările normale şi să se permită României să-şi îndeplinească ultimul din postulatele sale naţionale: alegerea la tron a unui Principe strein

Acţiunea aceasta avu de urmare că Cuza, socotit ca francofil de Ruşi şi rusofil de Francezi, fu abandonat şi de unii şi de alţii, în momentul când raporturile dintre cele două mari Impărăţii erau total compromise. Domnul român văzu şi înţelese că situaţia devenise foarte dificilă. Ideia abdicării pentru un Principe strein, la care se angajase, în mod solemm, în faţa ţării şi a puterilor garante, încă dela îndoita sa alegere ca Domn al Moldoveii al Munteniei, i se păru că trebuie înfăptuită. Socoti deci momentul să o pună în aplicare. In mesajul către Parlament, din 1865, ultimul al domniei sale, el, reproducând cuvintele din circulara sa către Puteri din 1859, afirmă din nou voinţa şi hotărîrea de a se coborî de pe treptele tronului, ca naţiunea să-şi poată alege un principe strein. Redactase chiar, în acest sens, şi o scrisoare către Napoleon, pe care nu apucă însă a o trimite. Căci camarila din juru-i interveni, se pare, arătându-i că nu sunt motive de temere şi mai

ales de grabă, că nemulţumirile nu sunt aşa de mari şi de generale şi că, desigur, se vor potoli şi aşeza.

Dar adversarii nu steteau în nelucrare. In cea mai mare taină ei alcătuiră întregul lor plan de lucrare până în cele mai mici amănunte. Domnul trebuia silit să abdice conform angajamentului, o Locotenenţă domnească să preia conducerea Statului, un nou Guvern să se constitue, iar Parlamentul, convocat, să aleagă un principe strein. Se stabiliră chiar persoanele ce aveau să compună Locotenenţa domnească şi să constitue Guvernul. Iar când totul fu gata şi când din străinătate sosiră ştiri că chestiunea principelui strein fusese aranjată, complotiştii câştigară de partea lor pe ofiţerii batalionului de vânători în care Cuza-Vodă avea mai mare încredere. In noaptea când acest batalion fu de gardă la palatul domnesc (11 Fevruarie), ei năvăliră în camera de dormit a Domnului şi-i prezentară actul de abdicare. Surprins şi nepregătit, el îl subscrie fără protestare. Fu apoi îmbrăcat şi condus, pe o poartă dosnică, într'o locuinţă tainică.

A doua zi de dimineaţă Capitala, în frunte cu autorităţile uluite, luă cunoştinţă din proclamaţia Locotenenţei domneşti de cele întâmplate. Căci totul se petrecuse fără nici un incident. Liniştea şi ordinea nu fură câtuşi de puţin turburate. Se lucrase aşa de secret, de prudent şi de energic, că nici chiar cei mai deaproape ai Domnului, amici şi autorităţi, nu ştiură şi nu bănuiră nimic. In după amiaza aceleaşi zile, Camera şi Senatul, întrunite în şedinţă comună, procedură la alegerea noului Domn. Fu ales, cu unanimitate, Contele Filip de Flandra al Belgiei, sub numele de Filip I. O zi în urmă, fostul Domn, mutat în palatul dela Cotroceni, unde îl putură vedea Agenţii diplomatici ai Franţei şi Austriei, fu trimis, cu cei mai de aproape ai săi, peste graniţă, în străinătate, unde-şi petrecu restul vieţii şi unde Alexandru Ioan Cuza se purta cu cea mai mare demnitate şi cu cel mai înalt patriotism. El refuză să se facă instrumentul celor ce credeau a găsi în sine pe omul răsbunării nesocotite şi nu avu în vedere, prin atitudinea sa, în tot timpul exilului, decât interesele ţării şi ale neamului, peste care domnise în una din cele mai însemnate epoci ale istoriei noastre.

* * *

Cu unirea deplină şi definitivă a Principatelor, desăvârşită, cum am văzut, în Ianuarie 1862, prin acţiunea personală a lui Cuza-Vodă, cu alegerea, în Aprilie 1866, a Principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen ca Domn al României şi cu noua constituţie, dată ţării, în acelaşi an, de reprezentanţii ei legitimi, se realizară toate postulatele naţionale, cari, după conştiinţa patriotică a contimporanilor, trebuiau să stee la baza constituirii Statului român modern, iar cu marele reforme, sociale şi politice, ale lui Kogălniceanu, din 1863 şi 1864, se deschise calea sigură a organizării şi desvoltării sale viitoare.

Toate aceste mari şi epocale realizări nu erau cu putinţă de cât sub un Domn indigen, ca Cuza-Vodă,—pământean şi ortodox. Căci nici îndoită alegere dela 1859, nici secularizarea averilor mânăstireşti şi nici marea reformă agrară nu s'ar fi putut înfăptui sub un principe strein şi catolic, care n'ar fi fost recunoscut de puteri, n'ar fi putut înfrunta agitaţiile clerului ortodox, ce ar fi făcut din problema secularizării o chestiune de persecuţie religioasă şi n'ar fi fost în stare să reziste opoziţiei înverşunate a marilor proprietari, deţinători ai puterii politice în Stat. Nici constituţia dela 1866 apoi nu s'ar fi putut alcătui fără recunoaşterea completei autonomii a ţării,— recunoaştere venită după lovitura de Stat dela 2 Mai 1864, pe care un principe strein n'ar fi avut îndrăzneala să o facă. In sfârşit, nici chiar alegerea Principelui Carol nu s'ar fi putut face cu consensul unanim al fruntaşilor ţării, dacă acest consens n'ar fi fost provocat de greşelile din ultimii doi ani ai domniei lui Alexandru Ioan I.

Aceasta este de astfel însemnătatea, marea însemnătate a domniei lui Cuza-Vodă în evoluţia istorică a Statului român: tot ce s'a dobândit între 1859 şi 1866, ca mari realizări politice şi naţionale, s'a dobândit şi prin personalitatea Domnitorului. Ţara a văzut-o şi a înţeles-o şi de aceia, încă în viaţă fiind, Cuza-Vodă a intrat în domeniul legendei, iar după moartea sa, care a fost un adevărat doliu naţional, el a intrat pentru toate timpurile în istoria neamului, ca Domn al unirii şi al marilor reforme.

PUBLICAȚII INTREBUINȚATE

Kogălniceanu, Vasile M., *Acte privitoare la 2 Mai 1864*, București 1894.
Damé, Frédéric, *Histoire dela Roumanie Contemporaine*, Paris 1900
Xenopol, A. D., *Domnia lui Cuza-Vodă*, Iași 1903, 2 volume.
Xenopol, A. D., *Istoria partidelor politice în România*, București 1910.
Mesagii, proclamații și scrisori oficiale ale lui Cuza-Vodă, Vălenii-de-Munte 1910.
Sturdza, D. A., *Insemnătatea europeană a realizării definitive a dorințelor rostite de Divanurile adhoc* și *autoritatea faptului îndeplini, executat în 1866 de cei îndreptățiți* (extras din A. A. R., mem. sec. ist., seria II, tom. XXXIV), București 1912.
Henry, Paul, *L'abdication du Prince Cuza*, Paris 1930.
Bossy, Raoul, *Agenția diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă*, București 1931.
Enerit, Marcel, *Victar Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, București 1931.

R. V. BOSSY

POLITICA EXTERNĂ

In ciclul de conferinţe organizat de Universitatea Liberă, mi s'a făcut cinstea de a mi se încredinţă „Politica externă a României între anii 1859-1866", care constitue primul capitol al istoriei noastre diplomatice. Cu domnia lui Cuza începe într'adevăr cea dintâi înjghebare a unei acţiuni diplomatice de sine stătătoare a României.

Până la dânsul, legăturile Principatelor cu străinătatea erau opera personală a Domnilor şi aveau deseori ca scop întărirea situaţiunei lor mai mult decât interesele generale ale ţării. Pentru întreţinerea acestor legături sporadice, Domnii se serveau fie de boeri în cari aveau deosebită încredere, fie de emisari secreţi străini. Cuza însă îşi dă seama de serviciile ce pot aduce României raporturi internaţionale sănătos concepute şi vrea să aibă, în acest scop, un instrument permanent, pe care să-l poată utiliză la lumina zilei. Dela începutul domniei sale, hotărăşte deci înfiinţarea unei reprezentanţe diplomatice româneşti în străinătate.

In trecut, ambasadele otomane înfăţişau şi interesele Moldovei şi ale Munteniei, „părţi integrante ale Imperiului otoman", cum le plăceà să spună Sultanilor.

Domnii români erau, ce e drept, reprezintaţi pe lângă Poartă de însărcinaţi cu afaceri numiţi „Kapukehaia", a căror calitate oficială Turcia se obligase a o recunoaşte prin tratatul din Kuciuk—Kainardji (art. XVI, § 9) din 1774, precum şi prin celelalte tratate încheiate ulterior cu Rusia. Dar, prin natura funcţiunii lor, aceşti „strămoşi" ai corpului diplomatic român erau mai mult mandatarii personali ai Domnului decât ai Statului. Cât despre corespondenţii de la Viena, ca Gentz şi Philppsborn, ei nu aveau decât misiunea de a ţine la curent pe Domnitor cu

dedesubturile politicei austriace, fără a fi învestiţi cu vreun caracter oficial.

Nu astfel erau să fie reprezintanţii lui Cuza-Vodă.

La Constantinopole, în locul celor două Kapukehaiale din trecut, erà numit acum un singur agent diplomatic oficial al Principatelor-Unite: C. Negri. De fapt, el a fost adevăratul ministru de externe permanent al României, pe timpul domniei lui Cuza. Respinsese, în viaţa lui, cele mai înalte demnităţi: preşedinţia Consiliului, preşedinţia Adunării, până şi tronul Moldovei, unde l-ar fi aclamat un neam întreg, pentru a aduce ţării, dintr'un loc mai ferit de patimi, prinosul serviciilor lui nepreţuite, comoara sa sufletească, prevederea şi simţul său politic, calda şi dezinteresata sa dragoste de neam.

Francezul Baligot de Beyne spuneà despre dânsul: „Negri, prin stima şi respectul ce le inspiră caracterul şi trecutul său, a scutit ţara de multe greutăţi. El a fost Providenţa principelui şi a guvernului... Nu se va ştì niciodată îndeajuns tezaurul de uitare de sine, de devotament şi de patriotism ce Negri îl cheltueşte în poziţiunea sa diplomatică, plină de curse, de înşelăciuni, de şiretenii... cari se potrivesc aşa puţin cu inima sa lealǎ şi cu mintea sa luminată." Iar marchizul de Lavalette, ambasadorul Franţei la Constantinopole, se exprimà astfel despre dânsul: „Sunt foarte mulţumit de Negri. O mare parte îi revine lui din succesul Unirei. Atitudinea şi vorba sa au fost întotdeauna pline de demnitate... Am văzut lacrimi în ochii săi, când i-am anunţat că Poarta recunoaşte Unirea."

N'a fost nici o problemă de ordine externă, la deslegarea căreia să nu fi contribuit acest mare dregător al ţării. Identificat cu năzuinţele şi rostul adânc al poporului din care făceà parte, luptà aprig în contra şovăirei ce se manifestà uneori în ţară precum şi în potriva vicleniei din afară. Cumpătat şi măsurat la vorbă, bătrânul boer moldovan nu se sfià, când îi stà în faţă semeţia reprezentanţilor popoarelor mari, să găseasc cuvintele cerute de prestigiul şi demitatea ţării. Este o datorie de evlavie şi totodată un prilej de îmbărbătare şi de nădejde spre mai bine, în zilele ce trăim, să ne închinăm amintirei unui ctitor de frunte al neamului nostru, cum a fost C. Negri.

Indată după urcarea sa pe tron, Cuza însărcinează pe Vasile Alecsandri, „ ministrul trebilor streine al Moldovei", să ceară lui Napoleon III încuviinţarea de a acredita şi pe lângă dânsul un agent, deocamdată oficios, cu titlu de corespondent. Acelaş demers trebuià făcut şi la Londra.

Colonelul Ioan Alecsandri, fratele poetului, are de îndeplinit această misiune în amândouă capitalele; dar titlul oficial de „Agentul Pricipatelor-Unite" nu-i este recunoscut de guvernul Francez decât peste un an, iar de guvernul englez niciodată. Colonelul Alecsandri, care, ca şi colonelul Cuza şi maiorul Kogălniceanu, nu fusese niciodată ofiţer de carieră, făcea parte din pleiada luptătorilor moldoveni pentru renaşterea României. Numirea sa la Paris, ca reprezentant al unor ţinuturi ce treceau drept simple provincii turceşti, nu fusese lucru uşor. Thouvenel, ministrul afacerilor străine, îi declarase că-l poate privì numai ca „reprezentantul oficios al principelui Alexandru Ioan", iar Mehmed Demil Paşa, ambasadorul Turciei, când întâlneşte pe Ioan Alecsandri la o serată la Quai d'Orsay, nu,şi ascunde via sa nemulţumire. După cum povestià noul diplomat, „a făcut un cap parc'ar fi înghiţit S-ta Sofia". A trebuit deci tot tactul şi toată îndemănarea lui Ioan Alecsandri, ca să ajungă să-şicreeze o situaţiune de fapt şi să joace mai târziu rolul pe care l-a jucat.

Cuza numì un agent al său şi la Belgrad, pe lângă principele Obrenovici: pe Callimachi.

Politica externă erà dusă de Cuza Vodă, după sfaturile lui C. Negri şi cu ajutorul a doi francezi: Victor Place, consulul Franţei în Iaşi, şi Baligot de Beyne, secretarul Domnitorului.

Numele lui Victor Place este prea împletit cu istoria renaşterei noastre politice, ca să mai fie nevoie să i se schiţeze figura. Voi cità numai cele ce scrià despre dânsul Cuza-Vodă, într'o scrisoare către Napoleon III: „De mulţi ani sunt legat cu Place printr'o prietenie pe care vremea şi schimbările de poziţiune n'au făcut decât să le strângă mai tare. Interpret fidel al guvernului său, el a ştiut totodată să arate României un devotament de care ţara îi va ţine socoteală. Influenţa legitimă ce a câştigat şi concursul lui îmi sunt foarte preţioase în opera de reorganizare ce o întreprind". Intr'adevăr, în prima parte a domniei lui, nu erà chestiune însemnată în care Domni-

torul să nu ceară părerea reprezentantului lui Napoleon III. Acesta-i redactà scrisorile către suveranii şi bărbaţii de Stat străini şi îi prezintà memorii asupra diferitelor probleme ce priviau reorganizarea Statului. Se pare chiar că i s'ar fi cerut sfaturi pentru alegerea miniştrilor. Tot lui Place îi încredinţa Cuza însărcinarea de a obţine, în Franţa, un împrumut şi misiuni militare şi civile pentru noua întocmire a ţării.

Cellalt francez din anturajul Domnitorului, Baligot de Beyne, erà un fost ziarist, care, în timpul revoluţiunei din 1848, colaborase, la Paris, cu patrioţii români exilaţi şi apărase, în presă, cauza Principatelor. Prieten personal al lui Negri şi al fraţilor Alecsandri, el fusese recomandat de aceştia lui Cuza, ca secretar particular, şi nu s'a despărţit de dânsul până la moarte. In galeria patrioţilor români din vremea eroică, nu poate lipsì numele bunului român care a fost *francezul* Baligot de Beyne.

Iată dar cei patru stâlpi ai politicei externe româneşti dela 1859 la 1866: Cuza, Negri, Place, Baligot de Beyne. In taina cabinetului princiar, unde sosiau rapoartele de la agenţii şi de unde porniau instrucţiunile către agenţii, se elaboră acţiunea diplomatică a Principatelor-Unite. In afară de Vasile Alecsandri, miniştrii de externe ai lui Cuza—şi a avut 13—nu prea erau consultaţi. Primul-ministru Kogălniceanu şi ministrul de externe Rosetti-Bălănescu se plâng că nu sunt ţinuţi la curent cu chestiunile externe, ceeace pricinueşte chiar demisia altui ministru de externe: Beizade Iancu Ghika.

Trecând acum la directivele date de Cuza Vodă politicei externe trebue să arăt de la început că ele se pot integrà în politica tradiţională şi firească a României, care şi în urmă a inspirat acţiunea guvernelor noastre. Domnitorul urmăreà tendinţa de a ajunge treptat la înfăptuirea năzuinţelor: unirea, principele străin, independenţa, întregirea neamului. Bine înţeles, generaţiei din 1859 îi reveniă datoria de a urcà numai prima treaptă din această ascensiune politică. Dar n'a fost o clipă în care generaţia unirei să fi perdut din vedere calea ce rămâneà de străbătut.

Pentru atingerea ţintei propuse: contopirea celor două principate într'un stat modern prevăzut cu toate instituţiunile publice din Apus, Românii şi-au pus nădejdiile în Napoleon III, marele

arbitru de atunci al destinelor europene. Incălzit din tinereţe la flăcăra marilor principii umanitare, revoluţionar din fire, în sensul idealist al cuvântului, împăratul Francezilor propovăduise, dela urcarea sa pe tron, o nouă întocmire a continentului, pe temeiul naţionalităţilor. In dorinţa lui de a reconstitui Italia îmbucătăţită şi în parte robită, îmbrăţişase cauza tutulor naţionalităţilor asuprite şi în deosebi aceea a Românilor. Către dânsul s'au îndreptat deci şi privirile lui Cuza, a cărui politică, oricât s'a spus şi s'a crezut, spre sfârşitul domniei lui, nu a căutat alt sprijin decât al Franţei. C. Negri, exponentul politicei externe a lui Cuza, spuneà în 1861: „Franţa este ţara dezinteresată şi generoasă prin excelenţă care, din culmile unde au înălţat'o mărirea şi puterea ei în Europa, întinde mâna ei naţionalităţilor... Nu trebue cu nici un chip să lăsăm Franţa să se îndepărteze de noi, căci este singura putere pe care ne putem cu adevărat bizuì."

Prima chestiune în care Cuza făcù apel la Napoleon III erà desigur aceea a consfinţirei îndoitei alegeri făcute în persoana sa. Acest act nu erà în contrazicere cu prescripţiunile ad-litteram ale Convenţiunei din 1858, care prevedeà două funcţiuni de Domn, una pentru Moldova, alta pentru Ţara Românească, fără însă a stipulà interdicţiunea ca ele să fie ocupate de o singură persoană. Nu este mai puţin adevărat că alegerea lui Cuza în amândouă Principatele, erà absolut contrară spiritului Convenţiunei şi nu constituià decât o fază premergătoare unirei desăvârşite.

De aceea, majoritatea puterilor se opuneau recunoaşterei faptului împlinit: Turcia pentru că-l socotià un prim pas spre neatârnarea României; Austria, un prim pas spre desrobirea ţinuturilor româneşti din cuprinsul ei; Rusia, pentru că se temeà de înfiinţarea unui Stat puternic care să-i tae calea spre Constantinopole; Anglia, pentrucă sprijineà Imperiul otoman, folositor intereselor ei răsăritene. Faţă de aceste puteri, se aflau Prusia, Sardinia şi, mai ales, Franţa. Dar Prusia se dezinteresà de chestiune. Sardinia, ce e drept, erà, din motive de similitudine istorică, favorabilă României. Glasul ei însă nu aveà pe atunci răsùnet mare. Singura nădejde îndreptăţită rămânea deci tot Napoleon III, care, în mesajul său din 7 Februarie, rostise vestita frază: „Interesul Franţei este pretutindeni unde trebue susţinută cauza dreptăţii şi a civilizaţiei".

Cum am arătat, primul act făcut de Cuza-Vodă a fost trimeterea lui Vasile Alecsandri în Occident, spre a pledà cauza românească. In „Estract din istoria misiilor mele politice“, ministrul-poet povesteşte, cu darul său minunat, călătoriile sale la Paris, Londra şi Torino, audienţele obţinute la Napoleon III, principele Napoleon, Thouvenel, Palmerston, Victor-Emanuel II, Cavour. Tutulor le explică imposibilitatea de a se reveni asupra alegerii lui Cuza în amândouă principatele. Primirile ce i se fac sunt fireşte în corelaţiune cu gradul de simpatie de care se bucură Românii. Cele mai plăcute amintiri, Vasile Alecsandri pare să le fi păstrat despre vizitele sale la Paris şi la Torino. Thouvenel îi spune: „Moldova şi Muntenia vor supărà pe toată lumea până în ziua în care ne vom hotărî să le organizăm pe baza serioasă a unirei, cu un principe străin“.

Napoleon III îi făgădueşte sprijinul său, cu condiţie să nu se proclame deocamdată unirea oficială. „După pasul uriaş ce aţi făcut — spune Impăratul — opriţi-vă ca să vă puteţi alcătui mijloacele militare şi financiare, cari vă vor îngăduì să vă folosiţi de evenimente... Pregătiţi-vă dar, nu a silì evenimentele, ci a vă folosì de cursul lor“. Dealtminteri, adaogă el, Rusia vă va apărà împotriva Turciei, Anglia şi Austria împotriva Rusiei, iar Franţa împotriva tuturor.

De fapt, diversitatea intereselor marilor puteri asigurà poziţiunea Principatelor. Dar Vasile Alecsandri obţinuse şi un câştig efectiv: concursul neprecupeţit al diplomaţiei franceze. Ei îi datorim că Prusia şi Anglia trecură de partea noastră. Prusiei, guvernul din Paris îi arătase ce interes aveà în izbânda principiului unificărilor etnice, iar Angliei îi amintise interesele lor similare în Asia. Faţă de ceeace nu mai erà de înlăturat, şi Rusia îşi modifică atitudinea, spre a câştigà popularitate în Principate, în dauna Austriei.

La conferinţa din Paris din 7 Aprilie 1859, numai Musurus Paşa şi baronul de Hübner se mai opuneau alegerii lui Cuza-Vodă. Celelalte puteri o consfinţiră printr'un protocol din 14 Aprilie, la care, până la urmă, trebuiră să adere şi Turcia şi Austria. Alegerea unui singur Domn pentru amândouă principatele nu erà admisă însă decât în mod excepţional şi numai în favoarea lui Cuza, care urmà să fie învestit prin două firmane

deosebite. Guvernul francez sfătuià pe Domnitor să se ducă, cât mai degrabă, la Costantinopole, spre a primi învestitura Suzeranului, căci trebuia ţinut seamă de susceptibilităţile Turciei.

„Poarta, spuneà Thouvenel lui Place, este o femee în vârstă căreia 'i s'a făcut curte multă în tinereţe. Elle a encore de vieux restes et des prétentions. Este sensibilă la cea mai mică politeţă şi Principele va putea obţine ce vreà dela dânsa, cu oarecari atenţii cari nu pot dăunà demnităţii ţării lui". Amănuntele călătoriei fuseseră de altminteri stabilite cu Poarta de marchizul de Lavalette şi C. Negri. Vechiul ceremonial întrebuinţat pentru Domnii români erà înlăturat şi ambasadorul francez asigură pe Baligot de Beyne că nici nu erà vorba ca Principele să mai poarte fesul, în audienţa sa la Sultan. Primirea Domnului României erà să fie întocmită după ceremonialul întrebuinţat pentru principele Napoleon, pentru principele moştenitor al Belgiei şi pentru marele-duce Constantin. Iată o cinste care nu se făcuse nici odată până atunci „vasalilor" din Iaşi şi Bucureşti.

Sultanul se declară cucerit de francheţa, simplicitatea, farmecul Domnitorului român. De partea sa, acesta fu încântat de bună voinţa lui Abdul-Medjid. Graţie diplomaţiei franceze şi a îndemânărei lui Negri, Cuza repurtase un succes incontestabil, care mărea prestigiul său în Europa.

Dar el nu se mulţumià cu atât. „Unirea Moldovei şi a Munteniei continuă a fi ţinta sforţărilor mele", scrià el lui Napoleon III. Intr'adevăr, prezintă, la Constantinopole şi la Paris, un memoriu în care cereà desăvârşirea unirei şi dădeà instrucţiuni lui C. Negri şi Ioan Alecsandri de a susţine cu energie concluziile sale. El însuş se adresă principelui Napoleon, solicitând sprijinul său pe lângă Impărat, căci „oriunde suferă un popor.... el îşi îndreaptă ochii spre Franţa". Sforţările acestea îşi dau roadele lor. Ambasada Franţei la Poartă primeşte ordinul de a se pune în slujba intereselor româneşti. Marchizului de Lavalette i se datoreşte că Turcia renunţă de a mai trimete un comisar în Principate, spre a se încredinţà dacă poporul român vrea unirea.

Nu se mai puteà, într'adevăr pune la îndoială voinţa naţiunei, când, la 8 Aprilie 1861, Camera muntenească cere întrunirea ei cu Camera moldovenească spre a discutà laolaltă reforma agrară. Explicând această manifestaţiune lui Lavalette, Cuza

sublinià că „principe, națiune și partide simt la fel că Unirea este singurul mijloc ce ne mai rămâne, dacă nu vrem să perim“. Insfârșit ambasadorul obține ca Poarta, pentru a-și salvà amorul propriu, să propună dânsa puterilor recunoașterea unirei oficiale, dar cu rezerva că unirea nu va dăinuì decât în timpul domniei lui Cuza. „Sunt fericit de acest succes“, exclamă Lavalette, „căci este izbânda politicei noastre dela Congresul din Paris“. Entuziasmat, Victor Place scrie Domnitorurui: „Inainte cu prudență, bărbăție și încredere! Franța și prietenii sunt tot cu Măria Ta“.

Principiul odată admis, nu se înțelegeà în țară rostul tărăgănelilor Turciei. Baligot de Beyne dădeà sfaturi de răbdare: „Vi se pregătește o serbare frumoasă, spuneà el, așteptați să-și înstrune lăutarii viorile“. Dar Românii găsiau că lăutarii se pregăteau cam mult și că ospățul tot nu începeà. După multe șovăeli, la *7 Decembre 1861*, Poarta liberă mult așteptatul firman care sancționà unirea administrativă a Principatelor, pe timpul domniei lui Cuza.

Marchizul de Moustier, care înlocuise pe Lavalette la ambasada Franței, exprimă Guvernului otoman dorința ca să se acorde un caracter definitiv acestei măsuri. De altfel, anticipând realizarea dorinței franceze, Domnitorul aduse Unirea la cunoștința țării, fără a mai amintì de condițiile puse.

Primul punct al desideratelor naționale erà atins. Trebuià acum pregătit al doilea, mai îndepărtat: neatârnarea. Acțiunea diplomatică a Principatelor-Unite plecà de la premisa că numai o mișcare generală de redeșteptare a popoarelor asuprite putea aduce cu sine și desrobirea poporului românesc. De aceea, guvernul român crede de a sa datorie a da întregul său sprijin revoluționarilor italieni, unguri, sârbi și polonezi.

Se poate citì între rândurile memoriilor lui Vasile Alecsandri că, în afara celor ce relatează, au mai fost tratate și alte chestiuni, în audiențele sale la Napoleon III. Este probabil că atunci au fost puse bazele unei înțelegeri secrete, care prevedeà colaborarea României la acțiunea franceză pentru unitatea Italiei, în schimbul puternicului ajutor al Franței pentru înfăptuirea unității și îndependenții neamului românesc.

In ce ar fi constat colaborarea României? Ea trebuià, în primul rând, să constitue o primejdie militară pentru Austria, pe granița Carpaților, spre a o împedecà de aș-i concentrà toate forțele pe frontul occidental. Iată scopul înființărei vestitei tabere dela Ploești și iată de ce Napoleon III pune la dispoziția lui Cuza-Vodă armament și o misiune militară franceză, care să organizeze oștirea. Intr'o scrisoare ce adresează, la 25 Aprilie 1859, lui Vasile Alecsandri, la Paris, Cuza mărturisește „interesul arzător, nădejdea și nerăbdarea" cu cari urmărește desfășurarea evenimentelor iminente ce vor hotărî și de soarta României. „Ca Român — zice el—simt nevoia de a ridicà țara mea în ochii națiunilor și în proprii săi ochi. Ca Domn, sunt convins că trebue bărbăție și, pentru fericirea și *independența* poporului meu, sunt gata a trage tot folosul posibil din evenimentele ce se pregătesc... și a susține, în marginele puterilor noastre, politica Franței, care este politica propășirei și mărirei noastre."

Dar mai erà un serviciu pe care'l puteà aduce România. Ea puteà înlesnì înarmarea revoluționarilor. De aceea, guvernul român îngăduì transporturi de arme pentru Sârbi și Unguri, ceeace 'i atrase multe dificultăți diplomatice din partea Austriei și a Turciei, precum și amenițări de anchete internaționale și chiar de ocupațiuni militare, de cari nu scăpă decât mulțumită acțiunei energice ce porneà de la Quai d'Orsay.

Pe de altă parte, Kossuth, care organizà o legiune maghiară în Italia, pentruca, alături de Italieni, să scuture jugul austriac, propuse o alianță Românilor și însărcină pe generalul Klapka să o negocieze cu Cuza-Vodă. La 22 Mai, 1859 se ajunse la încheerea unei convențiuni, pe temeiul căreia „patrioții unguri" erau autorizați a așezà depozite de arme în valea Siretului și de alungul graniței spre Transilvania. In schimbul acestui folos — și aici vedem că Domnitorul nu perdeà din vedere viitoarea întregire a neamului — „Maghiarii promit ajutorul lor cel mai activ guvernului moldo-valah pentru ocuparea Bucovinei și pentru înlăturarea dificultăților ce evenimente și complicațiuni eventuale le-ar putea pricinuì ca urmare a acestei ocupațiuni". Apoi, pentruca „naționalitățile română, ungară și sârbă locuind în Ungaria să părăsească orice spirit de partid, orice gând de separațiune și să se abțină dela toate actele de ostilitate cari

au cauzat nenorociri atât de mari în 1848 şi 1849" —aluziunea la mişcarea lui Avram Iancu este străvezie—Klapka făgăduià „uitarea vechilor certuri şi împăcare deplină între Sârbi, Valahi şi Unguri, egalitatea drepturilor pentru toţi locuitorii Transilvaniei, fără deosebire de rasă sau de religie, autonomia comunelor şi comitatelor (locuitorii comitatelor cu populaţiune mixtă se vor înţelege „prieteneşte" asupra limbei de ales ca limbă oficială: maghiară, sârbă sau română), independenţa completă a cultelor şi a şcoalelor pentru fiecare confesiune şi naţionalitate, organizare separată a trupelor sârbe şi valahe," cari vor aveà propria lor limbă ca limbă de comandă, convocarea unei adunări în Transilvania care să hotărască asupra unirei administrative cu Ungaria, cu asigurarea că, în cazul în care majoritatea se va decide pentru vechea administraţiune autonomă a Transilvaniei, „Ungurii nu se vor opune la ea, scopul final fiind o confederaţiune a celor trei state dunărene: Ungaria, Serbia şi Moldo-Valahia."

Cuza însă înţelese că primirea unor astfel de condiţiuni ar prejudecà asupra soartei viitoare a Românilor din Transilvania. El refuză deci să deà urmare acestui proect de înţelegere şi, după cum spuneà lui Negri, „de a aruncà naţiunea în aventuri". Gestul erà în asentimentul naţional. Ion C. Brătianu se dusese la Paris şi la Torino spre a arătà factorilor politici neputinţa încheerei unui acord româno-maghiar, cât timp Românii din Ardeal n'ar dobândi garanţii de desvoltare în cadrul naţionalităţii lor. Un student român din Paris, Piso, publicà, cu ajutorul prietenilor săi, o broşură intitulată „La Transylvanie en face des prétentions de la Hongrie", în care protestà energic contra unui manifest al generalului ungur Türr, care înglobà Ardealul în revendicările Ungariei. Broşura, tradusă în româneşte de Vasile Alecsandri, urmă să fie răspândită în Ardeal şi în Principate. Klapka atribuì această manifestaţiune Domnului României şi, întâlnind pe Baligot de Beyne la Paris, îl rugă să stărue în vederea unei apropieri dintre amândouă popoarele. Secretarul Domnitorului îi răspunse că dispreţul emisarilor unguri faţă de chestiunea ardeleană nu erà de natură a apropià pe Românii ardeleni de poporul maghiar.

In 1863 însă, generalul Türr vine în ţară şi cere lui Cuza re-

luarea negocierilor începute în 1859 cu Klapka. Dar, de data aceasta, nu mai dă asigurări nici măcar în ceeace priveşte Bucovina, voind să lase viitorului rezolvarea chestiunei româneşti din Monarhia habsburgică. Atunci cârmuitorul ramurei autonome a acestui neam românesc pune capăt întrevederii cu declaraţia: *„Nu vreau să ajut ridicarea Ungariei, înainte de a şti sigur că Unguri s'au pus în sfârşit de acord cu Românii de peste Carpaţi:"* Este desigur o frază care va rămâne în Istorie

Türr nu se dă totuşi bătut şi face diferite propuneri lui Ioan Alecsandri, la Paris, în vederea unei colaborări romāno-maghiare. Toate sunt însă respinse de Domnitor. După cum scrià Baligot de Beyne agentului de la Paris, „ele ţin prea puţin socoteală de interesele noastre şi de elementul românesc din Transilvania." Mereu vedem grija lui Cuza-Vodă de a rezervà viitorul Ardealului.

Alt popor, ale cărui năzuinţi erau împărtăşite de Români, se răsvrătià şi el înpotriva asupritorilor săi. Ţarul Nicolae I Pavlovici desfinţase, în 1831, constituţia dată Poloniei de Congresul din Viena şi, de atunci, soarta viteazului popor polonez devenise un adevărat calvar. Răscoliţi de vântul de neatârnare care trezià toate popoarele Europei, patrioţii polonezi încep, în noaptea de 22 Ianuarie 1863, o mişcare, ce, din punctul de vedere diplomatic, aduce o revizuire a tutulor alianţelor şi o modificare a poziţiunilor diplomatice ale diferitelor puteri. Anglia şi Austria se apropie de Franţa, iar Prusia de Rusia. O amnezie prielnică şterge din amintirea contelui de Rechberg măcelurile din 1846 şi anexarea Cracoviei şi-i îngăduie să pună diplomaţia Ballplatzului în serviciul cauzei polone patronate de Franţa.

Românii erau, cu tot sufletul, alături de neamul frate de durere. Agentul diplomatic din Paris făceà legătura între şeful emigraţiei polone, principele Adam Czartoryski, şi Domnitor. Nenorocitul incident de la Costangalia n'a fost, cum s'a crezut în Franţa, urmarea unei politici de apropiere faţă de Rusia. Guvernul român, cu toate simpatiile sale pentru cauza polonă, s'a văzut însă silit a împedecà, la nevoe prin forţă, violarea neutralităţii sale, căci nu aveà dreptul, faţă de urmaşi, să primejduiască fiinţa însăşi a ţării, expunând-o răsbunării Rusiei. Că poporul român erà însufleţit de admiraţie şi dragoste faţă

de Poloni se constată din modul frăţesc în care au fost trataţi revoluţionarii dezarmaţi la Costangalia şi pentru care ei şi-au manifestat recunoştinţa, prin glasul comandantului lor, Milkowski.

Opoziţia liberală duceà şi ea o companie energică în favoarea mişcării polone, al cărei răsunet se găseà în coloanele „Românului", al lui C. A. Rosetti.

Dar şi Cuza Vodă personal erà un amic sincer al Polonezilor. El aveà ca medic particular pe doctorul Teofil Gluck, reprezentantul guvernului naţional provizoriu din Varşovia în România; iar când Elena Doamnă călătorià la Paris, nu lipsià de a face o vizită principesei Czartoryska. Că însuşi Polonezii nu puneau la îndoială aceste simţiminte reese din propunerea făcută lui Ioan Alecsandri de Ladislas Czartoryski (care, dela moartea tatălui său, conduceà emigraţia din Paris) de a se încheià o alianţă între ambele naţiuni împotriva Rusiei. In caz de izbândă, România erà să dobândească „teritoriul românesc luat înapoi dela Ruşi", precum şi Bucovina, deci reîntregirea vechii Moldove. Găsim şi aici urme a preocupării permanente pentru viitoarea întregire a neamului românesc.

Atunci, Domnitorul trimise iar pe Vasile Alecsandri la Paris, cu o scrisoare, datată din 11 Noembrie 1863, pentru Napoleon III. In acea scrisoare, Cuza-Vodă arătà Impăratului că nu vedeà alt mijloc de a impune o soluţie echitabilă în chestiunea polonă, decât pe calea armelor. Şi, dacă Franţa s'ar pune în capul oştilor desrobitoare, el cereà ca România să fie lăsată „a-şi dovedì vitalitatea şi simpatiile, precum şi adânca recunoştinţă faţă de Suveranul care a contribuit cel mai mult la reînvierea neamului românesc".

Dar, părăsit de aliaţii săi, Napoleon III renunţase a mai ocroti pe Polonezi. Rusia înăbuşì atunci în sânge revoluţiunea. Mulţi revoluţionari se refugiară în ţară, unde găsiră adăpost frăţesc. Ospitalitatea nu erà lipsită de primejdii pentru guvernul român, căci Rusia concentrà trupe în Basarabia. Domnitorul nu se lăsă însă impresionat. „Declar că nu voi cedà—scrià el lui Drouyn de Lhuys ministrul afaceriler străine al Franţei, la 1 Mai 1864— „în faţa unor măsuri ameninţătoare cari violentează conştiinţa publică şi nu voi încercà să justific, faţă de un ministru al Impăratului Francezilor, acte inspirate de umanitate".

Chestiunile interne ale Principatelor-Unite au şi ele, mai toate, o latură externă, întrucât organizarea lăuntrică a ţării en supusă regimului garanţiei marilor puteri. Astfel, chestiunea averilor mânăstireşti făceà obiectul prescripţiunilor protocolului XIII al Conferinţei din 1858.

Când Cuza-Vodă luă hotărîrea de a da acestei probleme soluţiunea cerută de interesele naţionale, el se află în faţa opunerei îndârjite a puterilor. Turcia, straniu şi neaşteptat „jandarm al ortodoxiei în România," după expresia lui Ioan Alecsandri, erà ca putere suzerană, silită a apărà interesele comunităţilor religioase greceşti, iar Rusia nu puteà decât să vază cu ochi răi scăderea veniturilor patriarhiilor răsăritene, cari, indirect, serviau propaganda rusă. Cea mai ostilă secularizării averilor mânăstireşti este însă Anglia, din pricina atitudinei intransigente luate de Sir Henry Bulwer, ambasadorul din Constantinopole, acelaş, care, în 1857, ca membru al Comisiunei Europene din Bucureşti, se arătase înţelegător al punctului de vedere românesc în această chestiune. Intransigenţa erà datorită unei îndoite înrâuriri: a arhimandritului Nylos, egumen meşter în urzitul intrigilor, şi a unei doamne din societatea greacă a Fanarului, doamna Aristarchi.

Dar, marchizul de Mosutier erà paznicul intereselor româneşti. „Franţa—declară el la 16 Iulie 1862—nu va recunoaşte niciodată pe călugării greci ca proprietari ai bunurilor mânăstireşti". De altă parte, C. Negri spuneà lui Aali Paşa: „Nu pot răsturnà tratatul din Paris, ce ne declară deplin autonomi pentru afacerile noastre interne, şi nu este nimic mai intern decât pământul nostru care este în joc", iar Baligot de Beyne telegrafià lui Ioan Alecsandri, la 29 Aprilie 1863: „Negri respinge orice ingerinţă străină, orice concesiune ce n'ar fi spontană şi n'ar fi precedată de recunoaşterea drepturilor noastre."

In întrevederile ce le are cu Palmerston şi Russell, Ioan Alecsandri încearcă în zadar să le arate nedreptatea pornirei lui Bulwer contra guvernului român, pe chestia secularizării. Amândoi miniştrii rămân neînduplecaţi. Este probabil că urmările măsurilor luate de Cuza ar fi fost primejdioase, din punctul de vedere internaţional, dacă n'ar fi avut grija de a-şi asigurà mai înainte ocrotirea Franţei: In Novembre 1863, Napoleon III

recunoştea oficial dreptul nostru de a nu „lăsà mânăstirile, cari alcătuesc, în stare de mână moartă, o foarte mare parte din teritoriul Moldo-României sub ocârmuirea călugărilor străini.„

Sub îndemnul acestor cuvinte, Camera română votează, la 25 Decembre 1863, secularizarea averilor mânăstireşti cu despăgubirea comunităţilor greceşti expropriate.

Ambasadorul rus Novikoff şi internunţiul austriac Prokesch-Osten se hotărăsc atunci să se alăture acţiunei energice a colegului lor englez şi a protestà contra votului adunărei româneşti. Ei însărcinează pe agenţii lor la Bucureşti să citească lui Cuza o notă colectivă de protestare. „După cum văd—le răspunde ironic Domnitorul—minorul este dojenit de tutorii săi binevoitori". Lui Aali Paşa îi scrie fără înconjur: „In această chestiune, nu sunt domnul Românilor, sunt însăşi România."

La Paris, baronul de Budberg, ambasadorul Rusiei, ameninţà pe Ioan Alexandri cu o intervenţiune turcă în Principate. Agentul diplomatic român îi declară că ne-am vedeà siliţi a respinge cu forţa intrarea trupelor turce, şi îşi dă toate silinţele pentru a anihilà efectul presiunilor ruse asupra guvernului francez, „pe cât îi este posibil — cum spune el — micei agenţii române de a luptà cu majestoasa ambasadă rusă." Demersurile lui Budberg erau sprijinite de colegul său austriac Metternich şi chiar de Prusia care, din pricina legăturilor de rudenie dinastică, se aflà supusă influenţei lui Gorciakoff.

Franţa obţinù însă concursul guvernului din Torino şi, prin mijlocirea acestuia, adeziunea mult aşteptată a cabinetului din Londra la soluţiunea secularizării cu despăgubiri.

La 10 Februarie 1864, Cuza—Vodă mulţumià guvernului francez de a fi apărat autononia ţării şi de a fi dobândit dreptul pentru noi de a dezlegà „în ţară şi prin ţară o chestiune în care independenţa noastră internă şi interesele noastre erau în joc".

Conferinţa ambasadorilor din Contantinopole, printr'un protocol din 14 Mai 1864, statornicià soluţiunea românească privitoare la bunurile mânăstireşti.

A fost o altă chestiune internă în care Franţa însă n'a aprobat vederile lui Cuza-Vodă. Este vorba de lovitura de stat. Dacă o mare parte a presei franceze îndemnà pe domnitor să'şi

aibă şi el un „2 Decembre," nu tot astfel erà părerea guvernului din Paris, care nu voià să'şi ia răspunderea unui act deopotrivă de condamnat de toate cancelariile. Lipsit de orice sprijin extern, Domnul României înfăţişà puterilor, la 29 Iunie 1863, un memoriu prin care cereà atribuţiuni discreţionare pe timp de cinci ani, spre a restabilì liniştea în ţara sbuciumată de luptele politice şi spre a introduce reformele ce socotià necesare.

Dar, dacă puterile înţeleg nevoia unor modificări constituţionale, ele nu le admit decât stabilite de o conferinţă europeană. In mesajul său către Parlament din 1863, Napoleon III arătà că „situaţia în Principatele-Unite nu răspunde speranţelor ce se întemeiau pe noua ordine constituită prin Convenţiunea din Paris" şi se declarà dispus a intervenì cu celelalte puteri pentru a modificà constituţia Principatelor, „spre a înlesni reformele a căror oportunitate ar fi recunoscută." Nemulţumit de această formulă, Cuza trimite pe Vasile Alecsandri la Paris spre a cere Impăratului să lase ţara să-şi croească singură viitorul şi pe domnitor să găsească singur soluţia necesară propăşirei României.

Odată lovitura de Stat din 2/14 Mai 1864 înfăptuită, toate guvernele îşi manifestă supărarea. Rusia şi Austria concentrează la graniţa românească. Drouyn de Lhuys impută agentului nostru diplomatic „numeroasele noastre infracţiuni la tratate", şi se plânge de sfaturile ce-i cerem şi pe care nu le urmăm. Cât despre ministrul de externe englez, Lord John Russell, el spune lui Ioan Alecsandri că Domnitorul „şi-a violat angajamentele". Tonul lui nu este depăşit decât de primul-ministru Palmerston, care nu se sfieşte a învinuì pe Cuza-Vodă „de a nu se fi ţinut nici de făgăduelile nici de datoriile sale,... de a fi pactizat pe ascuns cu Rusia,... de a fi spoliat Patriarhiile prin acte, cari, în materie civilă, atrag după dânsele condamnarea tribunalelor,... de a fi spoliat pe proprietarii români în folosul ţăranilor,... de a fi călcat în picioare Constituţia pe care jurase."

Inarmat cu o răbdare eroică, Ioan Alecsandri lasă să treacă furtuna, apoi, cu demnitate şi linişte, manifestă adânca jignire ce a resimţit la auzul unor învinuiri atât de grele, aduse Domnitorului său de cârmuitorul celui mai puternic popor din lume. Desigur că astăzi, când România este un stat mare şi cu vază, ne vine greu să pricepem cum agentul diplomatic a putut lăsà

pe interlocutorul său, oricât de sus pus ar fi fost, de a se exprimà în astfel de termeni, mai ales într'o ţară unde măsura în cuvinte şi în atitudini constitue o regulă fără excepţie. Dacă ne aşezăm însă cu mintea la acea epocă, dacă ne închipuim pe reprezentantul unui mic popor vasal stând în faţa temutului şi a-tot-puternicului prim-ministru al Reginei Victoria, înţelegemi că răbdarea lui Ioan Alecsandri a fost înţeleaptă şi folositoare marilor interese ce înfăţişà în acea clipă. Purtarea lui fu apreciată de Palmerston şi când diplomatul român încearcă să se retragă, declarând „cuvintele jignitoare ce am auzit pun capăt misiunei mele“, primul ministru îşi dă seama de situaţia creată. Următor principiului de „fair play“, care impune sprijinirea celor slabi, el revine asupra celor spuse şi asigură pe agent de simpatia cu care va urmărì desfăşurarea evenimentelor în România, mai cu seamă dacă ea va cădeà de acord cu Turcia.

Totul erà deci ca Poarta să admită lovitura de Stat, căci celelalte puteri nu făceau decât să sprijine acţiunea turcească. Pentru a dobândì aprobarea Sultanului, Cuza-Vodă pleacă la Constantinopole, la 15 Iunie 1864, într'o a doua călătorie, al cărui program fusese stabilit tot de ambasadorul Franţei. Abdul-Aziz se arată plin de bunăvoinţă, ca şi predecesorul său, şi încuviinţează noua lege electorală, cauza loviturei de Stat.

Austria, în răsboicu Danemarca, nu putea decât să se închine în faţa consfinţirei date de Poartă. Rusia şi celelalte puteri urmară pilda ei.

Cum vedem, primul Domn al României izbutià în toate întreprinderile sale. Aceasta îl îndemnă să inaugureze şi o politică de prestigiu, în vederea independenţii ce râvnià.

Astfel, el hotărăşte să restrângă privilegiile, de cele mai multe ori abuzive, de cari se bucurau străinii în Principate, mai ales faţă de justiţia ţării, pe temeiul capitulaţiunilor încheiate de Imperiul Otoman cu puterile creştine. Codul penal şi noua lege a falimentelor nu mai fac nici o discriminaţiune în favoarea străinilor; iar impozitele încep a fi percepute de la toţi locuitorii ţării, fără deosebire de naţionalitate. Puterile garante, şi în deosebi Austria mai direct lovită ca stat vecin, se împotriviră ştirbirei prerogativelor lor şi cerură guvernului român respectarea strictă a jurisdicţiunei consulare, astfel cum o statornicise art. 8

al Convenţiunei din 1858. Totuşi, faţă de atitudinea fermă a României, Conferinţa ambasadorilor din Constantinopole îi acordă oarecari excepţii la regimul capitulaţiilor.

Cuza-Vodă stărue de asemeni spre a i se recunoaşte dreptul de a încheià convenţiuni internaţionale. Spre a-şi afirmà acest drept, el declară că nu va mai ţine seamă de tratatele comerciale negociate de Imperiul Otoman, fără ştirea sa, şi restabileşte taxe vamale independente pentru România.

Guvernul din Paris îşi exprimă nemulţumirea faţă de o măsură care nesocoteşte convenţiunea ei comercială cu Poarta. Bordeanu, gerantul agenţiei diplomatice din Constantinopole în lipsa lui Negri, primeşte instrucţiuni de a arătà marchizului de Moustier că „Domnitorul înţelege foarte bine însemnătatea principiilor liberale în materie vamală şi fiscală, dar că Măria Sa domneşte peste o ţară care n'are nici drumuri, nici poduri, nici căi ferate, nici închisori, nici spitale. Cum se vor puteà oare satisface aceste nevoi urgente dacă Statul renunţă la izvoarele sale principale de venituri?“ De altminteri, tratatul din Paris, asigurând Principatelor, prin art. 23, libertatea desăvârşită de legislaţiune comerţ şi navigaţiune, nu le poate silì să aplice o convenţiune la a cărei alcătuire n'au participat şi care, „dintr'o trăsătură de condei, dispune de venitul ţării şi aruncă guvernul român în cele mai mari greutăţi“.

Pe temeiul acestui principiu, România aderă la convenţiunea telegrafica internaţională din 1865, deşi o semnase plenipotenţiarul puterei suzerane, şi începe negocieri cu Serbia, în vederea încheerei unei convenţiuni de extrădare.

Tot în cadrul politicei sale de prestigiu, Cuza-Vodă proectase înfiinţarea unei monede naţionale, precum şi a unei decoraţiuni româneşti, ale cărei însemne le şi alesese şi ce urmà să poarte numele de „Ordinul Alexandru-Ioan“, „Ordinul Unirei“, sau „Spicul de grâu“. Până la abdicarea sa, n'a putut însă, din cauza opunerei puterilor, înfăptuì această dorinţă, care în ochii săi constituià o pregătire a terenului diplomatic în vederea proclamărei viitoare a independenţii.

Pasul însemnat făcut de Cuza pe calea propăşirei politice a României se datoreşte în prim rând ocrotirei lui Napoleon, care l-a susţinut aproape până la sfârşitul domniei lui. Zvonul despre

intenția Impăratului de a cedà Principatele, ca obiect de compensațiune, Austriei pare a fi exact numai într'atâta că a trecut poate, un moment dat, prin mintea lui, care înjghebà întruna întocmiri nouă și uneori fanteziste ale continentului european. Principele Richard de Metternich istorisește, în însemnările lui, că, fiind ambasador în Franța, a fost întrebat de Napoleon III, la Saint-Sauveur, în Septembre 1859, dacă Impăratul Austriei ar încuviințà așezarea unui arhiduce pe tronul românesc. Mirat, Metternich ar fi răspuns: „Dar, Sire pentru a pune un arhiduce în capul Principatelor, trebuesc mai întâi cucerite Principatele!"

Nu avem nici o dovadă însă că acest proect, de abià schițat, să fi avut vreodată măcar un început de executare. Dimpotrivă, la toate propunerile lui Cuza de a se retrage, Franța se opuneà. In 1860, Victor Place scrià Domnitorului: „In ochii guvernului meu, chestiunea română, adică autonomia și independența țării, sunt întrupate în persoana Măriei Tale... Ești Domnitorul trebuincios și-l vei fi încă multă vreme, nu numai pentru a apărà România contra ambițiunilor externe, dar și pentru a ajutà, într'un viitor care poate nu este prea îndepărtat, la deslegarea chestiunei Orientului, în sensul naționalităților".

In împrejurările politice de atunci, guvernul francez nu voià încă un principe străin la București. Deputați din toate partidele se gândiau însă la acest al doilea desiderat național. Se vorbià din nou de principele Eugeniu de Savoia-Carignano, dar mai ales de principele Napoleon, proect care se șopteà că ar fi fost aprobat, în taină, și de consulii francezi din Iași și București. Dar Napoleon III nu vedeà de loc cu ochi buni o eventuală canditatură a neastâmpăratului său văr.

„Ideea unui prinț străin face mult mai mult rău decât bine țării Dv.", spuneà marchizul de Moustier lui Negri, la Constantinopole.

Cam pe la 1863 se strecoară însă zvonul că Domnul României, devenit, din simpatie sau de teamă, rusofil, ar plănuì să treacă coroana ducelui Serge de Leuchtenberg, fiul marei ducese Maria a Rusiei.

Nu posedăm până acum nici un document care să confirme temeinicia acestui zvon. Totuși zvonul circulà. Nu văd însă cum Cuza-Vodă ar fi putut avea un astfel de proect, când erà în măsură să știe că poporul n'ar fi primit nici odată un principe rus. Or, Leuchtenberg, deși nepot de fiu al lui Eugeniu

de Beauharnais, deşi văr al lui Napoleon III, erà principe rus. In şedinţa Camerei din 22 Februarie 1863, Ion C. Brătianu declarase solemn că poporul român s'ar opune cu energie acestei candidaturi. De altfel şi Negri, tălmăcind simţimintele Domnitorului, spusese lui Bulwer, care exprimà nemulţumirea Angliei faţă de posibilitatea alegerii lui Leuchtenberg: „Dacă Românii ar aveà de trecut sub furcile caudine ale unui Domn străin, ei ar face mai bine să lase principii la o parte şi să aleagă pe un general francez, care să-i înveţe a se apărà contra acelora cari, fără nici un drept, se amestecă în treburile lor". Dar chiar Cuza spusese consulului Tillos: „Dacă mă retrag..., voi cere Impăratului Napoleon un general francez", iar, la 11 Noembrie 1863, rugase pe Napoleon III să facă din Principatele-Unite baza sa de operaţii contra Ruşilor. „România, care s'ar ridicà toată contra unei ocupaţiuni ruse sau austriace, ar primì cufericire o ocupaţiune franceză... Cât despre mine, Sire, mă voi simţì onorat de a fi, în fruntea Românilor mei, locotenentul devotat al Maestăţii Voastre". Şi, întrevăzând deja o epopee napoleoniană, ca în pânzele lui Edouard Detaille, încheià: „Voi fi mândru de a merge, alături de Impărat, în mijlocul eroicilor soldaţi din Crimeea, de la Magenta şi de la Solferino!" Cu astfel de simţiminte, nu puteà Cuza să pregătească sosirea ducelui de Leuchtenberg.

Desigur că şi generalul Ion Em. Florescu, prieten personal al Domnitorului şi unul din principalii săi sfetnici, trebue să fi lămurit pe principele Napoleon şi pe Dronyn de Lhuys, în timpul misiunei sale la Paris, cu privire la adevăratele intenţiuni ale lui Cuza-Vodă. Se pare însă că, pentru guvernul din Paris, simptomele rusofiliei lui Cuza covârşeau declaraţiunile sale francofile. Trecerea armelor sârbeşti, incidentul dela Costangalia, zvonul privitor la Leuchtenberg erau atâtea capete de acuzaţiuni, pe cari sănătatea tulburată a lui Tillos le exagerà încă şi mai mult, cu toate că prezenţa în Principate a secretarului francez al Domnitorului şi a misiunilor franceze puteau chezăşuì îndrumarea politicei externe în direcţia franceză.

Dându-şi seamă că Domnitorul perduse orice credit la Paris şi că prezenţa sa în capul Statului nu mai erà văzută cu ochi buni de Napoleon III, şefii opoziţiei socotiră spre sfârşitul anului 1865 că clipa sosise de a cere înlocuirea lui printr'un principe străin şi prezintară Impăratului un memoriu în acest sens.

A fost meritul lui Cuza de a fi priceput că vremea sa trecuse. Nevoind a se pune de-a curmezişul năzuinţelor ţării, el declară lui Napoleon III, într'o scrisoare din 1 Octombrie 1865, că este „gata a coborî de pe tron." „Mă voi întoarce cu fericire în viaţa privată părăsind un tron ce nu l-am visat, nu l-am căutat, pe care nu l-am datorit decât stimei compatrioţilor mei şi pe care nu l'am primit, din prima zi, decât ca o sarcină grea. Nu-mi va rămâne nimic de dorit, Sire, dacă retragerea mea poate consolidà indepedenţa României, poate da garanţii reale propăşirei ei şi poate să-mi asigure stima Maestăţii Voastre." Altfel îşi încheià domnia Cuza-Vodă, tot sub egida lui Napoleon III.

Recapitulând politica externă a primului Domnitor al României-Unite, constatăm că ea a fost un şir de lupte câştigate. Un şir de lupte diplomatice duse contra Porţii şi a puterilor garante, cari voiau să stânjenească acţiunea pornită pentru îndeplinirea idealurilor naţionale. Izbânda sa, prima pagină şi una din cele mai strălucite ale istoriei noastre diplomatice, este că a dobàndit recunoaşterea Unirei Principatelor şi libertatea de a aşezà România pe temeliile unui Stat modern. In acelaşi timp, el rezervà viitorului realizarea independenţii şi a întregirei neamului în hotarele sale fireşti şi se ferià de orice gest care ar fi putut păreà că este o renunţare la aceste năzuinţi mai îndepărtate. Ba, am văzut că netezià chiar, pe cât îi stà în putinţă, calea ce aveà să ducă la ţinta visată.

Pentru a fi în măsură de a-şi îndeplinì misiunea şi a nu compromite viitorul ţării, Cuza-Vodă a păstrat relaţiuni corecte cu toate Statele vecine şi în deosebi cu Rusia, dar s'a sprijinit exclusiv pe ocrotirea lui Napoleon III. „Punându-şi toate nădejdile în Franţa"—declară el la 8 Aprilie 1861—„România urmează făgaşul firesc al simpatiilor şi al intereselor sale... Ea priveşte soarta ei ca legată de politica franceză, care s'a arătat întotdeauna favorabilă pretutindeni unde trebuià apărată cauza noastră... Nu am uitat nici o singură zi cât ţara mea şi cu mine îi datorăm..."

Îi mai rămânea lui Napoleon III să sprijine înscăunarea şi să călăuzească primii paş ai principelui străin, înrudit cu dânsul, care urmà să întemeeze dinastia naţională.

ANDREI RĂDULESCU

ORGANIZAREA STATULUI

După conferinţele despre politica internă şi externă, din timpul domniei lui Cuza, urmează să vi se expună astăzi *organizarea Statului*.

Această organizare stă în strânsă legătură cu împrejurările din care a ieşit Unirea celor 2 Principate şi cu situaţia creată noului Stat de către Marile Puteri.

Este util — cred — să reamintim, în scurt, în ce împrejurări s'a realizat Unirea, temelia edificiului în care se adăposteşte azi neamul românesc.

In urma războiului Crimeei, provocat şi pentru a ne apăra dar mai ales pentrucă interesele Apusului cereau să se pună o stavilă poftelor ruseşti — devenite mai îndrăzneţe ca oricând — am fost întrebaţi de Europa să ne arătăm dorinţele, o aplicare a principiului de autodeterminare. Intre dorinţele noastre cea mai vie, care a ocupat locul prim a fost: Unirea. Diplomaţia, influenţată ca şi alte ori de diverse interese iar nu de dreptate, a primit unele puncte dar n'a admis Unirea decât în forme foarte reduse. Cele 2 Principate rămâneau separate, urmând să-şi aleagă fiecare Domnul său.

Nu s'a prevăzut însă interdicţia de a se alege aceiaşi persoană în amândouă Principatele. Este adevărat că aceasta a fost intenţia semnatarilor Convenţiei dar ea nu coprindea un text expres în acest sens iar de altă parte se prevedea pentru a fi ales Hospodar, între alte condiţii, să fie „fiu din tată născut Moldav sau Român“. Intr'o interpretare, se putea spune că din

moment ce putea fi ales Domn al unui Principat o persoană din celalt Principat, care întrunea toate condiţiile, era permisă şi alegerea aceleiaşi persoane în ambele Principate.

Patriotismul şi curajul generaţiei de atunci a făcut însă mai mult decât orice interpretare.

Şi trebue să recunoaştem — spuneam de acum 27 ani deşi eram contrazis de unii mai bătrâni, dar cred că eu aveam dreptate — trebue să recunoaştem că am avut şi multă şansă, care — oricât am tăgădui-o — contează şi în viaţa popoarelor. „Dumnezeul părinţilor noştri" — cum zicea Mitropolitul Ţării-Româneşti în rugăciunea cu care-şi începea cuvântarea în şedinţa alegerii lui Cuza — ne-a ajutat.

O înţelegere prealabilă între unioniştii moldoveni şi munteni pentru alegerea aceleiaşi persoane nu se dovedeşte să fi existat.

Se ştie că în Moldova candidatul cu cei mai mulţi sorţi de isbândă era fostul Domn Mihail Sturza. Norocul a fost ca fiul său Grigore să se certe cu tatăl şi să-şi pue şi el candidatura. Partizanii lor din Adunare împărţindu-se în 2, partida unionistă avea — acum — majoritate faţă de fiecare din cele 2 grupări dar nu faţă de ele reunite. Cu toată această situaţie favorabilă, unioniştii n'aveau încă un candidat. In sbuciumările şi discuţiile lor a fost iarăşi un noroc pronunţarea numelui lui Cuza, care a produs minunea de a-i împăca pe toţi şi astfel la 5 Ianuarie 1859 a fost ales Domn al Moldovei. Aceasta era un câştig dar care nu ne apropia prea mult de Unire.

Ţara-Românească a fost în deosebi ursită să înfăptuiască Unirea şi să braveze Europa. Nici aici partidul unionist nu stătea prea bine faţă de candidaţi ca Bibescu, Ştirbei, etc.

S'au mişcat masele — de sigur după anumite îndemnuri — s'au apropiat de Adunare în zilele anterioare dar toate aceste manifestaţii n'ar fi dus la Unire fără alte împrejurări norocoase.

Şi aici partidul unionist s'a întrunit la otelul Concordia unde iarăşi, după discuţii înfierbântate, s'a pronunţat numele lui Cuza.

Acest nume, primit aci cu entuziasm, a fost apoi pronunţat în şedinţa secretă a Adunării, când Vasile Boerescu, rosteşte memorabilul discurs „Noi şi Voi". Acest nume înflăcărează spiritele, înăbuşe patimile şi prin voturile unanime se prăbuşeşte un trecut şi se deschid măreţe perspective pentru viitorul

unui neam. Cuza este ales şi Unirea este înfăptuită. Greutăţi regrete în urmă, dar ea a rămas. Oricât am încerca noi să ne închipuim, tot nu înţelegem în adevărata măsură entusiasmul poporului şi sincerile lacrămi de bucurie vărsate atunci. Ambiţia Muntenilor, de a'şi avea Domnul dintre ei, este sacrificată în clipe de nespusă bucurie pentru a alege pe alesul fraţilor Moldoveni, care jertfeau mândria şi interesele lor, fără condiţii şi fără precupeţire, pentru a coborî în lumea realităţilor cea maì frumoasă viziune a neamului [1])

Odată trecute zilele de sărbătoare începea munca cea grea, lupta cu duşmanii din afară şi cu greutăţile din lăuntru. Trebuia desăvârşită opera acelor zile, trebuia veşnicită, trebuia organizat şi întărit Statul cel nou. Domnia lui Cuza a fost o perioadă de mari frământări pentru aşezarea temeliilor, pentru înjghebarea noui construcţiuni, a fost o domnie grea, care spre a fi înţeleasă, şi judecată în adevărata lumină, are nevoe de mai multe prelegeri decât cele ce i s'au acordat în acest ciclu.

In special organizarea statului a fost preocuparea principală a acestei domnii. Se înţelege dar că, în cadrul unei conferinţe, nu poate intra de cât o schiţă, un tablou sumar a celor plănuite şi rânduite în această direcţie.

Organizarea internă a atârnat mult, însă, şi de situaţia externă a Statului.

Prin tratatul dela Paris din 30 Martie 1856 am scăpat de Protectoratul rusesc şi am căpătat garanţia colectivă, chezăşuirea celor 7 Mari-Puteri, ceiace asigura existenţa şi viitorul neamului nostru. Am rămas însă vasalii Porţei-Otomane; nu eram parte integrantă din imperiul acesteia — cum le plăcea Turcilor să ne socotească — dar rămâneam în stare de vasalitate. Este o problemă foarte delicată, cunoaşterea exactă a raporturilor juridice dintre noi şi Turci, în decursul vremurilor, şi care ar merita să fie cercetată mai de aproape. Indiferent însă de ceiace a fost altădată, acum se ajungea la consacrarea vasalităţii printr'un act internaţional.

Prin *Convenţiunea dela Paris dela 7/19 August 1858*, prin care se desvoltau principiile din tratat, s'a precizat oarecum în

1) Acte şi docum. renaşterea României IX, pag. 221 şi urm. Andrei Rădulescu. 24 Ianuarie conf. pag, 11 şi urm. cfr. I. C. Filitti 24 Ian. pag. 4 şi urm.

ce constă vasalitatea şi drepturile noastre. Plătiam tribut: Ţara Românească 2½ milioane, Moldova $1^{1}/_{2}$ milion lei. Măsurile de apărarea ţărilor, în caz de atac din afară, trebuiau luate împreună cu Puterea suzerană; în caz de turburarea ordinei, prin înţelegerea acesteia cu Puterile garante. Mărirea oştirei, cu mai mult de o treime peste ceiace era fixat prin Regulamentul Organic, nu se putea face fără o înţelegere prealabilă cu Poarta.

Hospodarii trebuiau să primească investitura dela Sultan.

Pe lângă acestea se înscria un principiu, care era prezentat ca o consacrare a unei stări anterioare ceiace nu era exact şi ceiace ai noştri au contestat totdeauna, dar care convenea Puterilor.

„Caşi în trecut—prevedea art. 8 alin. ultim—tratatele internaţionale, care se vor încheia de Curtea Suzerană cu Puterile streine vor fi aplicabile Principatelor în tot ceeace nu va atinge ale lor imunităţi".

Ni se micşora astfel grav suveranitatea externă dar totuşi contam ca Stat în raporturile juridice internaţionale şi—strict vorbind — trebuia să ni se recunoască toate drepturile unui Stat, afară de cele care, în mod expres, ne fuseseră reduse.

Nu ni se lua de pildă, în mod formal, dreptul de a face război ofensiv; şi ai noştrii s'au gândit în anumite momente la realizarea revendicărilor naţionale pe această cale, făcând lagărul dela Ploeşti din 1859 şi luând mai târziu şi alte măsuri.

Ni se recunoştea dreptul de a avea reprezentanţi la Constantinopol şi nu se prevedea că n'am avea acest drept şi în alte părţi.

De asemenea şi pentru încheeri de convenţii.

Suveranitatea internă, cu puţine restricţiuni, ne era recunoscută expres.

Principatele urmau, potrivit capitulaţiilor şi hatişerifurilor carele recunoşteau autonomia, precum şi tratatului dela Paris, să se bucure „de privilegiurile şi imunităţile de care sunt în posesie".

Prin urmare — arăta textul art. 2—ele „se vor administra în libertate şi fără de orice amestec al Sublimei Porţi, în ţărmu-

rile stipulate prin înţelegerea Puterilor chezaşe cu Curtea Suzerană".

Acesta este textul, în jurul căruia s'au ivit atâtea discuţii mai ales în timpul lui Cuza; noi tinzând să-l interpretăm în sens cât mai larg, chiar de independenţă cum se exprimau unii, Turcii şi unele din Puteri, cât mai restrâns, în sensul unei autonomii supusă unui control destul de aspru.

In orice caz cuvântul de: a se administra n'a fost luat în înţelesul obişnuit ci în înţeles multmai larg, în care intră şi dreptul de a legifera şi celelalte înscrise în corpul Convenţiunei.

In genere aveam dreptul să facem tot ce era necesar pentru conducerea interioară a Statului dar să nu lucrăm contra drepturilor Puterei suzerane, a celorlalte Puteri garante şi să desfiinţăm actul internaţional, care ne reglementa noua noastră situaţie.

Astfel fiind, *organizaţia celor 2 Principate trebuia să nu iasă din cadrul Convenţiei dela Paris* Această convenţie era Constituţia noastră, dată de streini este exact dar o adevărată Constituţie, care a avut mare însemnătate pentru noi.

In organizarea Statului, în timpul acestei domnii, putem deosebi 2 *perioade*: 1) Una dela 1859 până la 2 Mai 1864, susceptibilă de o subdiviziune la 24 Ianuarie 1862, *perioada* care poate fi numită a *Convenţiunei dela Paris*; subdiviziunea însă e mai importantă din alte puncte de vedere mai ales al politicii interne.

2) Alta dela 2 Mai 1864 până la sfârşitul domniei, *perioada Statutului.*

I

Potrivit Convenţiunii, Statul era organizat pe bază de principii constituţionale destul de înaintate. La baza organizaţiei era *principiul separaţiei puterilor.* Urme ale acestei separaţii găsim la noi încă din secolul XVIII şi într'o bună parte fusese înfăptuit prin Regulamentele organice[1]) Acum însă era înscris formal în Convenţiune.

După art. 3, puterile publice erau încredinţate Hospodarului şi Adunării electrive, care lucrau, în cazurile prevăzute de acea

---

[1]) Andrei Rădulescu. Puterea judecătorească în Noua constituţie a României. (Institutul Social român) pag. 197 — 198.

Convenţie, cu concursul unei Comisii centrală, comună ambelor Principate. De aci ar părea să rezulte că nu existau decât 2 puteri: cea executivă şi cea legiuitoare, ceace s'ar explica prin influenţa ideilor din Franţa.

Din textele următoare se vede însă că redacţia art. 3 nu este exactă şi că era recunoscută şi o putere judecătorească.

Erau, prin urmare, cele 3 puteri, caşi astăzi.

Şeful Statului, Domnul, avea rolul său în toate aceste puteri, fără de a le reuni în întregime ca pe vremuri.

Domnul era ales pe viaţă de către Adunarea legiuitoare.

Puteau candida la Domnie acei care întruneau următoarele condiţuni: 1) să fie fiu din tată născut moldovean sau român, deci să fie pământean prin origină în a 2-a generaţie, cel puţin după tată; mama putea fi străină; 2) să aibă vârsta de 35 de ani; 3) să poată arăta—am zice azi dovedi — un venit în pământ de 3000 galbeni sau să fi împlinit funcţii publice timp de 10 ani ori să fi făcut parte din Adunarea legiuitoare.

Domnul, odată ales, trebuia să ceară ca şi în trecut îmvestitura dela Sultan, care trebuia s'o dea în termen de cel mult o lună. Ea rămânea astfel mai mult o formalitate, care totuşi trebuia îndeplinită spre a se menaja susceptibilitatea Sultanului; acesta însă n'avea dreptul s'o refuze direct sau s'o amâne fără sfârşit.

Dacă s'ar fi întâmplat ca tronul să rămână vacant—din orice motive—Adunarea era datoare să aleagă un nou Domn în termen de 8 zile în cazul când ea funcţiona. Dacă însă nu era reunită, dacă nu era în sesiune trebuia să fie chemată îndată după ivirea vacanţei tronului şi trebuia să se întrunească în termen de 10 zile.

Când Adunarea ar fi fost dizolvată, desfiinţată, trebuia să se facă o nouă alegere pentru acest corp în termen de 15 zile; noua Adunare trebuia să se întrunească în cel mult alte 10 zile.

Ea era datoare ca în cel mult 8 zile dela întrunire să facă alegerea Domnului. Pentru această operaţie trebuia neapărat să fie prezenţi cel puţin 3 pătrimi din numărul membrilor înscrişi. In ipoteza când în cele 8 zile nu s'ar fi făcut alegerea, în a 9-a zi la amiazi ea trebuia făcută cu oricâţi membri ar fi fost de faţă.

Trebuia prin urmare procedat cu oarecare celeritate spre a nu sta ţara fără Domn, multă vreme; în cel mult 34 zile operaţia trebuia terminată iar în luna următoare trebuia să se dea investitura.

In timpul vacanţei domneşti conducerea Statului era încredinţată Consiliului de Miniştri, care intra imediat în exerciţiul acestor drepturi. Rolul său era curat administrativ şi se mărginea la expedierea lucrărilor fără să poată îndepărta pe funcţionari decât pentru vini constatate judecătoreşte; în acest caz n'avea dreptul să numească pe alţii decât cu caracter provizoriu „vremelniceşte". Cele ce se petrecuse altădată, sub diversele Căimăcămii, făceau să nu existe prea multă încredere în Consiliul de Miniştri.

Cu toate că textul vorbeşte de atribuţiuni curat administrative în realitate conducerea întreagă a Statului era în mâinile acestui Consiliu. De oarece textele nu prevăd cine va convoca Adunar a, sau corpul electoral pentru alegerea Adunării, rezultă dela sine că aceste operaţiuni urmau să fie făcute de către Consiliul de Miniştri căci nu se poate concepe ca ele să fie făcute de Sultan sau de Puterile chezăşuitoare, fără de a se atinge grav drepturile ţărei şi a se călca insăşi Convenţia.

După alegerea şi suirea Domnului pe scaun Adunarea îi vota lista civilă, odată pentru todeauna, dispoziţie fără sancţiune contra unei eventuale sporiri, impusă de împrejurări.

*
* *

Puterea legiuitoare aparţinea Domnului împreună cu Adunarea electivă şi cu Comisiunea centrală.

Domnul avea dreptul să convoace Adunarea, să-i prelungiască sesiunea sau s'o dizolve. In acest din urmă caz el era dator să convoace corpul electoral, spre a face noi alegeri aşa încât în termen de cel mult 3 luni, Adunarea să fie din nou reunită. S'a căutat astfel a se împiedica un abuz al Domnului în ceiace priveşte dreptul de dizolvare.

Convocarea obişnuită a Adunărei trebuia să se facă în fiecare an pentru cea dintâi Duminică din luna Decembrie. Domnul era, însă, în drept s'o convoace şi în alt timp când socotea necesar.

Textul nu prevede ce se întâmplă dacă Domnul n'ar fi convocat Adunarea, la epoca obişnuită. Desigur însă că se înţelegea că ea se întrunea şi fără convocarea domnească, aşa cum se prevedea şi în alte Constituţii, din care s'au inspirat făuritorii Convenţiei. Altminteri funcţionarea acestui organ ar fi atârnat de voinţa Domnului, ceiace desigur nu a fost în spiritul celor ce au întocmit această Convenţie.

Domnul participă la lucrările Puterii legiuitoare, pregătind legile de interes special Principatului său, în deosebi budgetele şi depunându-le pentru discuţie şi deliberare Adunării legiuitoare. După votare el are dreptul să le întărească şi să le promulge, urmând a fi apoi publicate în Gazeta oficială. El avea, cu termenii întrebuinţaţi azi, dreptul de iniţiativă, de sancţionare, promulgare şi publicare, ca orice monarh constituţional.

Adunarea electivă, i-am putea spune mai bine legiuitoare, din fiecare Principat era aleasă pe timp de 7 ani, potrivit normelor înscrise în legea electorală, alcătuită odată cu Convenţiunea dela Paris. Alegerea se făcea în colegii restrânse formate mai ales din mari proprietari. S'a citat cazul jud. Ismail unde colegiul cuprindea un singur alegător care se alegea singur. Numărul alegătorilor era, în orice caz foarte redus.

In Adunare erau membrii de drept, Mitropolitul şi Episcopii eparhioţi.

Mitropolitul era de drept şi Preşedintele Adunării; numai vice-preşedintele şi secretarii erau aleşi de Adunare.

In genere şedinţele erau publice dar Preşedintele avea dreptul să fixeze regulele după care va fi primit publicul să asiste.

Durata obişnuită a sesiunei era de 3 luni, deci până la prima Duminică din luna Martie.

Miniştrii, chiar dacă nu erau membri ai Adunării, aveau drept să ia parte la desbaterea legilor dar nu şi la votarea lor.

In principiu Adunarea era îndreptăţită să hotărască, după părerea majorităţii, asupra a tot ce era de legiferat, fie orice fel de legi, fie budgete. Se exceptau legile de interes comun pentru cele 2 Principate, când — cum vom arăta — Adunările aveau drepturi mai restrânse faţă de cele ce se stabilea de Comisia centrală.

Adunarea avea dreptul să discute proectele trimise de Domn

şi să le amendeze cum credea mai potrivit. Acelaş drept, îl prevede formal Convenţia şi pentru budgetul veniturilor şi cheltuielilor, în care—pentru a se pune mai multă ordine în finanţe—trebuia să se încorporeze şi fondurile provenite dela diverse case şi de care guvernul dispunea sub diverse titluri, ceiace constituise, se pare, până atunci mijloace de risipă. Tot, pentru a se sfârşi cu procedeele din trecut se prevedea că nici o dajdie nu se va putea înfiinţa sau aduna dacă nu va fi primită de Adunare.

Acesteia trebuia să-i se prezinte şi socotelile Statului, definitiv încheiate până în cel mult 2 ani dela închiderea exerciţiului financiar. Dacă s'ar fi întâmplat ca budgetul să nu fie votat la timp, Puterea executivă urma după budgetul precedent, fără a se preciza dacă aceast procedeu putea fi întrebuinţat pentru mai mult de un an.

* * *

In Puterea legiuitoare intra şi *Comisiunea centrală*, unul din organele comune, create de diplomaţi, pentru cele 2 Principate.

Această Comisiune, al cărui sediu era la Focşani, era compusă din 16 membri, câte 8 din fiecare Principat. Fiecare Hospodar alegea câte 4 dintre membrii Adunării legiuitoare sau dintre persoanele care îndepliniseră, în ţara respectivă, funcţiuni înalte; ceilalţi 4 erau aleşi dintre membrii săi de fiecare Adunare.

Funcţiunile membrilor Comisiunei centrale, fie că erau aleşi de Adunări fie că erau numiţi de Domn, durau numai cât timp exista Adunarea legiuitoare. Dacă ea era dizolvată sau îi expira mandatul, încetau şi funcţiunile membrilor din Comisiunea Centrală. Prin identitate de raţiune desigur ca această regulă se aplica şi membrilor numiţi de Hospodar dintre foşti funcţionari, care nu făceau parte din Adunare.

Dacă era dizolvată numai Adunarea dintr'un Principat se schimbau în Comisia centrală numai Membrii din acel Principat. Toţi erau schimbaţi numai când mandatul ambelor Adunări era expirat sau—se înţelege—când amândouă ar fi fost dizolvate.

Membrii care ieşeau din Comisie puteau fi aleşi—adăogăm şi numiţi — puteau fi aleşi ori numiţi din nou.

Pentru a nu se descomplecta Comisiunea şi a se stânjeni

mersul trebilor într'unul sau în cele 2 Principate s'a prevăzut măsura foarte bună că membrii vor continua să funcţioneze până ce vor fi instalaţi noi membri.

Cu chipul acesta Comisiunea Centrală, declarată permanentă, îşi asigura funcţionarea continuă. Independent de schimbările politice din una sau din ambele ţării acest organ putea funcţiona fără întrerupere, ceiace desigur era foarte bine.

Ea putea însă — dacă socotea că lucrările-i permit — să'şi întrerupă activitatea pentru cel mult 4 luni.

Această Comisiune îşi alegea — textul spune că numea — Preşedintele. Dacă voturile s'ar fi împărţit în mod egal între 2 candidaţi desemnarea Preşedintelui se făcea prin tragere la sorţi. Deşi se înţelegea dela sine totuşi alcătuitorii Convenţiei au prevăzut că funcţiunea de Preşedinte încetează când a încetat aceia de Membru al Comisiunei şi că ea poate fi reînoită. N'au arătat ce s'ar fi făcut dacă erau mai mult de 2 candidaţi şi n'avea niciunul majoritatea.

Funcţiunea de Preşedinte era însemnată mai ales pentrucă, dacă în diferitele chestiuni voturile se împărţeau deopotrivă votul Preşedintelui hotăra. Membrii Comisiunei erau retribuiţi ceiace nu se prevede pentru Membrii Adunărilor legiuitoare.

Cheltuielile de orice natură ale ei erau împărţite pe din două între cele 2 Principate.

Comisiunea avea dreptul să'şi facă regulamentul său interior, drept care nu este expres menţionat pentru Adunări, dar care cred că nu le putea fi tăgăduit, mai ales faţă de cele ce a făcut mai târziu Cuza.

Rolul Comisiunei centrale era foarte important. Ea era organul de legătură între cele 2 ţări, ea era menită să le apropie şi mai mult, să le facă să se desvolte cât mai unitar, pregătind astfel Unirea, care trebuià să vie mai curând sau mai târziu. Ea avea să îndeplinească funcţiunea unui organ comun între 2 State, care erau oare-cum confederate.

Ea avea menirea să ajute şi la îndreptarea relelor din trecut; de aceia putea să arate Domnilor abuzurile, care trebuiau stârpite şi îmbunătăţirile de introdus în diverse ramuri ale administraţiei, luând acest cuvânt în înţeles larg.

Ea era însă nu numai în drept ci datoare să pregătească legile

de interes general şi comun ambelor Principate. Pentru îndeplinirea acestei misiuni şi Domnii puteau să-i trimeată propuneri în vederea unor astfel de legi. Odată întocmite aceste proecte Comisiunea le înainta Domnilor, care le supuneau deliberării Adunărilor.

Ca legi de această natură Convenţiunea consideră pe toate acelea,, care au de obiect unitatea legislaţiei, înfiinţarea, menţinerea sau îmbunătăţirea unirei vămilor, a poştelor, telegrafului, fixarea preţului monetar şi deosebitele materii de folos public comun ambelor Principate".

O îndatorire specială impusă Comisiunei era să codifice legile în vigoare, punându-le în armonie cu Convenţia dela Paris.

De asemenea trebuia să revizuiască Regulamentele organice precum şi condicile civile, criminale, de comerţ şi de procedură, astfel încât, afară din legile curat de interes local, să nu mai fie în viitor decât unul şi acelaş trup de legislaţie, în cele 2 ţări.

Acestea — se adaogă — trebuiau însă votate de Adunări, sancţionate şi promulgate de Hospodari.

Acest fel de a lucra al Puterii legiuitoare era destul de greoiu şi atingea dreptul Adunărilor de a hotărî cum crede fiecare pentru ţara ei.

Dacă se întâmplà—ceiace nu era o raritate—ca o Adunare sau amândouă să introducă amendamente în proectul făcut de Comisia Centrală pentru o lege de interes comun, acel proect era trimis Comisiei. Aceasta îl cerceta şi stabilea un proect definitiv. Adunările trebuiau acum să primească proectul în această formă ori să'l respingă; n'aveau voe să'l mai amendeze.

Un singur caz era când Adunările impuneau Comisiei centrale modul lor de a vedea; aceasta avea loc numai dacă amândouă Adunările votaseră aceleaşi amendamente, ceiace nu se realiza uşor.

Comisiunea centrală mai avea însă un alt rol, care aproape totdeauna a fost trecut cu vederea. *Ea era păzitoarea noui organizaţii a Moldovei şi Ţării Româneşti*. „Dispoziţiile constitutive nouei organizaţii a Principatelor sunt puse sub paza Comisiei centrale" (art. 32). Ea era în deosebi autoritatea, care avea dreptul să supravegheze constituţionalitatea legilor şi să se opună la aplicarea celor care atingeau dispoziţiile Convenţiunei. Şi textul citat nu este o simplă enunţare de principii. Ea avea

efectiv acest, rol chiar faţă de legile de interes special care intrau deci numai în sfera de activitate a Adunării şi a Domnului unuia din Principate. Şi aceste legi nu trebuiau să fie întărite de Domn de cât după ce vor fi comunicate de el Comisiunei Centrale, care avea să preţuiască „de sunt potrivite cu dispoziţiile constitutive ale noui organizaţii". Straja Convenţiunei, straja constituţională era Comisiunea centrală.

Interesantă este această dispoziţie şi pentrucă dovedeşte neîndoelnic că la noi cercetarea constituţionalităţei legilor nu este de dată recentă, cum se crede, de obiceiu; de altfel se şi vorbea mereu şi atunci de călcări ale Constituţiei.

Desigur că de aceia nu s'a reprodus în Constituţia dela 1866 art. 107 belgian întrucât s'a înţeles că nu trebue interzis controlul costituţionalităţii legilor.

* * *

Puterea judecătorească era exercitată în numele Domnului, dar el nu mai judeca. In mersul propriu zis al justiţiei el nu mai are niciun amestec. Vremea nesfârşitelor apelaţii la Domnitor, a ofiselor domneşti şi circulărilor ministeriale cu putere obligatorie pentru rezolvarea judecăţilor, s'a dus.

Exerciţiul Puterei judecătoreşti aparţinea magistraţilor. Aceştia erau numiţi de Domn. Condiţiunile de numire şi înaintare urmau să fie stabilite printr'o lege. Drept bază pentru organizarea judecătorească trebuia să se ia principiul inamovibilităţii, care se va aplica progresiv.

Ca o garanţie pentru justiţiabili se înscria în Convenţie şi principiul că nimeni nu poate fi lipsit de judecătorii lui fireşti.

In fruntea organizărei judecătoreşti se înfiinţa o *Inaltă Curte judecătorească şi de casaţie*, una singură pentru amândouă Principatele.

Ea trebuia să aibă sediul la Focşani, unde era şi Comisia centrală. Organizarea ei trebuia să se facă printr'o lege. Totuşi chiar Convenţia prevedea principiile fundamentale ale organizaţiei şi drepturilor ei.

Membrii Curţei de Casaţie erau inamovibili; deci *inamovibilitatea lor a fost de ordin constituţional încă dela crearea acestei instanţe.*

Ea avea, sub jurisdicţia sa, toate Curţile şi tribunalele din ambele Principate. Hotăririle „date de Curţi şi judecăţile pronunţate de Tribunaluri" cum prevede Convenţia trebuiau apelate exclusiv la Curtea de Casaţie. Inţelesul este că toate hotăririle definitive ale oricăror instanţe, fiindcă textul nu face vre-o distincţie, trebuiau atacate cu recurs la Casaţie; este inexact zis: apelate fiindcă ea n'a fost instanţă de fond, ceiace s'a şi precizat prin legea să de organizare. 1) Ar rezulta dar că şi *principiul din actuala noastră Constituţie că recursul în casare este de ordin constituţional era cuprins şi în Convenţiunea de la Paris.*

Inalta Curte avea şi dreptul de censură şi de disciplină asupra Curţilor şi tribunalelor; precum şi pe acela de jurisdicţie exclusivă asupra membrilor ei în pricini penale.

Ca „înaltă curte judecătorească", Curte de Justiţie—după termenii de azi,—ea era chemată să judece pe Miniştrii pentru acuzaţiile pornite contra lor de către Domni sau de către Adunările legiuitoare. Convenţia prevede că va judeca fără apel, ceeace se înţelegea dela sine căci aşa judeca în toate materiile dar se spunea formal spre a nu se crede că se mai poate apela undeva, cum se făcuse uneori în trecut.

Rolul Curţei de Casaţie—cum se vede—era de o însemnătate deosebită. Ea era menită să păstreze unitatea de jurisprudenţă în fiecare Principat, până la unificarea legislativă şi apoi să asigure unitatea de jurisprudenţă pentru ambele Principate.

Din principiile enumerate şi înscrise în Convenţie rezultă că Puterea judecătorească în genere, era o adevărată putere destul de garantată şi care era chemată să joace un mare rol în noua organizaţie şi pentru noua viaţă a celor 2 ţării.

In legătură cu această Putere trebuie să menţionăm că Domnul avea dreptul de ertarea pedepselor, în materii criminale, precum şi pe acela de a reduce pedepsele, fără însă ca să intervină în orice alt chip în administraţia justiţiei.

*
* *

Puterea executivă aparţinea Domnului, care o exercita direct

1) Textul francez este „porteés" ceiace înseamnă: duse, înfăţişate nu apelate cum s'a tradus în textul oficial al Convenţiei.

sau prin ajutorul Miniştrilor, care formau Guvernul şi care erau numiţi de el.

In calitatea de şef al acestei Puteri Domnitorul avea dreptul de a numi în toate funcţiunile de administraţie publică.

Deasemenea avea căderea să facă regulamentele necesare pentru executarea legilor.

Deşi nu se prevede şi dreptul de a revoca pe Miniştri şi pe funcţionari e cert însă că avea acest drept.

Miniştrii puteau să fie numiţi şi dintre persoane care nu făceau parte din Adunarea legiuitoare.

Orice act liberat de Domnitor trebuia să fie contrasemnat de Ministrul sau Miniştrii în competenţa căruia intra acel act.

Ei erau răspunzători, prin urmare, de actele Domnului; deasemenea răspundeau de violarea legilor şi „mai ales de orice risipă a banilor publici".

Miniştri, cum am mai spus, erau judecaţi, pentru activitatea lor în această calitate, de către Inalta Curte judecătorească şi de Casaţie.

Acţiunea putea fi provocată „pornită de către Hospodar" sau de către Adunarea respectivă. Punerea sub acuzaţie în acest din urmă caz nu se putea pronunţa decât dacă era votată de 2 treimi dintre membrii prezenţi ai Adunării, ceiace nu era o suficientă garanţie că operaţia nu putea fi hotărîtă de un număr oarecum redus de membrii.

In legătură cu Puterea executivă s'a mai prevăzut unele dispoziţii privitoare la *armată*. Ea urma să primească o organizaţie identică în ambele Principate ca să poată, la trebuinţă, să se întrunească şi să formeze o singură armată. Pentru acest scop trebuia să se facă o lege comună. Armata era, astfel, împreună cu Comisia Centrală şi Curtea de Casaţie, unul din organele de unire efectivă între cele 2 ţări.

Pentru a se da o pregătire cât mai unitară trebuia ca armata din aceste 2 Principate să fie inspectată în fiecare an de inspectori generali, numiţi de asemenea în fiecare an, când de unul, când de altul dintre Hospodari.

Oştile trebuiau să se întrunească ori de câte ori siguranţa internă sau a hotarelor va fi ameninţată. Unirea lor putea fi propusă de oricare dintre Domni dar nu putea avea loc decât

în urma unei înţelegeri între ei şi despre aceasta trebuia să se comunice şi Curţei Suzerane.

Reunirea totală ori parţială a celor 2 oşti putea să mai aibă loc şi pentru manevre sau pentru a le trece în revistă. Aceasta după propunerea inspectorilor şi tot prin înţelegerea Domnilor.

Când se reuneau armatele, în realitate 2 corpuri ale aceleiaşi armate, se numea un comandant suprem, când de un Domn când de cellalt. El trebuia să fie Român sau Moldovean de naştere; el putea fi revocat de Domnul care 'l numise.

In acest caz înlocuitorul era numit de Domnul celeilalte ţări.

Steagurile armatelor se păstrau dar ele aveau să poarte banderolă albastră, ca semn al unirei.

*
* *

Pe lângă determinarea cadrului celor 3 Puteri ale Statului, Convenţia dela Paris înscria, în câteva articole, şi *drepturile fundamentale, constituţionale, recunoscute Moldovenilor şi Românilor*. Această parte coprindea un fel de declaraţie a drepturilor, aşezată la sfârşit iar nu la început cum se obişnuia în alte Constituţii.

Astfel era recunoscută *egalitatea înaintea legii*, înaintea contribuţii şi pentru admisibilitatea în funcţiunile publice în oricare din cele 2 Principate. Această ultimă dispoziţie justifica şi alegerea lui Vodă Cuza, moldovean, şi în Valahia.

Libertatea individuală era garantată, potrivit normelor din Apus; nimeni nu putea fi oprit, arestat sau dat în judecată decât în conformitate cu legea.

Garantată era şi proprietatea căci nimeni nu putea fi expropriat decât, în virtutea legei, pentru utilitate publică „pentru pricină de interes public" şi prin despăgubire. Nu se preciza însă ce se înţelegea prin utilitate publică, nu se limitau aceste cazuri, şi nu se cerea ca despăgubirea să fie prealabilă şi stabilită de justiţie, cum s'a făcut prin Constituţia dela 1866.

Se mai recunoaştea Moldovenilor şi Românilor, de orice rit creştin, *egalitatea în ceiace priveşte bucurarea de drepturi politice*. Aceste drepturi puteau să fie întinse prin lege şi altor culte.

Toate *privilegiile, scutirile sau monopolurile*, de care se bucurau unele clase, erau desfiinţate.

De altă parte trebuia, fără întârziere, să se procedeze la *revizuirea legii care reglementa raporturile proprietarilor pământului cu cultivatorii „având în vedere îmbunătăţirea stării ţăranilor"*. Se impunea deci rezolvarea chestiunei rurale, care a dat atâta de lucru în domnia lui Cuza.

*
* *

Aceasta era organizarea Statului după Convenţia din Paris, o organizare destul de bună, care putea asigura o puternică propăşire. Principiile Convenţiei erau foarte înaintate dar pentru aplicarea lor erau multe dificultăţi, provocate în mare parte şi de împrejurarea că nu se admisese Unirea celor 2 ţări decât prin cele 3 organe arătate. Infăptuirea acestor principii şi a reformelor ce se impuneau mergea încet mai ales din cauza mecanismului greoi de legiferare în condiţiile arătate. De aceia multe din noile orânduiri n'au căpătat viaţă decât mai târziu sau de loc, aşa că Statul—unit prin persoana Domnitorului—a trăit încă o bucată de vreme cu formele vechii organizaţii.

Cu toate acestea s'a căutat să se apropie tot mai mult organizaţia din ambele ţări, extinzându-se legile şi măsurile care erau socotite mai bune. Aproape zilnic, în primul an, găsim în gazetele oficiale rânduieli în vederea unificărei administrative, judiciare, financiare sau de altă natură.

Totul mergea însă încet; nu se putea progresa cu 2 Guverne, cu 2 Adunări legiuitoare, cu norme diferite de administraţie, cu legi diferite, etc.

Dar greutăţile cele mai mari veneau din cauza membrilor Adunărilor, care nu se ridicau la înălţimea cerinţelor vremii. Odată cu dispariţia entuziasmului Unirei au venit păreri de rău şi au început intrigile şi meschinăriile, care au făcut să se uite datoria mare impusă de noua situaţie a ţărilor noastre.

Intre altele s'a năzuit să se facă o Constituţie a noului Stat, o Constituţie formată şi votată de Români întru cât convenţia dela Paris era dată de streini. Natural că nu se gândeau s'o înlăture căci nici nu s'ar fi îngăduit de Puteri şi de Poartă dar

nici nu era în interesul nostru să nesocotim actul, care — chiar cu reducerea suveranităţii—ne consacra o situaţie internaţională pe care nu noi era s'o periclităm. Convenţia dela Paris rămânea fundamentul organizărei dar, cu respectul ei, tindeau să facă o nouă Constituţie, mai completă şi mai potrivită cu stările de la noi.

In acest scop Comisiunea cent ală a început să lucreze, încă dela 10 Martie 1859, la un proect de Constituţie. Majoritatea voia să'l facă în sensul Regulamentelor organice. Unul din membrii, Gr. M. Sturza, a propus să se ia chiar Regulamentul şi să-i se aducă unele modificări. Kogălniceanu, Tell şi alţii au adus o contra propunere, cerând „să se înfiinţeze o nouă Constituţiune" ([1]). Se înţelege că Domnul n'a putut primi propunerea lui Sturza.

Insemnate dificultăţi se ivesc pentru votarea legilor de interes comun, de pildă pentru legea Curţii de Casaţie, pe care nu ştiau cum s'o voteze şi pentru care se propunea să se întrunească ambele Adunări. De aceia au funcţionat încă: Inaltul Divan în Ţara-Românească şi Divanul Domnesc în Moldova.

Deabia în 1861 prin Decr. I, din 12 Ian. (M. ofic. din 24 Ian. 1861) este promulgată legea Curţei de Casaţie, prin care se stabileşte organizaţia acestei supreme instanţe după norme foarte asemănătoare cu cele de azi. Ea avea 3 secţii, între care una a reclamaţiilor după modelul francez. Fiecare secţie era compusă din 7 membri şi un preşedinte.

In frunte era Primul Preşedinte, care putea lucra la oricare secţie. Numărul minim de consilieri pentru a putea lucra era de 7 ca şi azi.

Situaţia Inaltei Curţi era foarte ridicată şi ca salarii—mai mari decât ale Miniştrilor—cât şi ca prestigiu din toate punctelede vedere.

Organizarea acestei instanţe era în adevăr un pas mare pentru aplicarea Convenţiei şi pentru îndrumarea pe noua cale dar nu era destul.

In toate celelalte direcţii nu se constată progrese mai pronunţate iar luptele politice stânjeneau tot mai mult propăşirea.

Faţă de greutăţile din Comisia Centrală Domnul a cerut şi a

1) Steaua Dunării 7 Sept. 1859. Protocol X, XI şi XIV şedinţa din 30 Mai 2 şi 8 Iunie.

isbutit să capete şi firmanul Sultanului pentru suspendarea acestei Comisii în Decembrie 1861.

* * *

Din dorinţa de a realiza pe deplin Unirea şi cu gândul că poate se va lucra mai bine, s'a făcut — cum se ştie — *Unirea dela 24 Ianuarie 1862*, prin care am trecut dela o Uniune personală la o Uniune reală şi am dat noului Stat, *România*, o singură Adunare legiuitoare şi un singur Guvern la Bucureşti.

Acest eveniment mare, a avut urmări importante pentru organizarea Statului. Greutăţile provenite din înverşunarea luptelor politice nu s'au micşorat; totuşi progresul, cel puţin pentru organizare, este mai vădit.

Astfel se votează în 1862 o lege pentru formarea unui *Comitet provizoriu* spre a prepara legile, înlocuind oarecum Comisiunea centrală, comitet care se pare însă că n'a lucrat.

Se votează *legea rurală a lui Barbu Catargiu* şi puteri discreţionare Guvernului, ceiace Domnul nu aprobă.

Se votează *legea presei*, în care sunt multe din dispoziţiile legei lui Vodă Ghica din Moldova.

Se votează o *lege pentru Casa dotaţiei oastei.*

Se iau măsuri pentru *unificarea legislativă*, aşa cum cerea Convenţia şi cum se încercase imediat după alegerea lui Cuza. In acest sens se numeşte în Iulie 1862 o comisiune formată din înalţi magistraţi şi alte câteva persoane pentru a pregăti proectele noilor condici şi care începe şi lucrează în 1862—63 un proect de cod civil (1).

Se iau măsuri în 1862 pentru *organizarea corpului inginerilor* s'a căutat în 1863 a se lua *unele dispoziţii pentru administraţia satelor*, tipărindu-se şi un fel de manual pentru Sfaturile săteşti, în care li se dau o sumă de lămuriri. Tot în 1863 s'a reglementat *organizarea penitenciarelor* şi s'au unificat taxele judecătoreşti.

S'a decretat şi un *regulament de navigaţie pentru marina comercială.*

Problemele mari rămâneau, însă, tot nerezolvate, din cauza

1) Andrei Rădulescu: *60 de ani de cod civil* pg. 4 şi urm.

compunerii Adunării, aleasă pe baza unei legi electorale prea favorabilă claselor privilegiate.

Vodă Cuza, văzând că nu este chip de a realiza reformele cerute de Convenţie şi de ţară a început să se gândească serios la ceiace se şoptea încă din primele luni ale domniei sale, la o nouă Constituţie şi lege electorală. In acest scop încă din 1863 a întocmit el, sau ajutat de altcineva, un proect de Constituţie (1) după modelul Constituţiei franceze din 1852 şi luând ceva şi din cea belgiană.

In toamna anului 1863 hotărît — se pare — să meargă în sensul gândurilor sale a chemat la putere pe Mihail Kogălniceanu, mintea cea mai ageră şi mai pregătită fără îndoială pentru ceiace era de înfăptuit.

In curând se simte că la conducerea Statului este o mare personalitate şi că a venit momentul realizărilor aşa de aşteptate. La 13 Decembrie 1863 se votează cu unanimitate *secularizarea averilor mânăstireşti* şi se aduce în patrimoniul Statului aproape o cincime din teritoriul său.

In aceiaşi lună se extinde în Moldova codul comercial din Ţara Românească şi se desfiinţează dela Curţile de apel secţia comercială.

La începutul anului 1864 se promulgă la 24 Ianuarie legea *Inaltei Curţi de Conturi,* prin care se organizează controlul întrebuinţărei fondurilor publice. Urmează apoi legea *Contabilităţei Generale a Statului*, care introducea reguli noi pentru mănuirea acelor fonduri.

In Ianuarie 1864 se votează şi la 11 Februarie se promulgă *legea Consiliului de Stàt*, destinat, între altele, să îndeplinească rolul Comisiunei centrale pentru pregătirea legilor.

O reformă urgentă era organizarea comunelor urbane şi rurale fiindcă vechile rânduieli păreau că nu se mai potrivesc cu noua organizare generală a Statului.

Cu stăruinţa lui Kogălniceanu, luminată de o adâncă cunoaştere a trecutului şi a poporului, se înfăptueşte şi această reformă prin legea din 31 Martie 1864. Cu toate criticile aduse mai târziu, uneori de necunoscători ai vieţei săteşti, această lege

1) I. C. Filiti. *Un proect inedit de Constituţie al lui Cuza Vodă.*

dovedeşte o profundă înţelegere a împrejurărilor şi a stărilor dela noi. Prin ea se introduce Comuna, formată dintr'un număr de cel puţin 100 familii sau 500 locuitori, aşezaţi într'unul sau mai multe sate. Satul îşi pierde însemnătatea ca organ administrativ. Se prevăd norme şi pentru asociaţiile de comune în vederea unor interese anumite. Comuna este administrată de un Consiliu ales după reguli mai largi decât cele prevăzute în legea electorală pentru Adunarea legiuitoare. Pentru calitatea de alegător se cere să fii român sau străin cu împământenirea mică, major de 25 ani şi să plătească o dare directă între 48—110 lei după numărul locuitorilor.

Intelectualii din grupele arătate în lege erau scutiţi de cens (art. 25).

Condiţiile acestei legi pentru a fi alegător au avut importanţă pentru desfăşurarea evenimentelor, care au urmat.

Adunarea legiuitoare a fost mai largă în acordarea dreptului de alegător, prin această lege, pentrucă privea numai reprezentanţa comunală şi n'au bănuit c'ar putea servi în lovitura ce se plănuia contra colegiilor restrânse.

Tot la 31 Martie 1864, s'a promulgat şi *legea Consiliilor judeţene*. Aci normele de alegere erau mai strânse, ca pentru alegerea Adunării legislative.

Consiliul judeţean era format din 2 membri pentru fiecare plasă şi în tot cazul din cel puţin 10 membrii. Din sânul lui urma să se aleagă un Comitet permanent de 3 membri, care lucra cu Prefectul, organul puterii executive, pentru administrarea intereselor judeţului.

* * *

Aceste reforme păreau a arăta că Adunarea începe a se împăca cu guvernul Kogălniceanu. Conflictul a isbucnit din nou cu toată tăria când a revenit la ordinea zilei legea rurală, cu principii pe care ea nu le-a primit [1]. Prin această respingere se făcea dovada deplină că nu se mai poate lucra cu Adunările alese pe bazele aşa de restrânse ale legei electorale, care dedea putinţa marilor proprietari să se opună oricărei măsuri mai

1) Xenopol D. A. Cuza Vodă I. pg. 383 şi urm.

radicale pentru rezolvarea chestiunei agrare. Orice dizolvare şi alegere făcută pe aceleaşi baze ar fi dus la acelaş rezultat. Se încercase — doar — peste 5 ani de zile cu diferite formaţiuni de guvern dar în zadar. Trebuia sau să se schimbe fundamental bazele organizării Statului sau să se renunţe la reformele proectate de Domn.

Şi totuşi nu era mult câmp de alegere. Trebuia, în primul rând, să se aplice dispoziţiile Convenţiei dela Paris, care prevedea egalitatea, desfinţarea privilegiilor, legi uniforme în atâtea privinţe şi în special îmbunătăţirea stărei ţăranilor.

Trebuiau — apoi — satisfăcute aceste nevoi sociale, chiar de n'ar fi fost Convenţia.

Vântul vremii cerea egalitatea, desfiinţarea privilegiilor, cerea mai ales rezolvarea chestiunei clăcaşilor, care preocupa minţile de atâtea decenii şi care nu mai îngăduia amânări.

Dar mai erau şi alte motive superioare, motive naţionale, care impuneau o schimbare de sistem. Trebuiau înlăturate turburările, pe care le-ar fi provocat îndeosebi chestia rurală, trebuia emancipat poporul şi consolidată Unirea.

Aceasta fusese primită de Puteri şi de Curtea Suzerană, în urma îndoitei alegeri a lui Cuza, pentru una şi singura dată. Exista dar pericolul desfacerii, care trebuia înlăturat printr'o unire cât mai strânsă a poporului şi printr'o comunitate de interese.

Motivul hotărîtor a fost desigur chestia rurală. Cred însă că un motiv puternic, deşi nu-i pus în relief aproape niciodată, a fost şi nevoia unificărei legislative. O cerea Convenţia, o cereau toate spiritele dornice de unire desăvârşită, din primele luni după alegerea lui Cuza, se lucrase ceva în această direcţie dar era încă mult de făcut şi lucrul mergea foarte greu. Chiar dacă Adunarea n'ar fi fost protivnică noilor legi ca legii rurale totuşi când s'ar fi putut vota atâtea articole din diversele legi, dacă pentru chestiuni mai mici discuţiile nu mai luau sfârşit şi înverşunarea era foarre mare? Şi din acest punct de privire trebuia găsit alt sistem de legiferare pentru a uşura reformele şi a termina organizarea statului.

Atâtea consideraţii cereau imperios schimbarea sistemului de guvernare de până atunci. Dar prin ce mijloace? Printr'un

vot al Adunării? Era imposibil să se creadă că ea va primi să se sinucidă, să-şi subscrie cum s'a zis sentinţa de moarte. Nu rămânea alt mijloc decât lovitura de Stat. Cuza îndemnat fără îndoială de Kogălniceanu şi sprijinit pe curajul şi priceperea acestuia se hotărî s'o dea, cu cugetul împăcat c'a încercat totul.

II.

Deşi s'a mai spus aci cum s'a făcut lovitura de Stat totuşi cred că nu sunt de prisos unele amănunte.

Printr'un mesaj domnesc dela 15 Aprilie 1864 dat după respingerea demisiei guvernului, demisie provocată de un vot de blam, fusese convocată Adunarea într'o sesiune extraordinară pentru ziua de 2 Mai. Obiectul sesiunei era mărginit. Adunarea era chemată să voteze proectul noii legi electorale şi să împuternicească guvernul să strângă dările şi să facă cheltuelile publice până la întrunirea noui Adunări, aleasă pe baza acelei legi, în termenul prevăzut de art. 17 din Convenţie[1]).

In *şedinţa de la 2 Mai*, Adunarea în loc de a discuta şi vota legile arătate a propus un nou vot de blam la adresa guvernului. Atunci Preşedintele Consiliului, Kogălniceanu a citit decretul No. 514, prin care „în virtutea art. 17 din Convenţie, Adunarea electivă s'a dizolvat“ fără a fixa noi alegeri şi o convocare a Adunării. Miniştrii, alături de Kogălniceanu şi ale căror nume merită să fie amintite, erau: Bălănescu, D. Bolintineanu, P. Orbescu şi General Manu.

In aceiaşi zi Domnul dă un manifest către Ţară, în care explică măsura luată arătând că a făcut tot ce s'a putut pentru a înfăptui principiile Convenţiei dela Paris şi pentru a satisface concepţiile timpului dar că n'a isbutit.

Pentru îndreptarea acestei situaţii şi îndrumarea Ţărei pe calea cea bună Domnul promulgă o nouă Constituţiune, cu numele de *Statut* şi o nouă *lege electorală*.

In aceiaşi zi organizează *plebiscitul* ca poporul să hotărască asupra celor săvârşite. Votarea urma să se facă în zilele de 10—14 Mai. Chestiunea asupra căreia era de hotărît era pri-

1) Decretul 512 în M. Ofic. 99 din 4/16 Mai 1864. Cfr şi Xenopol l. c. pg. 389 şi urm.

mirea sau respingerea Statutului şi legii electorale. Răspunsul trebuia dat prin *Da* sau *Nu*.

Erau îndreptăţiţi să voteze toţi Românii, care aveau vârsta de 25 ani, se bucurau de drepturile civile şi politice şi aveau calitatea de alegători comunali, cu o excepţie pentru streinii care aveau numai împământenirea mică. Votul se da pe faţă şi se trecea în registre, votându-se în dreptul numelui: da ori nu. Rezultatul votării trebuia constatat de autoritatea comunală sau de delegatul Guvernului şi apoi de Tribunal, de unde se trimetea la Comisia de totalizare din Capitală. Această Comisie a fost compusă din Mitropolitul din Bucureşti, Prim-Preşedintele Curţei de Casaţie, Generalul şef al armatei, 3 Preşedinţi dela Curţile de Apel din Bucureşti, Iaşi şi Craiova, Decanul Facultăţei de Drept din Bucureşti, Rectorul Universităţei din Iaşi şi 5 Preşedinţi ai municipiilor: Bucureşti, Iaşi, Craiova, Galaţi, Ploeşti. Tot atunci, ca precauţie contra agitaţiilor, s'au luat unele măsuri contra presei, îngrădindu-i-se libertatea. S'a dat şi un ordin de zi către soldaţi.

Ministerul de Interne s'a adresat printr'o publicaţie către Bucureşteni, Ministrul de Instrucţie, poetul Bolintineanu către Profesori, Mitropolitul Nifon către preoţi, lămurind cele întâmplate şi îndemnându-i să dea tot sprijinul pentru reuşita plebiscitului.

In toate acestea se vorbeşte că în joc este organizarea Statului pe temelii noi, care să asigure propăşire.

Măsurile domneşti au provocat mult entusiasm în ţară şi rezultatul plebiscitului a fost aşa cum era de aşteptat.

Proclamarea lui a avut loc şi a fost comunicată Domnului, cu un mare alaiu, în ziua de 21 Mai, ziua Doamnei Elena.

In acea zi s'a celebrat un Tedeum la Mitropolie. Vodă Cuza a străbătut călare străzile, în mijlocul unor aclamaţiuni delirante ale mulţimei, care-i arunca flori, poezii pe hârtii tricolore şi-i aşternea hainele pe „pavea". După această slujbă a mers, în trăsuri la Palat, Comisia de totalizare, compusă cum am arătat şi în care intrase încă un Prezident dela Casaţie.

Resultatul, după datele adunate la Mitropolie *era: 754148 cetăţeni cu drept de vot. Din aceştia votaseră 682621 pentru şi 3107 contra* iar restul se abţinuseră sau nu putuseră vota. Acest rezultat a fost scris pe un pergament, care a fost aşezat

pe o pernă de catifea şi transportată solemn în trăsura Mitropolitului, Preşedintele Comisiei, care mergea în fruntea alaiului, urmată de alte trăsuri cu ceilalţi membrii ai Comisiei şi în strigătele de nespusă bucurie ale mulţimei.

Se pare — în adevăr — că a fost un entusiam extraordinar, care coprinsese mai vârtos masele. Poporul — după o gazetă a timpului — ar fi avut conştiinţa că dobândise „dreptul de a fi o naţiune, dreptul de a fi toţi cetăţeni, dreptul de a lua cu toţii parte la trebile României" iar după altă ştire cauza bucuriei generale era „emanciparea claselor desmoştenite".

Domnul, înconjurat de Guvern, de Curtea de Casaţie, de reprezentanţii armatei şi de toţi înalţii demnitari, a primit Comisia în sala Tronului cu multă solemnitate. In cuvântarea sa, plină de înalt avânt, din care respiră o nestrămutată convingere că lucrase pentru binele comun spunea, între altele: *„Voiu putea muri dar plebiscitul şi tot ce el făgădueşte Ţărei se va realiza"*.

Demn de relevat este şi răspunsul dat felicitărilor, ce-i se adresase de Curtea de Casaţie, în care zicea: „Organul cel ma înalt al Dreptăţii, Curtea recunoaşte că eu am înţeles şi am îndeplinit într'un chip adevărat aspiraţiunile Naţiunei române". De aceia-i mulţumeşte pentru declaraţia ei „care mărturiseşte atât de învederat legitimitatea actelor mele şi patriotismul Curţii".

Poporul român primise Statutul şi legea electorală. Deoarece ele atingeau părţi din Convenţia dela Paris şi legea electorală anexată ei, trebuiau primite şi de Curtea Suzerană şi de Puterile garante.

Vodă Cuza pleacă la 25 Mai la Constantinopol şi se reîntoarce la 10 Iunie, aducând — odată cu înălţarea prestigiului Ţării în felul cum fusese primit—şi aprobarea voinţei poporului. Statutul a suferit acolo câteva mici modificări, stabilite în urma discuţiilor cu Poarta şi Puterile. Atunci însă s'au precizat mai bine, dacă nu s'au lărgit chiar, drepturile Principatelor, înlăturându-se orice amestec în organizaţia noastră internă. In actul de întărirea Statutului şi legii electorale se spunea limpede: „Principatele-Unite pot în viitor a modifica şi a schimba legile" care privesc administraţiunea lor din lăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite *şi fără nicio intervenţiune*". [1])

1) M. oficial 146 din 3 Iulie 1864.

Aveau grijă Puterile chezașe să adaoge că această facultate nu se referă la legăturile, care unesc Principatele cu Imperiul Otoman, nici la tratatele între Inalta-Poartă și celelalte Puteri; acestea sunt și rămân obligatorii pentru Principate; mai ales acestea le erau tare scumpe Puterilor!

Inlăturarea oricărei intervenţiuni în organizarea internă era, desigur, un mare succes și a însemnat mult pentru viitorul Statului nostru. Afară de alte prefaceri, unde streinii s'ar mai fi putut amesteca, cu greu s'ar fi putut face Constituţia dela 1866 dacă nu câștigam în Iunie 1864 îndepărtarea intervenţiei streine. *Ne asigurasem* — orice s'ar zice — prin lovitura dela 2 Mai și atitudinea energică a Domnului, susţinută fără îndoială de Puterile amice, *autonomia completă.*

Domnul întors în ţară a promulgat la 3 Iulie 1864 modificările aduse Statutului prin înţelegerea arătată.

In baza autonomiei — acum deplin recunoscută, — chiar modificările acestea erau provizorii. Corpurile legiuitoare ale Ţării, care se bucura acum de întreaga suveranitate internă, le puteau modifica.

In aceste împrejurări și în acest chip s'a întocmit Statutul dela 2 Mai 1864.

Cu această dată se începe a 2-a perioadă în organizarea Statului român în timpul lui Cuza-Vodă, *perioada Statutului.*

* * *

Exemplul loviturii de Stat îl dăduse Napoleon III, care ne-a susţinut de atâtea ori. Cuvântul întrebuinţet pentru noul așezământ era din Italia și se datorește foarte probabil lui Kogâlniceanu, care și în alte ocazii a ţinut să ne îndreptăm și spre Italia, cu care el, ca istoric, știa că am avut vechi legături culturale.

Prin Statut nu se desfiinţa Convenţiunea dela Paris, cum poate s'ar crede. Așa ceva nu era nici posibil, nici politic; nu ne puteam surpa, cum am mai spus, garanţia situaţiei noastre internaţionale și a drepturile noastre.

Statutul era numai o modificare a acelei Convenţiuni, în ceiace privește organizarea internă. El era chiar intitulat: Statutu desvoltătoriu Convenţiunei din 7/19 August 1858, iar în primul lui

articol se prevede formal că acea Convenţiune este şi rămâne legea fundamentală a României [1]. Un contenporan îl numeşte „Constituţia din lăuntru a României”. Statutul coprindea la început o motivare sumară a întocmirii lui. Indoita alegere dela 5 şi 24 Ianuarie 1859, săvârşirea Unirei (e vorba de cea dela 24 Ianuarie 1862) şi desfiinţarea Comisiunei Centrale au făcut inaplicabile mai multe articole esenţiale din Convenţiune. De aceia pentru „îndeplinirea acestora” şi pentru „reaşezarea echilibrului între puterile Statului” intra în vigoare Statutul „ca act adiţional al Convenţiunei”.

In această nouă organizaţie Statul rămânea aşezat tot pe baze constituţionale dar cu oarecare drepturi mai mari pentru Domnitor. Nu era un sistem de absolutism, de dictatură, de tiranie, de care au fost învinuiţi Cuza şi Kogâlniceanu. Era o întărire a puterii domneşti, dar fără nesocotirea voinţei poporului, care putea să se manifeste şi care — chiar în Parlament — a început în curând să facă greutăţi Domnului.

Principiul separaţiei puterilor rămânea ca temeiu al organizării Statului.

Puterea legiuitoare — după Statut — era executată de către Domn, Adunarea Deputaţilor şi un Senat. Adunarea Deputaţilor purta tot numele de Adunare electivă iar Senatul, creat acum, purta, în prima formă a Statutului, numele de Adunare ponderatrice.

La facerea legilor contribuia şi Consiliul de Stat după normele ce voiu arăta.

In modificările aduse Statutului în Iulie 1864, după vizita la Constantinopol, s'a înscris expres principiul că „orice lege cere învoirea a tustrelor Puteri”. *Domnitorul* avea drepturile arătate; după Statut avea însă singur iniţiativa legilor; el le pregătea cu ajutorul Consiliului de Stat.

Adunarea electivă era formată din deputaţi aleşi după normele noi *legi electorale*, promulgată odată cu Statutul. Este necesar —cred—să schiţăm aci părţile esenţiale ale acestei legi, aşa de importantă pentru lovitura de Stat şi noua organizare.

Alegătorii erau de 2 categorii: primari şi direcţi. *Primari*, aşa zişii alegători indirecţi de mai târziu—erau toţi aceia, care

1) Cuvintele „este şi rămâne” sunt aceleaşi din legea rurală şi de sigur sunt datorite lui Kogălniceanu.

potrivit legii comunale, aveau dreptul de alegători pentru consiliile comunale, cu excepţia streinilor cu mica împământenire menţionată şi la plebiscit. Alegătorii, în comunele rurale, trebuiau să aibă un cens constând în plata unei dări directe către Stat de 48 lei, formată din contribuţia personală, şosea şi impozit fonciar. Acest cens permitea să intre în rândul alegătorilor aproape toţi bărbaţii dela sate. In comunele urbane, cu populaţie între 3 şi 15000 locuitori, aveau drept de alegător cei ce plăteau o dare către Stat de 80 lei iar în comunele urbane mai mari de 15000 locuitori cei ce plăteau 110 lei ca dare.

Intrau în rândul acestor alegători şi patentarii până la a cincea clasă inclusiv.

Alegători *direcţi* erau Românii prin naştere sau deveniţi prin marea naturalizare, care plăteau un impozit către Stat de cel puţin 4 galbeni pe an şi ştiau să scrie şi să citească. Erau scutiţi de plata acestui impozit intelectualii în genere şi anume: preoţii, profesorii Academiilor, şi ai colegiilor, doctorii şi licenţiaţii diferitelor Facultăţi, advocaţii, inginerii şi arhitecţii cu diplome liberate sau recunoscute de guvernul Ţărei, institutorii primari ai şcoalelor publice şi capii institutelor private de instrucţie.

De asemenea erau scutiţi funcţionarii civili ori militari, retraşi din serviciu, cu o pensiune de cel puţin 2000 lei anual.

Pentru a fi alegător, fie primar, fie direct, se mai cerea vârsta de 25 ani, majoritatea după legile în vigoare şi să fi locuit cel puţin 6 luni mai înainte de înscriere în comună.

Alegerea pentru cei din colegiul primar se făcea prin delegaţie. 50—100 alegători alegeau un delegat sau alegător direct, care vota apoi cu cei direcţi; 100—200 primari alegeau 2 delegaţi şi aşa mai departe. Dacă într'un sat erau mai puţini de 50 alegători, ei erau întruniţi cu cei din alt sat vecin.

Numărul deputaţilor era fixat în proporţie de 1 la 25000 suflete; *în total 160.*

Alegerea delegaţilor de către alegătorii primari se făcea pe faţă, desigur fiindcă majoritatea nu ştiau să scrie şi să citească.

Alegerea deputaţilor se făcea prin vot secret. Intre alte dispoziţii legea electorală prevedea pedepse pentru cumpărătorii de voturi şi pentru cei ce împiedicau exerciţiul dreptului de vot. Darea în judecată o puteau formula 10 cetăţeni.

Legea mai prevedea ca incompatibilităţi, pentru deputaţi, primirea unei funcţiuni publice salariate. Sancţiunea era socotirea ca demisionat din demnitatea de deputat.

Pentru apărarea libertăţiilor în timpul sesiunei s'a prevăzut, prin art. 36, inviolabilitatea. Niciun membru al Adunării elective nu putea, în acel timp, să fie arestat, nici tras în judecată penală, afară numai în caz de vină veghiată, decât cu autorizarea Adunărei.

Prin noua lege electorală s'a dat putinţa ca numeroase elemente noi să participe la viaţa publică; *ea reprezenta neîndoios un mare pas, însă cumpătat, spre democraţie.*

Preşedintele Adunării nu era ales ci numit, dintre membrii ei, de către Domn. Numai Vice-Preşedinţii, Secretarii şi Chestorii erau aleşi.

Regulamentele interioare ale Adunării nu erau făcute de ea ci se pregăteau de Guvern; textul din Statut nu arată cine le întărea dar desigur că aceasta era în căderea Domnului. S'a căutat — se vede — să se poată, la nevoe, întocmi regulamente, care să împiedice discuţiile nesfârşite, scandaluri, obstrucţie etc. care turburau viaţa parlamentară ori întârziau lucrările.

Legile erau pregătite de Consiliul de Stat după indicaţiile Domnului, care am văzut că are iniţiativa şi care le supunea Adunării spre a le discuta şi vota. Acolo erau susţinute de către Miniştrii sau de Membrii Consiliului de Stat, delegaţi de Domn, în acest scop. Măsura era foarte bună întrucât cine putea da lămuriri şi apăra mai bine o lege decât acei care o făcuseră ?.

Adunarea era datoare să-i asculte ori de câte ori vor cere cuvântul. Se întâmplaseră probabil încercări de a împiedica pe Miniştrii să vorbească.

Budgetul pregătit de Puterea executivă — ca şi după Convenţie — trebuia să fie votat numai de Adunare iar dacă nu s'ar fi făcut aceasta la timp Guvernul îndestula serviciile după ultimul budget votat; nu se preciza iarăşi pentru câţi ani se putea întrebuinţa acest procedeu.

*
* *

Al doilea corp legiuitor, creat prin Statut, pentru prima oară

la noi, era *Adunarea ponderatrice* sau *Corpul ponderatoriu.* In urma modificărilor făcute Statutului, cu aprobarea Puterilor, el a fost numit *Senat* [1]).

In compunerea lui intrau mai întâi unele persoane, pe care le-am putea numi: *senatori de drept* şi anume: Mitropoliţii ţărei, Episcopii eparhiilor, Primul (întâiul) Preşedinte al Curţei de Casaţie, nu la pensie ca azi ci în funcţiune şi cel mai vechi dintre Generalii în activitate.

Erau apoi alţi 64 senatori. Dintre aceştia, 32 *erau numiţi de Domn*, după forma primă a Statutului „dintre persoane recomandabile prin meritul şi experienţa lor". După forma ultimă căpătată în urma modificărilor de care am mai vorbit, aceşti 32 erau numiţi „dintre persoanele care au exercitat cele mai înalte funcţiuni în ţară sau care pot justifica un venit anual de 800 galbeni".

Ceilalţi 32 erau numiţi tot de către Domn, după forma primă a Statutului dintre membrii Consiliilor generale ale judeţelor şi anume câte unul din fiecare judeţ. După forma ultimă, numirea se făcea tot câte unul de judeţ dar dintr'o listă de 3 aleşi de Consiliul judeţean dintre membrii lui. Se socotise de cei ce au făcut aceste modificări că era prea exagerată puterea Domnului în formarea Senatului. Această putere rămânea încă dar se putea, în urma alegerilor judeţene, să fie nevoit să numească şi persoane care nu i-ar fi fost prea agreabile. Modificarea dădea — în tot cazul — posibilitatea unei înfrânări a voinţei domneşti

Din cei 64 de senatori, numiţi, urmau *să se reînoiască* câte o treime din 2 în 2 ani. Cei ieşiţi puteau fi numiţi din nou; ei îşi continuau funcţiunea până la instalarea celor numiţi în locul lor. După forma ultimă a Statutului reînoirea se făcea din 3 în 3 ani pentru câte o jumătate din numărul membrilor.

Se înţelege uşor influenţa ce putea avea Domnul prin aceste reînoiri şi renumiri.

Preşedinte de drept al Senatului este Mitropolitul primat al României. Votul lui e precumpănitor în caz de împărţirea voturilor. Doi dintre Vice-Preşedinţi erau numiţi de Domn dintre

1) Se pare că Domnul a fost într'o vreme contra unui Senat, Xenopol o. c. I, p. 396 nota 84.

senatori iar ceilalţi membri ai biroului aleşi de Senat. După forma ultimă — care mai reducea drepturile domneşti — numai un Vice-Preşedinte este numit de Domn; cellalt şi biroul sunt aleşi de Senat.

Pentru membrii acestui Corp legiuitor Statutul prevedea o îndemnizare de 3 galbeni pe zi în tot timpul sesiunei, fără de a se menţiona însă ceva despre ai Adunării elective. Aleşii naţiunei nu trebuiau plătiţi! De abia în Ianuarie 1865 s'a votat o lege prin care li s'a fixat câte 2 galbeni pe zi de şedinţă.

Şi Senatul se întrunea caşi Adunarea, conform Convenţiei, în prima Duminică din Decembrie, într'o sesiune de 3 luni, care putea fi prelungită de Domn. Acesta avea dreptul de dizolvare. Senatul avea dreptul să discute, să amendeze şi să voteze legile ca şi Adunarea electivă, cu excepţie pentru budget, care rămânea de atributul exclusiv al acesteia. El era chemat să tempereze oarecum avânturile Adunării; de aci numirea de Corp ponderator, Adunare ponderatrice, părăsită apoi.

Şi Regulamentele lui interioare se pregăteau tot de Guvern şi se întăriau de Domn, care se vede că nu voia să-i lase, în această privinţă, nici lui prea multă libertate.

Rolul Senatului era însă mai mare decât al Adunării deputaţilor.

Numai el avea dreptul să primească petiţii şi să le discute dacă socotea necesar.

In ceiace priveşte facerea legilor, Statutul prevedea un procedeu, în care Senatul avea mai multă putere. Când un proect de lege votat de Adunare a fost votat şi de Senat el era supus Domnului care avea dreptul—menţinut expres—de a acorda sau refuza sancţiunea.

Dacă proectul era amendat de Senat el era înapoiat Adunării. Se putea ca Adunarea să primească amendamentele; în cazul acesta legea era supusă sancţiunii domneşti. Se putea întâmpla ca Adunarea să nu accepte amendamentele; atunci proectul era trimis Consiliului de Stat spre a'l studia din nou. Guvernul, dacă stăruia în acest proect, trebuia, după ce'l va fi revăzut Consilul de Stat, să'l supună din nou Corpurilor legiuitoare, în acea sesiune sau în cea viitoare.

Situaţia se schimbă când proectul fusese votat de Adunare

dar Senatul nu se mulţumise să'l amendeze ci 'l respinsese în întregime. In acest caz el trebuia trimis Consiliului de Stat spre a fi studiat din nou. In urma acestui studiu el putea fi prezentat iarăşi Adunării elective dar nu în aceiaşi sesiune ci numai în a doua.

Senatul avea însă un drept special. El era păzitorul Constituţiei. El aprecia dacă orice proect votat de Adunare—afară de buget— „este compatibil cu dispoziţiunile constitutive ale noui organizaţii". Aceasta se pare că era în deosebi raţiunea lui de a fi; el trebuia să îndeplinească, în această privinţă, rolul Comisiei centrale. De aceia Statutul, arătându-i atribuţiile şi cum vor fi exercitate, prevedea în art 12—text aproape identic cu art 32 alin I. din Convenţie—că „dispoziţiunile constitutive ale nouei organizaţiuni a României sunt puse sub ocrotirea Corpului ponderatoriu". Din art. 12, 13 şi 14 rezultă că, afară de budget, orice lege trebuia votată întâi de Adunare şi apoi de Senat care era dator să vadă şi dacă legea e constituţională; nu s'ar fi putut dar prezenta întâi la Senat şi apoi la Cameră, după care să fie sancţionat. Senatul trebuia să se pronunţe cel din urmă spre a nu se face o lege neconstituţională. El era, deci, socotit cu drepturi mai mari decât Adunarea.

Sistemul acesta, de pază a Constituţiei, nu era desigur cel mai bun şi nici vorbă de a se compara cu dreptul de azi al justiţei de a cerceta constituţionalitatea. El arată încă odată că ideia controlărei constituţionalităţii legilor de către un organ era admisă şi prin această reformă şi că nu era ceva neobişnuit ca în alte ţări.

După forma primă a Statutului, la sfârşitul fiecărei sesiuni, Corpul ponderator putea propune Domnului îmbunătăţirile ce ar socoti necesare în diversele ramuri de administraţii, luând cuvântul acesta tot într'un înţeles general.

După forma ultimă, acest drept aparţinea şi Senatului şi Adunării elective. Fiecare din ele alegeau câte un Comitet care reunite formau o Comisie mixtă, însărcinată să facă Domnului un raport asupra lucrărilor ultimei sesiuni şi să-i propună îmbunătăţirile trebuincioase în deosebitele ramuri ale administraţiunei.

Este de observat că deşi s'a înfiinţat Senatul, cu compunerea

şi drepturile arătate aci, totuşi nu s'au modificat textele din Convenţie, după care alegerea Domnului se făcea de Adunarea electivă, Deoarece Statutul nu era decât „un act adiţional al acestei Convenţii care rămânea lege fundamentală a României" urmă că tot ce nu este modificat rămâne în vigoare; deci ar rezulta că singură Adunarea avea dreptul să aleagă pe Domn.

Totuşi este greu de crezut ca aceasta să fi fost concepţia din Statut; dovadă că proclamarea lui Filip de Flandra a fost făcută de ambele corpuri. Neînscrierea în Statut a unei dispoziţii în sensul că la alegerea Domnului va participa şi Senatul s'ar explica prin faptul că orice proect de lege, afară de budget, trebuia votat şi de Senat şi ca atare se va fi zis că de aci urmează că şi alegerea Domnului, care preţuia cel puţin cât o lege, trebuia supusă votării şi controlului constituţional al Senatului. Este posibil—de altă parte—că să nu fi prevăzut expres acest drept şi pentru Senat pentru că se vor fi temut de un refuz al Porţei şi al Puterilor pentru aprobarea Statutului întrucât Unirea—cum am mai amintit —era admisă numai în persoana lui Cuza aşa că o alegere de Domn făcută de Senatul celor 2 ţări unite nu se putea concepe.

Indiferent de explicaţia ce s'ar da, cu greu s'ar fi putut admite ca Senatul să nu participe la alegerea Domnului. După texte, ar fi trebuit să aleagă separat ceiace însă ar fi dus la rezultate curioase şi în tot cazul s'ar fi întârziat mult alegerea; de aceia o conlucrare cu Adunarea se impunea.

Totuşi chestiunea aceasta, aşa de importantă putea da naştere la discuţii.

Acestea erau normele de compunere şi funcţionare ale Puterii legiuitoare.

In cadrul acesteia intra o creaţie nouă, *Consiliul de Stat,* al cărui rol va fi arătat mai jos.

Ceiace însă caracterizează, în mod deosebit, Statutul şi lovitura de Stat, ceeace a făcut să fie acuzat Vodă Cuza că şi-a asigurat o domnie absolută şi ceeace în adevăr i-a dat putinţa să facă mari transformări în viaţa şi organizarea României a fost dispoziţia ca decretele ce va da până la întrunirea noui Adunări, după propunerea Consiliului de Miniştri şi ascultând şi Consiliul de Stat, să aibă *putere de legi.* Cu alte vorbe

Domnul şi-a înscris *dreptul de a legifera* singur până ce se va întruni noul Parlament, căci deşi textul vorbeşte numai de Adunare dar desigur că se referea şi la Corpul ponderator fiindcă şi acesta făcea parte din Puterea legiuitoare după normele expuse.

După prima formă a Statutului, Domnul avea dreptul de a legifera numai până la întrunirea Parlamentului, deci o singură dată la punerea în aplicare a noui Constituţii; legile făcute în acest fel nu mai trebuiau însă supuse spre ratificare Corpurilor legiuitoare.

In forma Statutului, stabilită la Constantinopol, acest principiu a rămas neschimbat. S'a adăogat însă la art. III, care se ocupa de drepturile Domnului ca membru al Puterii legiuitoare, un aliniat în care se prevedea că dacă Guvernul ar fi nevoit să ia măsuri de urgenţă, care cer concursul Adunării elective şi al Senatului în timpul când ele nu sunt deschise, Ministerul este dator să supună acestor Adunări motivele care l'au determinat să ia asemenea măsuri şi rezultatele lor.

S'a dat astfel putinţa ca Puterea executivă să lucreze — am zice azi—pe cale de decrete—legi, cu condiţie să le supună spre ratificare Puterii legiuitoare la prima ei convocare, după ce s'a lucrat în acest chip.

Curtea Suzerană şi Puterile—probabil bine informate de ce se petrecuse aici—nu numai că au aprobat în totul dispoziţia coprinsă în forma primă a Statutului, pentru o singură dată, dar adăoga încă una în acelaş sens. Domnul putea, oridecâteori Parlamentul nu funcţiona, să lucreze cu decrete—legi cu condiţia însă de a-i fi ratificate de aceasta. Deci această dispoziţie care mărea şi mai mult puterea domnească nu se datoreşte lui şi nu se dovedeşte c'a cerut-o. Ea este rezultatul discuţiilor dela Constantinopol şi poate că au sugerat-o reprezentanţii Puterilor garante, care aveau tot interesul ca aici să fie ordine.

Toate celelalte dispoziţii din Convenţiunea dela Paris, care nu erau contrarii Statutului rămâneau în vigoare. Constituţia Statului şi principiile fundamentale de organizarea lui erau — deci — coprinse în amîndouă aceste acte. De aceea nu s'a vorbit, despre Puterea judecătorească şi cea executivă, aproape nimic în Statut, cum nu se vorbise nici în proectul de Constituţie

al lui Cuza din 1863. Aceste puteri rămâneau organizate după cele coprinse în Convenţia de la Paris.

* * *

Dacă se judecă inovaţiunile introduse prin Statut se vede că Vodă Cuza n'a modificat aşa de radical—cum se crede—principiile Convenţiei şi că sunt exagerate învinuirile c'ar fi urmărit domnie absolută.

In adevăr s'a creiat al doilea Corp legiuitor, Senatul, care e prezentat ca fiind la dispoziţia Domnului şi prin el s'ar înăbuşi voinţa poporului, întrucât el avea prioritate faţă de Adunarea legislativă.

Principiile referitoare la compoziţia lui, însă, la drepturile şi modul de funcţionare, nu difereau prea mult de cele privitoare la Comisia centrală şi în tot cazul erau în Convenţie.

Senatul avea Senatori de drept dar şi, după Convenţie, Mitropolitul şi Episcopii erau membrii de drept ai Adunării elective. Prin Statut se introduceau în Senat, în plus numai Primul Preşedinte al Casaţiei şi un general.

Jumătate din ceilalţi Senatori erau numiţi de Domn dintre foştii înalţi funcţionari sau persoane cu venit de cel puţin 800 galbeni.

Principiul numirii a jumătate era şi pentru Comisia Centrală. Fiecare Domn—acum după Unire acelaş—numea 4 din 8 pentru fiecare Principat, fie dintre membrii Adunării elective, fie dintre foştii înalţi funcţionari, după aprecierea sa.

Pentru cealaltă jumătate în Comisia centrală era principiul alegerii de către Adunări, dintre membrii lor.

In Senat şi această jumătate era formată tot prin numire de către Domn: deci, se va zice, o mare deosebire. In realitate însă diferenţa nu e aşa de mare. Numirea acestei jumătăţi nu se făcea de către Domn, după bunul lui plac de oriunde ci dintre 3 persoane, alese pentru fiecare judeţ de Consiliul judeţean, dintre membrii săi.

Consiliile judeţene erau alese—o spunea legea dela 31 Martie 1864—după regulele legei electorale pentru alegerea Adunării elective, care am arătat că era mai restrânsă decât pentru

consiliile comunale. Deci cei 3 aleşi de Consiliile judeţene erau aleşii poporului, în al 2-lea grad şi de acelaş, colegiu care alegea şi Adunarea; ei apăreau astfel ca şi când ar fi fost aleşi de această Adunare din sânul ei, cum făceà pentru Comisia centrală. Diferenţa era că nu se alegea numai câte unul de judeţ ci câte 3 dintre care alegea Domnul. Aci avea el un drept pe care nu'l avusese dar relativ destul de restrâns. Aceasta însă nu se poate spune că era o înăbuşire a voinţei poporului pentrucă pe oricare l'ar fi ales era tot un ales al poporului.

Preşedintele Senatului era de drept Mitropolitul dar tot aşa prevedea şi Convenţia pentru Adunarea electivă. Un Vice-Preşedinte şi biroul era ales de Senat ca şi în Convenţie pentru Adunare. Domnul avea în plus numai dreptul de a numi dintre Senatori un Vice-Preşedinie. De asemenea avea şi dreptul de a numi pe Preşedintele Adunării dar, şi după Convenţie, el nu era ales ci de drept.

Ca atribuţiuni *Senatul era*, ca şi Comisia Centrală, *păzitorul Constitúţiei*. Acea Comisie avea însă drepturi mai mari în ce priveşte şi controlul constituţionalităţii şi legiferarea obişnuită.

Am arătat că dacă se făcea un nou proect de lege definitiv de către Comisie, Adunările erau datoare să'l primească sau să'l respingă, fără de a-l mai putea amenda. Adoptarea unui proect de către Senat nu producea acelaş efect; Adunarea putea să-l respingă şi proectul era trimis la Consiliul de Stat. Respingerea unui proect votat de Adunare impunea iarăşi trimiterea la Consiliu. Diferenţa în favoarea Senatului, faţă de Adunare, era numai în privinţa sesiunei la care putea fi readus.

Senatul, nu putea opri, în niciun caz, o lege votată de Adunare, cum avea dreptul Comisia centrală pe motiv de neconstituţionalitate. Din contră, ori cât reprezenta el o contrabalansare a Adunării, legile trebuiau făcute prin participarea celor 3 organe: Adunare, Senat şi Domn.

Domnul, în interpretarea noastră, avea şi dreptul de a decreta regulamentele interioare ale ambelor Corpuri, dar prin aceasta se putea asigura bunul mers al lucrărilor, fără de a da însemnate puteri Domnului.

Deci, din aceste puncte de vedere, nu se poate spune că Domnul îşi asigurase puteri foarte mari, care i-ar fi permis să lu-

creze oricum. Chiar în Senat putea să n'aibă deseori majoritatea; o simplă deplasare de voturi dintre Senatorii de drept — chiar dacă toţi cei 32 numiţi de Domn ar fi aprobat propunerea Guvernului—şi majoritatea putea să-i fie ostilă.

Dacă totuşi oamenii, fie în Adunare, fie în Senat se vor fi dovedit servili, pentru asta nu poate fi criticat sistemul.

Nu trebue uitat—apoi—că toate acestea puteau fi modificate de Corpurile Legiuitoare; aşa prevedea întărirea Puterilor.

O singură mare putere consacra Statutul pentru Domn: de a legifera până la convocarea nouilor Adunări şi fără ratificarea acestora; dar acest drept îl avea pentru o singură perioadă, care nu era să fie prea lungă.

I se mai adăogase şi dreptul de a legifera între sesiuni, dar nu'l ceruse el; şi acest drept era subordonat ratificărei Parlamentului, care putea să-i fie refuzată; ca atare acest drept trebuia exercitat cu prudenţă şi e greu de admis că ar fi putut duce la abuzuri grave, la tiranie. De altfel se ştie că n'a abuzat, iar în curând chiar aleşii pe baza nouilor aşezăminte au început să facă greutăţi Domnului.

Prin urmare, judecata dreaptă cere să se recunoască că nu sunt întemeiate acuzaţiile contra lui Cuza şi Kogălniceanu c'ar fi vrut să întroneze absolutismul. Cuza n'a urmărit aceasta şi n'a fost un dictator, un tiran[1]). El a vrut să întocmească un sistem de guvernământ, care să-i îngădue să înlăture opoziţia privilegiaţilor, să aibă la conducere elemente pregătite şi să concentreze mai bine frânele guvernului, fără de a înăbuşi glasul maselor, pe care din contră le-a chemat, în chip raţional şi potrivit timpului, să participe la viaţa publică.

*
* *

Intemeiat pe drepturile coprinse în Statut Domnul a şi început să legifereze intens.

In curând a numit *Consiliul de Stat,* care era prezidat de

[1]) „Le 2 Mai -- spunea Vodă-Cuza într'o scrisoare dela 18 Aprilie 1872 către Petre Grădişteanu — a été à l'intérieur une révolution partant du trône, non pas dans le but d'augmenter le pouvoir du gouvernement et de favoriser les intérêts d'une dynastie mais avec le noble prograamme du Divan ad-hoc" (Hârtiile Rosetti) Cfr, şi Xenopol o c, I, p. 397.

Domn şi avea ca vice-preşedinte pe C. Bosianu, decanul Facultăţii de Drept din Bucureşti; el se compunea din încă alţi 9 membrii).

Acest consiliu avea *misiunea* să prepare proiectele de legi, să le revază uneori, cum am arătat, să le susţină în Adunările legiuitoare. El făcea şi regulamentele pentru punerea în aplicare a legilor.

Chiar când nu făcea el asemenea proiecte tot trebuia consultat.

Nu era obligatorie consultarea lui pentru budget, pentru diversele credite, pentru regularea socotelilor fiecărui exerciţiu, pentru fixarea contingentului anual al armatei şi chemarea sub drapel.

Consiliul de Stat avea şi *atribuţiuni contencioase*, date de legi în materii administrative.

Pentru a nu fi vre-o îndoială se prevedea că el n'are atribuţiuni legislative. Consiliul de Stat, în ordinea ierarhică a instituţiilor, era egal cu Curtea de conturi şi ambele veneau după Curtea de casaţie [2]. Membrii lui nu sunt inamovibili; li se cerea o deosebită capacitate şi o varietate de cunoştinţe teoretice şi practice. Această funcţiune era incompatibilă cu alte funcţiuni ori ocupaţii, afară de aceea de profesor la Facultatea de Drept dacă aveau 6 ani vechime; era desigur o dispoziţie pusă anume pentru Bosianu.

După numirea şi instalarea Consiliului i s'a dat ca misiune principală unificarea legislativă, care zăbovise peste 5 ani dela Unire şi în prim rând, în materie civilă, recomandându-i-se — cum se ştie — proectul codului civil italian şi proectul comisiei din 1862—1863.

Legiferarea începe intens la jumătatea lui August. Până atunci se iau diverse alte măsuri pentru noua organizare. Menţionăm, între altele, că la 4 Iulie — a doua zi deci după

---

[1]) Membrii numiţi în acest Consiliu au fost: C. Bosianu, vice-preşedinte, G. D. Vernescu, I. Voinescu, G. Apostoleanu, I. Strat. P. Poenaru, A. Creţescu, Gr. Bengescu, Papadopol-Calimach, Secretar general A. Vericeanu.

[2]) Salariile Consilierilor dela Casaţie erau de 3.700 lei lunar, mai mari decât ale miniştrilor, iar ale celor dela Conturi şi din Consiliul de Stat de 2.500 lei lunar, la Curtea de apel 2.400 lei.

promulgarea ultimei forme a Statutului— Ministrul Instrucției, poetul Bolintineanu, înființă și organiză, printr'un decret, Universitatea din București.

La 14 August 1864 apare, in fine, mult așteptata *legea rurală,* care turburase atâta vreme țara, care avea să libereze atâtea milioane de țărani și care — oricum ar fi privită — a însemnat mult în evoluția socială și economică a României.

La 6 și la 17 August se ocupă de *Curtea de Casație,* desființându-se secția III a reclamațiilor și stabilindu-se o nouă organizare.

La 1 Septembrie s'a promulgat *legea constrângerii corporale.*

La 30 Oct. s'a promulgat *codul penal,* iar la 2 Decembrie *codul de procedură penală.*

La 4 Decembrie s'a promulgat *codul civil.*

In 1864 s'a mai întocmit *legea asupra instrucțiunei,* care reglementa învățământul primar, secundar și superior pe baze cu totul noi. Tot din acest an este *legea de expropriere* pentru utilitate publică, *legea pentru advocați, legea pentru uniforma magistraților și advocaților, legea pentru Casa de depuneri. legea pentru admiterea și înaintarea în funcțiunile judecătorești*[1], *legea pentru organizarea muzeului de științe naturale și a celui de antichități, a conservatoriilor de muzică și declamație din București și Iași, a bibliotecilor publice, a diverselor școli, a camerilor de comerț și alte diverse legi și măsuri.*

In 1865 activitatea pentru noua organizare a Statului continuă. Astfel la 4 Iulie s'a promulgat *legea de organizare judecătorească,* Din aceasta relevăm împărțirea Curților, Tribunalelor și judecătoriilor în 2 clase, diferențiere făcută și ca salarii. Tribunalele comerciale aveau 2 judecători comercianți. Curțile de apel erau 4: București, Iași, Craiova, și Focșani.

In conformitate cu Convenția dela Paris se înscria în lege *principiul inamovibilității* pentru toți magistrații Curților și Tribunalelor dar nu-i declara ca atare ci rămânea să se facă prin legi speciale. Principiul și caracterul inamovibilității era foarte bine reglementat. Vârsta de scoatere la pensie, pentru toți, era de 70 de ani.

---

1) Demn de reținut că se cerea și pentru copiști 4 clase gimnaziale și, la nevoe 4 primare.

In Sept. 1865 s'a promulgat *codul de procedură* civilă iar la 1 Dec. s'a şi pus în aplicare *codul civil*, amânat — cum se cunoaşte — din cauza acestor din urmă 2 legi.

Cu chipul acesta s'a făcut unificarea legislativă pe terenul dreptului privat.

Ea s'a urmat şi în alte direcţii; de pildă pentru *biserică* s'a stabilit normele pentru numirea Mitropoliţilor şi Episcopilor, pentru înfiinţarea şi organizarea călugăriei.

S'au luat apoi măsuri pentru *armată* şi pentru imbunătăţirea stării financiare, organizând vămile, impozitele, administraţiile financiare, etc. De asemenea pentru căile de comunicaţie, poduri, cheiuri pe Dâmboviţa, concesii de căi ferate, organizarea corpului inginerilor, etc.

S'a preocupat de bunurile Statului în genere precum şi de serviciul sanitar.

Din activitatea desfăşurată, în interior, în aceşti 2 ani, se vede că n'a neglijat aproape nimic din ceiace era necesar pentru o bună organizare modernă a Statului.

Şi în acest timp a şi luptat pentru a îndepărta cât mai mult amestecul streinilor în trebile ţării, pentru a'şi afirma suveranitatea cu tărie faţă de toţi, de pildă în *materia capitulaţiior*; iar în relaţiile externe a năzuit totdeauna să-şi afirme drepturi cât mai apropiate de ale unui Stat independent, încheind convenţii, trimiţându-şi reprezentanţi, plănuind lovituri războinice în vederea întregirii neamului [1]) şi vorbind chiar Marelui Vizir cu o mândrie demnă de măreţia altor vremuri.

In tot timpul acestei domnii dar mai ales după lovitura de Stat se vădeşte o muncă uriaşă, o muncă istovitoare, izvorîtă din hotărârea de a realiza, cu orice preţ şi cu orice sacrificii, idealul: organizarea şi consolidarea noului Stat aşa ca nimeni să nu se mai gândească a'l desface, precum şi îndrumarea lui pe calea civilizaţiei.

Alături de Domn, factorul hotărîtor pentru lovitura de Stat şi urmările ei a fost desigur Kogălniceanu, una din cele mai strălucite personalităţi ale neamului nostru în a 2-a jumătate a sec. XIX.

---

1) Cfr. Marcu Al. Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii politice a României, 1930.

Nu se poate şti dacă fără îndemnurile şi fără energia acestuia s'ar fi făcut secularizarea şi lovitura de Stat. Cine poate spune care ar fi fost soarta ţărilor noastre, fără această minte luminată, faţă de îndârjirea luptelor politice şi de greutăţile din afară! Şi dacă Vodă Cuza nu l'ar fi îndepărtat, probabil că acea domnie ar fi avut alt sfârşit. Contemporanii se pare că nici nu socoteau vinovat pe Cuza de lovitura de Stat.

Kogălniceanu era autorul; el a rămas toată viaţa cu denumirea: *omul dela 2 Mai.* Pe el au vrut să'l dea afară din Constituanta dela 1866, deşi fusese îndepărtat de Cuza; lui îi reproşau, când şi când, cele săvârşite la acea dată, pe care au făcut-o să corespunză cu promulgarea la 1879 a legei pentru responsabilitatea ministerială. Probabil că din aceiaşi cauză nu i s'a dat, în timpul lui Vodă Carol, locul ce'l merita şi au recurs la el numai în momentele cele mai grele ca la Congresul dela Berlin.

* * *

Noua organizare înfăptuită în grabă, cu însufleţire şi înfrigurare, rămânea să'şi dea roadele încetul cu încetul. Autorii ei, în curând, au fost însă înlăturaţi. Nemulţumirile provocate, mai ales de legea rurală, greşelile Domnului, comise în deosebi după ce îndepărtase pe marele său sfetnic, au dus la „coaliţia monstruoasă" şi la detronare.

In seara de 10 Februarie 1866 pela ora 7 un băiat de prăvălie pătrunde până în Palat şi'l previne că, în acea noapte, va fi răsturnat. Vodă Cuza nu crede; vrea să dea un bacşiş drept mulţumire dar băiatul refuză banii. Impresionat întru câtva de acest gest dispune să se îndoiască gărzile, pe care le socotea devotate.

Pe la 4 noaptea conspiratorii pătrund în Palat şi'l silesc să semneze abdicarea — zice-se — pe spatele lat al unuia Stan Popescu, care mai târziu a fost directorul închisoarei din Ploeşti [1]) Domnul, îmbrăcat civil, este urcat într'o trăsură şi dus la casa lui Ciocârlan.

De aci trimite generalului N. Golescu, din Locotenenţa dom-

1) Aşa se spunea la Ploeşti, de cei care au cunoscut împrejurările.

nească, o scrisoare, plină de abnegaţie şi de înălţare sufletească, în care, fără recriminări, cere să fie lăsat a porni din ţară cât mai de grabă, arătând că este momentul aducerii unui prinţ strein, pentru a asigura viitorul României, că pentru această dorinţă a lucrat pururea şi, făgăduind solemn că nu va conteni un minut de a face tot ce va atârna dela el pentru aceasta, încheia cu vorbele: „să trăiască România“.

Peste o zi pleca din Bucureşti pe drumul Predealului, pe unde trecu hotarul Ţărei, pentru care numele său făcuse minuni şi pentru înălţarea şi fericirea căreia lucrase cu o neţărmurită dragoste [1].

Opera lui însă a rămas. Unirea, cu toate încercările din năuntru şi din afară, nu s'a desfăcut ci s'a închegat pe deplin. Prinţ străin a fost adus şi România a înflorit pe temeiul organizărei înfăptuită sub Cuza.

Cei ce au condus în urmă trebile Statului — unii chiar dintre cei cari l'au detronat — nu numai că au păstrat organizarea dar au complectat-o.

Chiar acolo, unde era învinuit şi el şi Kogălniceanu de greşeli ori de abuz, împrejurările posterioare au dovedit că în mare parte aceştia aveau dreptate. Dacă în Constituţia dela 1866 s'au redus drepturile Domnului, prevăzute în Statut, şi s'a lăsat toate libertăţile poporului, turburările şi agitaţiile politice din primii ani ai domniei Prinţului Carol, care au ameninţat chiar Unirea, care au creat mari dificultăţi în raporturile cu străinătatea, care au adus pe Domn în situaţia de a abdica la 1870 precum şi în genere toată viaţa politică sbuciumată şi desordonată până foarte târziu au probat că nu eram pregătiţi pentru un regim prea liberal şi că Vodă Cuza şi Kogălniceanu văzuseră bine şi cunoscuseră poporul când, în Statut, au prevăzut o putere mai mare pentru Domn în conducerea Statului.

Independent de aceasta, organizarea stabilită sub Cuza a rămas până aproape de zilele noastre şi în unele privinţi trăim şi astăzi pe baza aceloraşi norme.

Codurile civil, penal, ne guvernează şi azi. Codul comercial a rămas până la 1887. Procedura civilă s'a modificat deabia la 1900.

---

1) Xenopol D. A. o. c. II. pag. 77 şi urm.

Legea Curţii de Casaţie a rămas aproape neatinsă până la 1905, iar legea de organizare judecătorească până la 1890. Dar şi astăzi aceste legi au nu numai aceleaşi principii dar au cele mai multe texte identice.

Invăţământul a rămas organizat pe baza legii dela 1864 până la 1898.

Biserica de asemenea a fost guvernată până după 1890 de egile de sub Cuza.

Presa este şi azi aproape în totul sub regimul legii dela 1862.

Organizarea administrativă a rămas condusă de legile comunală şi judeţeană din 1864 până la 1907. Deasemenea legile de organizare financiară, legea comptabilităţii publice au trăit multă vreme iar modificările introduse coprind încă multe părţi din cele rânduite la 1864.

Şi această constatare poate fi făcută aproape pentru toate aspectele organizaţiei Statului.

Statul român s'a consolidat, s'a desvoltat, a propăşit pe bazele organizărei făcută sub Vodă Cuza, care — am putea spune — a rămas aproape în întregime până pe la sfârşitul sec. XIX şi care şi azi stă, în cea mai mare parte, la temelia lui.

Incadrarea Statului român în formele de viaţă europeană, încadrare şi adaptare începută cu câte-va decenii mai înainte s'a făcut aproape deplin prin acea organizare care reprezintă, din acest punct de vedere, cea mai importantă etapă în evoluţia noastră.

De aceea, organizarea actuală nu va putea fi bine înţeleasă decât în strânsă legătură cu ceiace s'a făcut atunci şi cu împrejurările în care s'a făcut.

Cunoaşterea acestei organizări — de care ne-am ocupat aci în trăsături generale — se impune, chiar numai din acest punct de vedere, tuturor celor care vor să priceapă evoluţia acestui popor şi mai ales celor ce vor să'l conducă.

GEORGE MARINESCU

DESVOLTAREA CULTURALĂ

ÎNTRE 1848 şi 1866

Desvoltarea culturală a Românilor e destul de tânără, — căci ce însemnează o mişcare de forţe reduse, care începe aşa de timid în sec. al XVI-lea şi continuă, înăbuşită, când de slavonism, când de grecism, când de frământări politice care i-au produs devieri şi sincope apreciabile până la jumătatea veacului al XIX-lea?

Manifestările culturii româneşti îmi fac impresia unui şuvoi de munte, care apare la suprafaţă ici; se pierde dincolo sub muşchi şi stânci; apare mai târziu tumultuos şi tocmai departe, la câmpie se clarifică, după ce de multe ori a urcat şi a scoborît Carpaţii, această creastă a Românismului.

In secolul al XVI-lea, începe în Ardeal sub formă religioasă; în veacul al XVII-lea isbucneşte în principate sub forme mai variate, culminând cu operile cronicarilor şi marilor Mitropoliţi.

In secolul al 18-lea se ridică din nou Ardealul prin şcoala ardeleană de la sfârşitul epocii. Acest secol, pentru principate a fost o *boală gravă*, spunea Pompiliu Eliade, fiindcă zăceau sub apăsarea grecismului. La începutul secolului al XIX-lea, ideile de romanitate ce se deşteptaseră în Ardeal trec din nou munţii şi încălzesc vieaţa principatelor.

După 1821 şi 1829 ele îşi încep croiala definitivă a vieţii româneşti integrale, care s'a intensificat mereu până în secolul XX-lea *„limanul mântuirii"*...... *„Secolul al 19* le-a *a fost o lungă convalescenţă"* spunea tot Pompiliu Eliade.

In convalescență repari, asimilezi și revii la normal.

Aveam multe de reparat din trecut: drojdia unor împrumuturi silnice de natură politică și culturală; o mentalitate care ne deviase de la mersul normal al sufletului românesc.

S'a reparat ceva până la 1848, sub noua înfățișare a occidentalizării franțuzești, în care găsisem însfârșit firul conducător de continuitate latină, rupt odată cu vitregia trecutului.

Aveam răfueli mari în orient și aveam de clădit ceva nou: peste Carpați era răfuiala cu Ungurii; în țară cu Rușii, iar la sud mai modești, mulțumindu-se numai cu bani, stăteau Turcii.

La 1848 se câștiga o isbândă mare de afirmare românească, căci nu mai târziu de 11 ani se făcea unirea, și după 7, așezarea definitivă a României moderne. Urmăriți, deci mișcarea din veacul al 19 lea!

De la 1821 la 1848 — 27 de ani.

De la 1848 — 59 — 11 ani.

De la 59 — 66 — 7 ani.

E mersul vertiginos al vieții ce pulsează necontenit; *convalescența* care merge spre sănătate, într'un organism reînviat.

Intre 48 și 66 e timpul cel mai frământat, fiindcă în el se încrucișează atâtea idei, atâta trecut și viitor, încât cu greu se poate desluși câteva puncte de reper care să-l caracterizeze, mai adânc.

Politicește se poate reduce la ideia de unire și creația statului constituțional; dar din punct de vedere cultural, varietatea e infinită.

Asupra acestei epoci s'a scris mult și multe!

A fost calul de bătaie al istoricilor, literaților, sociologilor etc.

Unii au văzut în aceste vremuri începuturile unei vieți fericite pentru Români; alții un dezastru politic și moral. . . . . .;

Conservatori și liberali!

Cum în *dreptatea relativă* de pe pământ, balanța atârnă de cele mai multe ori de ambele părți, însă cu aspecte și talere, deosebite, trebuie să dăm oarecare dreptate amândoror taberele.

1848 și anii din vecinătatea lui, au fost o epoca de mare și real folos pentru Români, fiindcă au rupt cu o mulțime de idei învechite și au pus în circulație unele pe care se va clădi România viitoare. Privit însă din alt unghiu; graba de a împămân-

teni unele forme de civilizaţie străină, a produs în mod revoluţionar un progres, care ar fi fost stabilit mai solid şi ar fi înfruntat cu mai multă demnitate vremile noi, ce ne aşteptau în pragul veacului al XX-lea.

Dacă s'ar putea opri mersul evenimentelor de anumiţi oameni, negreşit că judecata ar fi mai uşor de dat asupra trecutului, dar de cele mai multe ori, fatalitatea vieţii sociale face ca evenimentele să târască pe oameni, ca un torent; să-i *scoată la iveală* dacă reuşesc să găsească formula vremii — sau, — negăsind-o, să-i afunde în uitare.

Şi evenimentele se grăbiau în vremea aceea! prezentau un aspect cu totul nou din *punctul de vedere al legăturilor dintre Românii din toate provincile.*

Revoluţia din 48 a strâns pentru prima oară rândurile, De unde până acum mişcările culturale treceau când de oparte când de alta a munţilor, acum schimbul de idei — chiar când nu erau la unison — se întinsese pe tot pământul românesc:

Muntenii refugiaţi au poposit în Ardeal, Bălcescu a stat multă vreme acolo ca şi Russo, care a auzit chiar faimosul discurs al lui Bărnuţiu.

In Bucovina, ospitalitatea Hurmuzăcheştilor adunase şi pe Ardeleni, împreună cu cei din principate şi din Basarabia.

D-l Iorga caracterizează frumos aceste timpuri de mare interes pentru desvoltarea culturală de mai târziu.

„Zile de împărtăşire spirituală între tinerii tuturor provinciilor româneşti, sburătăciţi de o revoluţie grozavă, lacomă de jertfe, dar nu fără urmări mântuitoare"

E interesant cum povesteşte Gh. Sion în memoriile sale — şi s'au scris multe memorii în acel timp — momentele de înălţător entuziasm pe care le-a trăit în Ardeal, după ce revoluţia moldovenă fusese înăbuşită la 30 Martie. (Vezi Memorii de Gh. Sion).

Pe acestă bază nouă se clădeşte după 1848 toată mişcarea culturală despre care vorbim azi.

Dacă mai târziu s'au iscat neînţelegeri între Ardeleni şi cei din principate — au fost teorii duşmănoase, numai în aparenţă dar erau în fondul lor pornite din acelaş ideal: conservarea cât mai aproape a sufletului românesc de isvorul lui etnic.

Au plecat luptătorii în toate părţile Europei, goniţi de noua stare politică.

Programul lor a fost o propagandă din cele mai intense pentru recunoaşterea drepturilor româneşti.

La Paris apăru la 1849 ziarul *România viitoare* şi alături de el alte publicaţii, ale acestor spirite „neastâmpărate"

Ideile paşoptiştilor se pot restrânge într'o formulă lapidară, pe care însuşi Bălcescu o dă într'un articol; *Conştiinţa naţională se creiază pe cultura naţională.*

Acest plan îl vor pune în aplicare imediat ce se vor întoarce la căminurile lor **prin şcoală**. Chiar înainte de a-se întoarce emigranţii, Domnitorul Ştirbei la 1850 reformează şcolile introducând limba română ca limbă de predare şi înlăturând atsfel *limba franceză* care dominase până acum. Istoria ţării ocupă un loc de frunte în noile programe, alături de limba latină. — Odată cu reforma şcolară, se începe publicarea de manuale didactice, care întreţine această nouă preocupare culturală. In Moldova, *Academia Mihăileană* se desvoltă puternic pe urmele creiate de indepedenţa unui Kogălniceanu, ca apoi să devie universitate sub Cuza. — In Bucureşti colegiul Sf. Sava la 1864 se transformă tot în universitate. Alături de şcoală se desvoltă *presa.* Presa e pornită din ambitia omului politic de a face cunoscut tuturor, ideile lui în răstimpul de 24 de ore, câteodată şi cu ediţie specială!

La mişcarea cunoscută a lui Eliade şi Asachi, se adaugă acum munca rândunelelor întoarse la cuib din care unii începuseră ziaristica înainte de 48 cu *Propăşirea* şi *Dacia literară.*

Pe la 1850 în Iaşi apare *Zimbrul* la care colaborează Români din toate părţile. — Alecsandri cu *România literară* din 1855 ridică un nou drapel ziaristic.

In Ardeal *Foaia* lui Barit, în Cernăuţi *Bucovina* lui Hurmuzachi şi pe lângă ele multe şi mărunte foi marchează începutul vremurilor nouă de libertate, contra cărora nu mai poate lupta nici despotismul ungar nici politica de peste Prut. Graţie acestei prese, se formează o opinie publică condusă de o preocupare culturală mult maiintensă.

E interesant să ne oprim puţin asupra unei foi literare care a avut mare înrâurire asupra curentelor ideologice ce stăpânesc

epoca despre care vorbim: e *România literară* din Iaşi sub conducerea lui Vasile Alecsandri.

Valoarea acestei reviste stă în primul rând în tradiţia pe care vrea s'o păstreze, continuând programul *Daciei literare* şi al *Propăşirei*.

La această nouă direcţie se aliază şi Kogălniceanu Negruzzi şi prietenul bun al lui Alecsandri, Alecu Russo. —Bucovineni, Basarabeni, Munteni toţi, toţi dau concursul aceluia care stăpânea oare cum mişcarea literară a epocii cu variata şi multipla sa producţie.

In epoca Unirii numărul ziarelor şi revistelor se înmulţesc şi în Muntenia ceea ce arată că acest gen a prins rădăcini trainice. Graţie presei în primul rând — realizările politice se petrec aşade repede.

Foile vremei nu vor fi corespuns idealului ziaristic, vor fi fost un amestec de politică şi literatură de multe ori presă revolver dar nu li se poate contesta vederile aproape unanime pentru marile probleme ale neamului spre care converg toate: unirea, libertatea, constituţia. Valoarea ei se îndoeşte prin faptul că personalităţile conducătoare, neprecupeţindu-şi teoriile şi-au pus tot sufletul pentru creiarea noilor stări de lucruri în principate. Presa se completează în aceasta epocă cu o nouă tribună, aceasta ce e drept mai literară, *teatrul*.

Literatura dramatică are în organismul său elementele asemănătoare cu presa, dacă facem abstracţie de interesul său poetic. Ea se adresează publicului. Nu putem înţelege o piesă jucată într'o sală goală, fiindcă prin esenţă e *gen social*. Poate de aceea mai mult ca în orice specie literară, *tendenţa* poate să dea o valoare unor piese de teatru, mai ales *comediilor* şi chiar unor drame abil construite ca cele, ale lui *Dumas fils*. Fără să vrea, dramaturgul face operă de propagandă în cuprinsul unei săli cu câteva mii de persoane.

Azi de ex: ce propagandă mai înveninată contra organizaţiunii sociale actuale, sau a unor idei asupra trecutului cu care omenirea s'a hrănit de veacuri, decât teatrul lui Bernard Schaw?

Până acolo merge captivarea publicului, încât îl consideră ca cel mai mare poet dramatic al vremii, deşi teatrul lui Schaw e atât de depărtat de ceea ce *însemnează adevărata poezie dramatică*.

Cam aşa înţelegeau teatrul Alecsandri, prietenii lui, şi publicul. Sunt stări sufleteşti care se repetă.

Teatrul românesc în vremea frământărilor politice după ce trupele străine fusese înlocuite cu cele româneşti se clătina şi el ca un biet chiriaş neocrotit de legea chiriilor. Când se înfiinţa la Iaşi, când la Bucureşti, când începea la Craiova. Sub Grigore Ghica în 1851 teatrul se consolidează mai temeinic. Numele lui *Matei Millo* şi al lui *Costache Caragiale* sunt în fruntea noii organizări teatrale, după 1848 în Iaşi şi Bucureşti.

Bineînţeles că o mare parte din repertoriu consta din traducerile unor piese după moda vremii care le văzuseră jucate de trupele străine, sau pe care le cunoscuse refugiaţii pe scenele din apus; dar mai târziu, scena românească e acaparată de piesele lui Alecsandri care se joacă cu un succes remarcabil: e vorba de teatrul lui Alecsandri din prima sa manieră.

Şi ce plăcea mai mult publicului românesc de pe vremuri?

Critica societăţii. — Erau aplaudate: *Cântecele* comice monologe unde Alecsandri punea pe scenă cu destulă veracitate, tipur ca: *Herşcu Boccegiul, Soldan viteazul, Mama Angheluşa doftoroaia, Vivandiera, Surugiul.* — sau renumitul *Barbul Lăutarul*, parcă cel mai bine prins din toate. — In acest personagiu a închegat Alecsandri o ideie: *duioşia* ce se revarsă în sufletul oricărui dintre noi, când ne dăm seama că aşa de repede trece timpul peste iluziile noastre, peste plăcerile de odinioară!

Versurile aşa de simple, pe care le spune Barbu la sfârşit:

> Dragi, boieri de lumea nouă,
> Ziua bună vă zic vouă
> Eu mă duc, mă prăpădesc
> Ca un cântec bătrânesc!

cuprind în ele mult adevăr şi multă lume am văzut, rămânînd cu ochii pierduţi în vag, când răsunau aproape tragic pe buzele unuia din interpreţi mari ai acestui monolog: *Anestin*.

Celelalte au murit din cauza legăturii prea strânse cu epoca. Legate adânc de moravurile societăţi aceleia, au dispărut odată cu ea. Alecsandri se ridică şi la compoziţii mai lungi, mai pretenţioase: *comediile*, dar cu mai puţină originalitate căci făcuse multe împrumuturi din teatrul francez.

D-l profesor Drouhet a descoperit cu multă competenţă felul cum Alecsandri a localizat multe din repertoriul francez.

In aceste producţii, inferioare ca originalitate şi ca artă, găsim documente preţioase de natură *socială*. Aproape nu a existat chestiune politică, de interes literar sau de modă să nu fi trecut-o pe scenă:

Coana Chiriţa e toată franţuzomania epocii şi moravurile ridicule ale provincialei în care se deşteaptă gustul vieţii de capitală.

Galuscus din *„Rusaliile“* e latinizatorul limbii. *Răsvrătescu* e demagogul înfumurat.

In *Cinel-cinel* de la 1858, într'un decor ţărănesc amestecat cu viaţa boerească, propagă fericirea *unirii* făcând pe un moldovean ghiduş şi deştept să se însoare c'o munteancă.

Se găseşte în comediile lui Alecsandri o nesiguranţă în ceeace admiră azi şi critică mâine, căci odată îl vedem criticând trecutul şi admirând prezentul, altădată făcând contrariul; sau punând faţă în faţă calităţile şi defectele aceleiaşi generaţii cum a făcut în comedia mai desvoltată: *Boeri şi ciocoi*: unde şi antipaticul *Hârzobeanu* e pus alături de simpaticul *Stâlpeanu*, amândoi boeri — bătrâni, — şi *Radu*, *„bonjuristul“* admirat faţă cu *Lipicescu* tot tânăr, dar excroc. D-l Brăileanu l-a considerat pe Alecsandri ca *junimist — paşoptist* tocmai din cauza acestui amestec de tendinţă.

Era natural ca scriitorul sentimental să fie impresionat rând pe rând, de diferite aspecte pe care le luau moravurile în lupta lor de întâietate şi ceea ce azi admira, mâine să batjocorească când devenea ridicul.

Tocmai această intelectualizare a *artei,* care se ţine de coti-turile prezentului a făcut ca teatrul lui Alecsandri dinainte de 70 să fie uitat azi, ca *operă de artă,* dar să fie şi mai mult cercetat de sociologul care *vrea să vadă culoarea vremii.*

Teatrul românesc după Unire, rămâne tot sub dominaţia lui Alecsandri, care se adaptează uşor noilor transformări, schimbându-şi personagiile şi punând pe scenă tipurile ce se ivesc în organizaţia ţărilor.

Bolintineanu şi cu *Depărăţeanu* mai introduc pe lângă teatrul comic şi tendenţios al lui Alecsandri, *drama istorică,* produsă de influenţa romantismului la modă.

Criza teatrului însă e mare din cauza greutăților financiare și a gustului public, care nu era încă destul de cultivat. Încă nu se împământenise ideia, că cultura unui popor nu se face cu excedente financiare în casa teatrului sau a Ministerului de Instrucțiune publice, ci cu *excedente sufletești* care se apreciază — nu așa de repede, e drept — dar sunt mai durabile.

Tocmai la 1877 I. Ghica a făcut legea de organizare care a pus teatrul național pe baza unei instituții de cultură mai modernizată.

In Ardeal după 1848, din tot entuziasmul de atunci, multe lucruri se uitaseră, mulți Ardeleni trecuseră în principate și aci începuseră lupte și discuții înverșunate pe chestiuni de filologie.

Dar odată cu domnia lui Cuza Vodă, și cu slăbirea ideii de stat austriac prin deșteptarea iridentelor naționale, Ardealul și Bucovina reînviază. Sub egida bisericii, se întemeiază. *Asociațiunea transilvană pentru cultura poporului român*, în 1861 — la care se aliază repede Bucovineni și cei din principate.

Semnalul acesta, încurajat de presa locală în frunte cu *Transilvania*, repede avu răsunet și alte asociații se înființează cu scopul de a creia școli în care să se dea învățătură fiilor de români.

Bucovina, mai în contact cu Moldova, leagănul vestitei familii Hurmuzache, se redeșteaptă după unire și se institue aci o mare propagandă culturală prin *Foaia societății pentru literatura și cultura română în Bucovina.* La teatrul din Cernăuți avea succes mare trupa românească Tardini, bineînțeles tot cu repertoriul lui Alecsandri.

Numai Basarabia stătea mai retrasă de mișcarea înviorătoare. Dar dacă în mijlocul ei, românismul cultural era înăbușit, ea își trimetea pe fiii săi în principate. Un Stamate, un Russo, un Donici, Alex-Hasdeu și fiul său Barbu reprezentau un câștig însemnat în ziaristica și literatura principatelor.

In *mod rezumativ* am arătat până acum unele din fațetele cu care se prezenta cultura românească până la 1866.

Era peste tot o viață care palpita în lumina unei epoci ce fusese bine închegată și din care România viitoare își va trage multe din rațiunile sale de durată.

Trebue să ne ocupăm mai de aproape de ideile și tendințele

care se sbat în literatura vremii, căci literatura e o oglindă mai fidelă a mediului cultural şi mai ales în această epocă! Niciodată în viaţa românească nu a fost literatura mai legată de politica şi moravurile timpului ca acum.

S'a constatat că între Moldova şi Muntenia, directoarele spiritului românesc a fost o deosebire. Moldova a fost mai mult aplecată spre teoretizare, spre literatură pe când Muntenia spre o directivă mai practică: *politica.* Heliade a început prin a fi literat şi apoi a devenit om politic — Bălcescu e om politic — şi istoric. In Moldova Alecsandri începe prin a fi om politic şi la sfârşitul vieţei se închină literaturii — Russo e teoretician — Negruzzi stă departe de politica revoluţionară — singur Kogălniceanu va sfârşi prin a fi reprezentantul politic de cea mai mare valoare al Romănismului.

Literatura se pune în slujba naţionalismului.

Aşa se înţelegea literatura atunci: *tribuna aspiraţiilor politice: Răsunetul* lui Mureşeanu — Satirele politice ale lui Alexandrescu — Căntarea României a lui Russo — Deşteptarea României, Hora Unirii şi atâtea poezii ale lui Alecsandri — etc.

Această preocupare măruntă de mişcările politice ale timpului a adus în mare parte inferioritatea ei. De ce politica nimiceşte literatura? Findcă faptul politic e mărginit în timp, pe când arta trebue să devie eternă.

Musset avea dreptate când scria:

L'homme n'écrit rien sur le sable
A l'heure où passe l'aquilon

Cine ar fi crezut că *Deşteaptă-te române,* pentru care acum douăzeci de ani erau arestaţi studenţii români la Braşov, azi va rămâne un cântec şi o poezie prăfuită?

2) *De la viaţa politică, literatura* se îndreaptă spre moravurile societăţii. Am văzut cum teatrul lui Alecsandri a devenit oglinda moravurilor contimporane care se occidentalizau în mod brusc, ceea ce aducea după sine tot ridicolul *golului* făcut între o stare veche şi alta nouă:

Şi ca *Alecsandri, Negruzzi şi atâţi alţii.*

3) Occidentalizarea politică şi socială merge mână în mână şi cu *occidentalizarea literară.*

Gr. Alexandrescu fusese atras în special de clasicismul francez, adus aci de spiritul tradiţionalist al emigranţilor francezi — dar Românii noştri, *spiritele neastâmpărate* — când s'au întors pe la 1851 au importat *romantismul francez.*

Deşi romantismul se consideră căzut odată cu insuccesul *Burgravilor* lui Hugo la 1843, totuşi pătrunde la noi ca razele unui apus întârziat.

Lirismul e în floare: de la dulcegile elegii şi cântătoarele ode ale lui Alecsaandri; de la Reveriile, Florile Bosforului lui Bolintineanu, până le satirele amare şi nesărate ale lui Orăşanu.

Romantismul îşi fixa o parte din materialul de inspiraţie în *subiectele istorice:* învierea trecutului, culoarea locală. Sub această formă se propagă şi la noi în legendele şi dramele istorice ale lui Bolintineanu; în nuvela istorică începută cu succes de Negruzzi la 1840 cu Alex. Lăpuşneanu şi continuată de Odobescu după 1850 cu Doamna Chiajna şi Mihnea cel rău.

Toată mişcarea istorică: colecţia cronicelor tipărite de Kogălniceanu, istoria lui Bălcescu, Magazinul istoric, urmează acest curent nou.

In timpul lui Cuza în special, sub influenţa romantismului, se desvoltă şi romanul cu *Manoil* şi *Elena* lui Bolintineanu, nişte povestiri destul de searbede, care amintesc pe Werter sau Dama cu camelii. Mai ales Manoil e tipul eroului fatal romantic: alergând din iubire, în iubire; blazat, în situaţii neverosimile.

Singur Filimon cu romanul său *Ciocoii vechi şi noi* se desface de sub influenţa romantică şi creează un roman plin de realism în care pune faţă în faţă două categorii sociale cu amănunte şi intrigă destul de interesante.

4. In aureola strălucită a mişcării romantice, în cultura literară a vremii se produce şi înflorirea puternică a *curentului poporan.*

Această atenţie deosebită pentru sufletul ţărănesc destul de timidă la începutul veacului, câştigă un teren nemărginit după 1850.

Poporanismul mai întâi literar, apoi social va *deveni făgaşul vieţei româneşti ce se va desfăşura* mai departe cu coloratura eminesciană, ca să ajungă atotstăpânitor în veacul al XX-lea.

Kogălniceanu şi Russo au fost teoreticianii curentului, Alecsandri artistul.

Ce vedeau ei în poponarism? Vedeau *refugiul sufletelor*

otrăvite de mania streinismului care ne înăbuşia de atâta vreme originalitatea noastră.

Iată pe Russo în ce termeni admiră poezia poporană în România literară, după cum mai înainte Kogălniceanu făcuse acelaş lucru în *Dacia literară*; — zicea:

„Privind babilonia lingvistică din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitorul nostru literar si mă mângâi numai cu credinţa că acest viitor îşi va găsi loc de scăpare în poezia populară", şi sfârşia articolul exclamând:

„Fie forma versurilor defectuoasă, ele îmi par mie poleite cu razele geniului. Privighetoarea nu e frumoasă, dar cântecul ei este din rai".

Următor acestui curent, Kogălniceanu luptă din răsputeri contra traducerilor pe care nu le socoteşte alcătuitoare de literatură.

Vasile Alecsandri la 1852 publică prima colecţie de poezii poporane, *Doinele şi baladele* sale, care cunosc un succes măreţ.

Nici una din mişcările literare nu au avut o repercusiune mai mare în atmosfera noastră culturală ca această întoarcere spre popor. Prin orientarea nouă se punea capăt cosmopolitismului literar şi în acelaş timp *se loveau exagerările latiniştilor* care ameninţau desvoltarea naturală a limbii române cu teoriile lor filologice.

5. Nouii latinişti, erau urmaşii marei direcţiuni de la Blaj din veacul al XVIII-lea cari voiau cu tot dinadinsul în elanul lor *romanic* să transforme limba şi ortografia românească într'un tipar cât mai aproape de l. latină. Luptase contra lor Eliade şi Negruzzi, dar curentul se deslănţuise mai ales în urma entuziasmului ce stârnise eroismul Ardealului în mişcarea de la 1848.

Atacurile politicoase ale lui Kogălniceanu, sunt duse cu îndârjire de Russo şi Alecsandri. De partea cealaltă stăteau personalităţi însemnate ca: *Timotei Cipariu, Arune Pumnul, Laurian*, etc., unii din ei pătrunzând în Academie şi ajungând cu teoriile lor, până la ambiţia de a lucra Dicţionarul limbii române după măsura *filologiei latinizante.*

Negreşit că faţă de aceşti luptători ferventi, care posedau cunoştiinţe ştiinţifice în materie de lingvistică, superioare celor din principate *în momentul acela* — numai descoperirea fer-

mecătoarei limbi din poezia poporană, putea să pună o piedică de bun simţ şi estetism care a cucerit repede opinia publică.

In definitiv aceste discuţiuni se reduceau la *o problemă de limbă şi ortografie.*

Latiniştii ardeleni voiau să curăţească limba literară de toate cuvintele provenite din alte limbi decât cea latină.

În ortografie să se păstreze formele cuvintelor cât mai aproape de tipul latin: *etimologismul.*

Aşa credeau ei că se poate dovedi origina noastră.

Cu un simţ al realităţii, mai just, cei din principate arătau că evoluţia unei limbi este ceva natural şi limba *vorbită de popor* trebue să fie îndreptarul limbii literare, *nu* limba făurită de învăţaţi în bibliotecile lor. Iar în privinţa ortografiei erau pentru o scriere cât mai simplă, *fonetică.*

Lupta aceasta îndârjită se va termina după 1880, când personalităţi ca Odobescu, Maiorescu şi Hăşdeu vor pune studiul limbei române pe bazele unei filologii ştiinţifice, nu sentimentale şi când curentul latinist se poate considera ca definitiv învins. Dar această fază a luptelor filologice trece în epoca următoare după 1866.

Din această neasemuit de mare varietate a directivelor culturii româneşti dintre 48 şi 66, epocă care marchează în primul rând asimilarea culturii apusene şi începutul de originalitate românesc, ne întrebăm, ce opere pot rămâne ca elemente desăvârşite, în care sufletul românesc s'a concretizat cu trăsături de durabilitate?

Natural că în primul rând sunt marele opere *politice*: revoluţia, unirea şi alegerea domnului strein, fapte care au arătat simţul politic al generaţiunii conducătoare.

Aceste fapte au avut drept efect naşterea unei însemnate producţiuni literare de natură oratorică.

Unele din capod'operile oratoriei româneşti apar acum. Un *Bărnuţ* care înflăcărează inimile Românilor strânşi pe câmpia Blajului la 3 Mai 1848, un *Barbu Catargiu*, un *Vasile Boerescu*, în timpul unirii, un *Brătianu, Rosseti*, un *Kogălniceanu*, sunt nume ce rămân pururea legate de tribuna noastră politică.

Bineînţeles că nu toate discursurile pronunţate atunci pot trece drept opere de o valoare eternă, căci multe sunt legate

prea strâns de mişcarea politică măruntă a luptelor de partide, dar rămân totuşi două care oricând pot fi citite cu acelaş interes ca în momentul pronunţării lor, fiindcă *elanul lor* e pornit din strigătul umanităţii întregi în mersul ei spre progres — nu numai al Românilor.

E discursul lui Bărnuţ de la 1848. Niciodată nu s'a auzit tunând mai puternic conştiinţa unui neam întreg, în lupta lui de desrobire de sub apăsarea nedreaptă şi nenorocită a unui popor strein. *Simţul de libertate*, niciodată n'a izbucnit mai pătimaş ca din acest discurs; *simţul de libertate* al omenirii întregi, poporul român devenind astfel prototipul acelui măreţ avânt desrobitor! O fi lung acest discurs, îi lipseşte proporţia — recunoaştem, — dar nervul *oratoric* din el e o podoabă a literaturii române.

Aşa fraţilor! Aduceţi-vă aminte atunci că vor striga din mormânt străbunii noştri: „Fiilor! Şi noi am fost nu odată în împrejurări grele, cum sunteţi voi astăzi; şi noi am fost înconjuraţi de inimici în pământul nostru, cum sunteţi voi astăzi; de multe ori am suferit chiar şi mai rele decât voi; fost-am cu Goţii, dar nu ne-am făcut Goţi; fost-am cu Hunii, dar nu ne-am făcut Huni; fost-am cu Avarii, şi nu ne-am făcut Avari; fost-am cu Bulgarii şi nu ne-am bulgărit; cu Ruşii şi nu ne-am rusit; cu Ungurii şi nu ne-am ungurit; cu Saşii şi nu ne-am nemţit; ci ne-am luptat ca Români, pentru pămîntul şi numele nostru, ca să vi-l lăsăm vouă dimpreună cu limba noastră, cea dulce ca sub cerul care s'a născut. Nu vă nemţiţi, nu vă rusiţi, nu vă unguriţi nici voi; rămâneţi credincioşi numelui şi limbii noastre; apăraţi-vă ca fraţii cu puteri unite în pace şi în războiu. Vedeţi cum ne-am luptat noi pentru limba şi romanitatea noastră; luptaţi-vă şi voi şi le apăraţi ca lumina ochilor voştri, până ce se va restaura Capitoliul şi va trimete la voi senatul şi poporul Roman pe Traian cu legiunile peste Dunăre, ca să vă încoroneze cu laurul nemuririi pentru constanţa şi bărbăţia voastră!"

E apoi discursul lui Kogălniceanu dela 1862, pentru *împroprietărirea ţăranilor.*

Deşi chestiunea era locală, românească, totuşi cine va citi acest discurs, oricând, va găsi în el cea mai aprigă protestare contra *inegalităţii* dintre *clasele sociale* şi entuziasmul cel mai arzător pentru *susţinerea democratismului.*

Sunt acestea elemente de viaţă, din care cultura universală şi-a făcut un crez — şi care au fost întrupate în sufletul şi în fapta unui român.

Dar indiferent de idei și tendințe, acest discurs e un model de compoziție și alcătuire oratorică.

In prima parte: documentarea cea mai perfectă a chestiunii pe care o susține. Informațiuni din toată mișcarea socială europeană și din evoluția claselor sociale la noi, pricepute cu o adâncime care face onoare oricărui sociolog — și apoi în partea finală, unde maestrul tribunei sfredelește sufletele parlamentarilor neconvinși, cu arta unui desăvârșit psicholog.

O! Dacă Dumnezeu și-ar face milă cu această țară și ar îmblânzi inimile cele împietrite!

O! de ce nu am elocvența trebuitoare pentru ca glasul meu să poată triumfà de ideile egoiste, de fricile neîntemeiate, de interesele meschine, și așà să isbutim ca această mare și națională chestiune să se hotărască, nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tururor, prin *unanimitatea Parlamentului român.* De s'ar face aceasta, ce mare și frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate și inteligente ale țării, ce renume pentru Adunarea Legislativă, și cât de sus am ridicà națiunea noastră în ochii Europei!

Și din contră, ce rușine, ce decadență pentru noi, când am dovedi străinilor că nu avem putință de a fi, de a ne ridicà la înălțimea misiunei noastre, că în mâinile noastre erà să întărim România, și că noi am îngropat-o de vie; căci nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită va fi și țara noastră și moartă va fi România, când în o asemenea chestie, noi legiuitorii ei am da pilda strâmbătății și a nelegiuirii.

Și să nu credem, Domnilor, că prin un vot al nostru am înecat pentru veci votul țăranilor.

Nu, Domnilor, dreptatea nu piere; ca trupul lui Christos ea se poate îngropà, dar tocmai ca și Christos-Dumnezeu ea va reînvià!

In afară de oratorie, care devine cea mai reprezentativă specie a literaturii din această vreme, știința românească începe să se afirme — mai întâi *Filologia și istoria* ardelenilor, cari cu toate exagerările lor, au avut reprezentanți ca *Timotei Cipariu,* o valoare incontestabilă pentru adunarea de texte și începutul studiilor lingvistice românești pe baza comparațiunii și a dialectelor. La sfârșitul epocii se arată puternicele personalități ale lui *Odobescu* și *Hașdeu* ce vor pune filologia pe o cale modernă, în vremea lui Cuza.

Istoria națională găsește în Niculae Bălcescu unul din cei mai mari scriitori. In afară de publicarea cronicelor muntene și a diferitelor studii izolate, el scrie marea *Istorie a Românilor*

sub Mihai Viteazu, care deşi neterminată, căci a murit repede mistuit de ftizie în Italia, e însă de o valoare mare atât ca material documentar dar mai ales prin desăvârşitul stil literar, avântat, vibrant de patriotism.

Această carte, e un model de istorie naţională, unind ştiinţa cu darul artistic al scrisului.

Opera lui Russo *Cântarea României* tradusă de Bălcescu prezintă iarăşi un interes destul de mare. In ea se întâlnesc ca într'o oglindă şi *simţul de revoluţie* al generaţiei paşoptişte—şi *lirismul cald* cu nuanţă *biblică* cum era şi proclamaţia lui Eliade din 1848—colorate cu un mare avânt *de orator*.

Opera aceasta curioasă, care nu e nici istorie, nici discurs; nici poezie lirică, nici epică e totuşi un amestec cu totul legat de timpul în care s'a publicat la Paris la 1850.

Ea poate încălzi şi azi sufletele copleşite de prea multă materialitate a vieţii—E cea mai fidelă carte, care caracterizează o generaţie—şi o epocă.

Din literatura poetică a vremii cu greu însă vom putea alege opere care să reziste timpului,—şi s'au scris multe: poezii, drame, romane,—Era epocă de acţiune, de fapte; poezia, ţinându-se după curentul la modă, şi-a greşit scopul.—Poezia e înălţare idealistă spre frumosul etern, nu se poate hrăni din frământari politice, decât în sufletul unor genii.—Epoca anterioară cunoscuse pe Grigore Alexandrescu; acum spre bătrâneţe mai scrie câteva satire dar trecuta inspiraţie n'o mai regăseşte—

Alecsandri e poetul vremii, *Regalitatea lui Alecsandri*—cum a numit-o domnul Iorga—dar poeziile publicate sunt frânturi de inspiraţie, sunt traducere în versuri a chestiunilor la ordinea zilei, ca şi teatrul despre care am vorbit mai înainte.—El îşi va afirma valoarea lui după 1866, când, intrând în contact cu Junimea, va începe a doua parte a evoluţiei sale artistice cu publicarea Pastelurilor.

Marea operă lui Alecsandri, este colecţia de poezie po-porane pe care o publică la 1852:

Voiu releva numai faptul că e cea mai puternică colaborare care s'a făcut între *geniul* primitiv al poporului român şi talentul mare al lui Alecsandri.—Din scânteierele informe ale unui

suflet colectiv, Alecsandri prin întocmirea lui, le-a ridicat la valoare artistică nebănuită.

Niciodată nu a fost exprimat cu atât farmec idilic, definitiva confundare a omului cu natura prin moarte, ca în *Mioriţa*.

Niciodată tragicul din sufletul artistului, care trebue să-şi sacrifice pentru creaţia operei de artă, ceea ce are mai scump pe lume, nu a fost conceput mai adânc ca în *Mănăstirea Argeşului*, în personagiul meşterului Manole.

In 1930, s'au împlinit 40 de ani de la moartea lui Alecsandri; ne reamintim de el cu evlavia ce trebue să ne-o inspire un reprezentant ales al simţirii româneşti.

Negreşit că Alecsandri pe lângă Eminescu rămâne inferior, dar meritul lui cel mare e că în tot ceea ce a scris el, vibrează „toată inima, toată mişcarea compatrioţilor săi" — şi mai presus de toate el a înţeles şi a asimilat farmecul limbii române din poezia poporană.

Dintre arte, negreşit că literatura are terenul cel mai potrivit pentru desvoltarea ei, fiindcă ea este cea mai *practică* din toate — *Cuvântul* elementul ei de bază, este mijlocul de înţelegere între oameni: prin el comunici simţiri idei şi deslănţueşti fapte. Celelalte manifestări artistice sunt mai depărtate de mersul faptelor omeneşti şi cer timpuri mai aşezate pentru înflorirea lor. Totuşi complexul culturii unui popor, trebue să le cuprindă pe toate, căci arta este refugiul cel mai idealist în mijlocul agitărilor zilnice, care copleşesc vieaţa omenească.

In această epocă de adânci transformări, artele de lux ca *pictura*, *muzica*, *dansul* au avut începuturi modeste, care bineînţeles pot caracteriza prin eflorescenţa lor unele vremuri.

In pictură, începem să ne desfacem de influenţa bizantină şi străină. Mergem spre specificul *naţional*.

Tătărăscu introduce în pictura bisericească, atmosfera renaşterii; iar *istoria naţională* îi furnizează multe subiecte — ca şi scriitorilor.

La 1848, *Teodor Aman*, pleca în străinătate pentru studii şi la întoarcere produce o mare mişcare artistică, **fie** prin faptul că devine profesor pe la 1864 la şcoala de pictură din Bucureşti, **fie** prin excesiva-i activitate în toate domeniile: de la tabloul de-

corativ, până la gingaşele desemnuri în peniţă. El e profesorul marilor noştri pictori de mai târziu.

Era un adept al picturii academice, de şcoală. Arta lui, cu puţine excepţii— când se vede căldura cu care învălue un portret drag, o scenă de interior,— rămâne în sfera artei *intelectualizate*, de efect, nu de spontaneitate.

Cu totul altfel lucra pe atunci *meşterul Nicu, Niculae Grigorescu.* El începuse modest, fără şcoală înaltă, ca ucenic la iconarul unde lucra pe pricopseală.

Pictura lui bisericească, care culminează cu Mr. Agapia, mărturisea genialitatea născândă: lumină, colorit, realism! Departe de pictura bizantină sau cea imitată, pentru sfinţii lui pozează cutare călugăriţă, sau copilul dulgherului din sat, sau vreun tip frumos de expresiune dintre cunoscuţi.

Icoanele lui, mai ales cele murale, sunt omeneşti, divinizate de suflul credinţei unui suflet de adevărat artist.

Pe aproape de 1860 îşi termină pictura bisericească şi pleacă la Paris cu bursă. Acolo Napoleon III îl apreciază, îi cumpără multe pânze şi iată-l celebru.

Meşterul Nicu, va deveni *marele Grigorescu,* mai târziu, în timpul războiului de la 1877 când pictorul ţăranului român şi peizagiului românesc, deveni reprezentantul numai al picturii *idilice,* cu o tehnică originală, genială.

In epoca de care vorbim; un colţ de cer, o atitudine graţioasă de sfântă, un fald de stofă încălzit de suflarea aerului; ochi care vorbesc şi o mişcare graţioasă a capului, arată că în ochiul şi mâna lui va sta gloria picturii româneşti.

Muzica se prezintă mai slab.—*Barbu lăutarul* mişcase puternic cu arta-i primitivă pe Liszt la o petrecere boierească din Iaşi, —*Anton Pan* transformase muzica orientală bisericească cu nuanţe de muzică populară românească. Muzica teatrală e pe mâna trupelor străine foarte apreciate pe atunci. Pe la 1860 odată cu înfiinţarea conservatorilor din Iaşi şi Bucureşti, evoluţia vechilor societăţi filarmonice ale lui Eliade şi Asachi, începe cultivarea acestei arte care va aştepta mult până la gloria lui Enescu.

In preajma anului 1866, unii din reprezentanţii mişcării *paşoptişte* vor ajuta generaţia nouă.

Alecsandri îşi va pune pana sa în serviciul altui curent; va lucra pentru *Junimea* lui Maiorescu cu alt ideal artistic.

Kogălniceanu va mai dura ca să consolideze definitiv ceea ce creiase în elanul tinereţii.

Dar cei mai mulţi, sau se sting repede, sau activitatea li se potoleşte în aromeala bătrâneţelor.

O nouă epocă începea: epoca aşezării şi închegării, după agitaţiunile care durau de la 1821.

Spiritul românesc se sbătuse în frigurile atâtor curente politice şi culturale, şi îşi găsise echilibrul.

Dar lupta între influenţele streine şi fondul românesc, apele furtunoase aşezaseră ca un monument de granit *unitatea sufletească a Românilor* şi increderea *în puterile noastre.*

Acest echilibru se va apleca în epoca următoare, spre preponderenţa elementului artistic încarnat în universalitatea geniului lui Eminescu şi atâtor artişti ce neamul românesc a dat de atunci — şi spre forme cultură din ce în ce mai perfecţionate.

Convalescenţa se terminase!

BIBLIOGRAFIE

N. Iorga — Istoria literaturii române de la 1821 înainte vol. III 1909.
Ibrăileanu — Spiritul critic — Iaşi 1909.
Drouhet Vasile Alecsandri şi scriitorii francezi Buc. 1924.
M. Dragomirescu — Critica, Buc. — 1928.
Lovinescu — Istoria civilizaţiunii române — Buc. 1925 3 vol.
V. Ciotlec — N. Grigorescu. Buc. 1930.
Posluşnicu - Istoria muzicei la Români — Buc. 1928.